

Regionaal-economische analyse Noord-Holland Noord

Auteurs:
Peter Louter
Pim van Eikeren

Opdrachtgever: KvK Noordwest-Holland
Contactpersoon bij opdrachtgever: Martin de Boer

Bureau Louter
Rotterdamseweg 183c
2629 HD Delft
Telefoon: 015-2682556
peter@bureaulouter.nl
www.bureaulouter.nl

Inhoud

	Inleiding en leeswijzer	1
	Korte samenvatting	3
1	Typologie gemeenten en gebiedsindelingen	7
2	Een eerste verkenning	18
3	Bevolking	32
4	Arbeidsmarkt en onderwijs	45
5	Bedrijventerreinen en kantoorruimte	59
6	Economie	67
7	Economische clusters	81
Bijlage I	Toelichting factoranalyse	91
Bijlage II	Afbakenen benchmarkgebieden	94
Bijlage III	Afbakenen NHN-clusters en overige specialisaties	97

Inleiding en leeswijzer

Op verzoek van KvK Noordwest-Holland heeft Bureau Louter een onderzoek uitgevoerd naar de regionale economie van Noord-Holland Noord. De centrale vraag is: wat is de toegevoegde waarde van Noord-Holland Noord aan de Noordvleugel en Nederland en wat is er voor nodig om in de toekomst een krachtige rol te kunnen blijven / gaan spelen? Dat is gebeurd in drie stappen:

- Een onderzoek naar de economie, uitmondend in een regionaal-economische analyse, met daarin facts and figures over de economie van Noord-Holland Noord.
- Het houden van een expertbijeenkomst op 7 maart 2012.
- Het opstellen van een brochure (in samenwerking met Pieter van Ree van Royal Haskoning), waarin de resultaten van het onderzoek, de conclusies uit de expertbijeenkomst en andere informatie zijn gebundeld. Het doel van de brochure is het verwerven van ondersteuning van de regio bij een effectievere positionering, het beter op de kaart zetten, van Noord-Holland Noord, overigens gebaseerd op objectieve feiten.

Voor u ligt het resultaat van de eerste stap: de regionaal-economische analyse. Dit rapport is analytisch van aard. Voor een breed spectrum aan onderwerpen die samenhangen met de regionale economie zijn gegevens verzameld, omgezet in illustraties en voorzien van een technische toelichting (waar nodig) en een kort inhoudelijk commentaar. Gepresenteerd is slechts nieuw materiaal. Het rapport bevat geen herhalingen van feiten die al bekend zijn. In dit rapport wordt ook vrij sec ingegaan op de resultaten. De duiding daarvan en de betekenis ervan voor de economie van Noord-Holland Noord vormden een onderdeel van de expertbijeenkomst en hebben ook een plaats gekregen in de brochure.

In het onderzoek staat de regio Noord-Holland Noord (NHN) centraal. Een juist beeld van die regio is echter slechts mogelijk indien de positie binnen een groter geheel wordt beschouwd. Vragen die dan opkomen zijn bijvoorbeeld:

- Wat is de relatie van NHN met Amsterdam en de Amsterdamse metropoolregio?
- In hoeverre is NHN vergelijkbaar met andere gebieden (en met welke gebieden zou NHN dan vergeleken moeten worden)?
- In welke onderdelen van de economie vervult NHN een bovenregionale en mogelijk zelfs (inter)nationale functie?

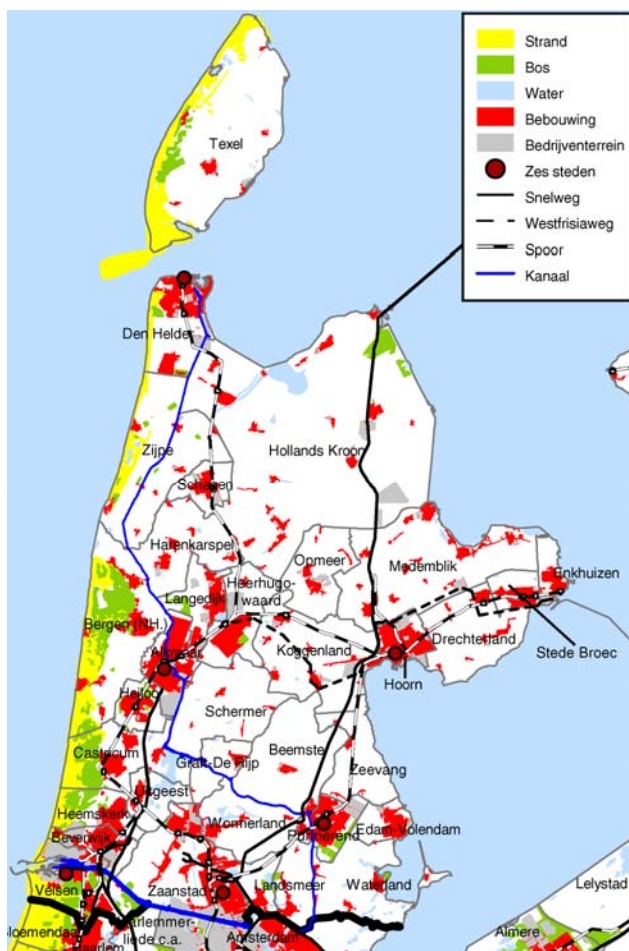
Allereerst is het echter de vraag welk gebied de ‘regio Noord-Holland Noord’ omvat. Die vraag is ten principale niet eenduidig te beantwoorden. Hoe een regio ook wordt afgebakend, het is nooit een afgesloten geheel van de buitenwereld. Altijd zullen er naast relaties binnen een regio ook relaties met de ‘buitenwereld’ bestaan. Zelfs wanneer er objectieve criteria zouden bestaan voor het afbakenen van een regio als een gebied waarbinnen de relaties tussen deelgebieden binnen de regio hechter zijn dan de relaties met gebieden buiten de regio, hangt het er sterk vanaf welke typen relaties in beschouwing worden genomen. Regio’s die worden afgebakend op basis van arbeidsmarkrelaties zullen bijvoorbeeld omvangrijker zijn dan regio’s die worden afgebakend op basis van winkelen of het volgen van basis- of middelbaar onderwijs. En bij bedrijfsrelaties zal het ene type bedrijven zich vooral toeleggen op lokale markten, terwijl voor het andere type bedrijven Nederland of wellicht zelfs Noordwest-Europa de ‘relevante regio’ is. Ook een meer ‘intuïtieve’ benadering hoeft niet tot een eensluidende conclusie te leiden. Waar de een de grens bij Schagen legt (met daarboven het dunst bevolkte gebied van Noord-Holland, zal een ander de grens net ten zuiden van Alkmaar leggen (min of meer het gebied tot waar de invloed van Amsterdam groot lijkt te zijn) en een derde bij het Noordzeekanaal (als een soort ‘natuurlijke grens’).

Op het thema van het ‘afbakenen’ van Noord-Holland Noord wordt in hoofdstuk 1 ingegaan. Daarin worden ook de in dit onderzoek gekozen gebiedsindelingen verantwoord.

In hoofdstuk 2 wordt, als introductie van het onderzoek, kort de geschiedenis van het gebied geschetst. Ook wordt ingegaan op een losse verzameling van statements. Is NHN bijvoorbeeld een vrij ‘leeg’ gebied? Is het een gebied met een laag welvaartsniveau? Is het een gebied met een saaie woonomgeving? Is het gebied slecht bereikbaar? Aan de hand van een aantal kaartbeelden en figuren wordt daar een eerste indruk van gegeven.

Vervolgens wordt een strakkere onderzoeksanpak gevolgd: in een vijftal hoofdstukken wordt steeds een thema centraal gesteld. Dat zijn respectievelijk de ‘demografische kenmerken en ontwikkelingen’, ofte wel: de bevolking (hoofdstuk 3), kenmerken van het onderwijs en de arbeidsmarkt (hoofdstuk 4), bedrijfsruimte, onderscheiden in bedrijventerreinen en kantoorruimte (hoofdstuk 5), de economie, waarbij wordt ingegaan op ontwikkelingen en economische specialisaties (hoofdstuk 6) en economische clusters (hoofdstuk 7). Bij die ‘clusters’ staat vooral een vijftal door de regio geselecteerde clusters centraal, namelijk agribusiness, energie, vrije tijd, health en maritiem. Deze worden in het vervolg van dit rapport verder aangeduid als de ‘NHN-clusters’.

Noord-Holland ten noorden van het Noordzeekanaal

Korte samenvatting

In dit onderzoek is een beeld geschetst van de economie van Noord-Holland Noord en is ingegaan op de vraag in welke onderdelen van de economie NHN een bovenregionale en zelfs (inter)nationale functie vervult: wat is de economische 'toegevoegde waarde' van NHN aan Nederland in het algemeen en de Noordvleugel van de Randstad in het bijzonder? Een aantal highlights staat in deze samenvatting. Aandachtspunten voor het beleid staan in het laatste deel van de brochure 'Kansenregio Noordwest-Holland'.

Afbakening van de regio

Het afbakenen van een 'regio' is altijd arbitrair. In feite verschilt de indeling in regio's met het type activiteiten dat in beschouwing wordt genomen (bijvoorbeeld arbeidsmarkrelaties, bedrijfsrelaties, voorzieningenrelaties). Nagegaan is of de verdeling van Noord-Holland in een deel ten noorden van het Noordzeekanaal (NHN) en ten zuiden daarvan (MRA Zuid) door feiten onderbouwd kan worden. Is de waterscheiding ook een economische scheidslijn? Ten eerste is onderzocht in hoeverre gemeenten wat betreft sociaal-economische aspecten onderling vergelijkbaar zijn. In totaal resulteren er dan zes typen gemeenten in Noord-Holland. Daaronder bevinden zich typen die alleen in MRA Zuid voorkomen en typen die voornamelijk in NHN voorkomen. Ten tweede is per gemeente in Noord-Holland nagegaan of relaties op het gebied van de arbeidsmarkt, voorzieningen en goederenstromen meer op NHN of op MRA Zuid zijn gericht. Voor alle gemeenten in MRA Zuid geldt dat relaties meer op andere gemeenten in MRA Zuid zijn gericht dan op NHN. Voor de gemeenten in NHN geldt dat voor het merendeel van de gemeenten, maar niet altijd. Velsen, Zaanstad en Landsmeer zijn wat relaties betreft meer gericht op MRA Zuid dan op NHN (overigens in alle gevallen niet wat betreft de woonplaats van het personeel), maar zoals hiervoor aangegeven niet wat betreft sociaal-economische aspecten. Overigens is het gebied ten noorden van het Noordzeekanaal onderverdeeld in zes steden en vijf landelijke gebieden. Veel analyses zijn ook op dat niveau uitgevoerd, zodat ook duidelijk is wat de kenmerken zijn van de verschillende delen van Noord-Holland Noord en wat hun economische prestaties zijn.

Genoeg ruimte maar niet leeg

Hoewel NHN vergeleken met de Randstad niet dichtbevolkt is – en genoeg ruimte biedt – ligt de bevolkingsdichtheid iets boven het nationaal gemiddelde, met uitzondering van het noordelijke deel van het gebied. Het is een gebied met een bovengemiddelde welvaart, beschouwd naar aspecten als inkomen, werkloosheid en participatie op de arbeidsmarkt. In het zuidelijk deel van de regio is dat mede te danken aan de bedrijvigheid in Amsterdam, waar velen uit NHN werken. De kuststrook kent een mooie natuurlijke omgeving en er zijn diverse steden/stadjes en dorpen met een fraaie, historische bebouwing. Niet voor de gehele regio is echter sprake van een aantrekkelijke woonomgeving. Het zuidelijk deel van de regio profiteert weliswaar van de economische kracht van Amsterdam, maar heeft toch moeite te concurreren met locaties ten zuiden van het Noordzeekanaal omdat voor die locaties andere delen van de Randstad beter bereikbaar zijn. Het noordelijk deel van de regio is weinig aantrekkelijk voor typen economische activiteiten waarvoor ligging en bereikbaarheid een belangrijke rol spelen voor het bedrijfsfunctioneren.

Ontgroening en vergrijzing, maar geen krimp

Tot 1985 groeide de bevolking van NHN zeer sterk, onder andere in groeikernen als Purmerend en Hoorn en in groeistad Alkmaar en het aangrenzende Heerhugowaard. Als gevolg van nationaal beleid om de bevolking meer in steden vast te houden lag de groei in NHN daarna niet hoger meer dan in het gebied ten zuiden van het Noordzeekanaal. Voorzien wordt een bevolkingsgroei conform het nationaal gemiddelde in de komende twee decennia, terwijl de bevolkingsgroei in Amsterdam ruim boven dat gemiddelde zal liggen. De jonge gezinnen die zich in het verleden hebben gevestigd bereiken inmiddels de pensioensgerechtigde leeftijd. De regio zal daardoor in de komende jaren sterker vergrijzen dan nationaal gemiddeld. Jongeren trekken weg om elders te gaan studeren en keren slechts gedeeltelijk terug. De regio

Bureau Louter, april 2012

M011.019 Noord-Holland Noord

Regionaal-economische analyse Noord-Holland Noord

verliest daardoor ‘kennispotentieel’ (selectief vertrek van degenen die een hoge opleiding gaan volgen). Vooral in het zuidelijk deel van de regio vestigen zich overigens nog steeds jonge gezinnen uit Amsterdam. Het ‘marktaandeel’ van NHN in het totaal aantal verhuisden uit Amsterdam bedraagt ongeveer 20%. Het marktaandeel van Almere neemt de laatste jaren af, maar het marktaandeel van Noord-Holland ten zuiden van het Noordzeekanaal neemt toe. Van krimp is in NHN ook de komende twintig jaar nog geen sprake, met uitzondering van enkele gemeenten. Voor het meest noordelijke deel van de regio wordt in de komende twee decennia een ongeveer gelijkblijvende bevolkingsomvang voorzien volgens het PEARL-model van het Planbureau voor de Leefomgeving/CBS.

Bescheiden aandeel hoger opgeleiden

Mede als gevolg van het selectief vertrek van jongeren die gaan studeren (waarvan al vele jaren sprake is) wonen er in NHN relatief weinig academici. In de beroepsbevolking zijn HBO’ers niet ondervertegenwoordigd en zijn MBO’ers vrij sterk oververtegenwoordigd. Het gemiddeld opleidingsniveau in de regio is lager dan in de benchmarkgebieden en aanzienlijk lager dan in MRA Zuid. Er bestaan overigens binnen de regio verschillen. Alkmaar kent een relatief hoog opgeleide beroepsbevolking. Uit het oogpunt van de aantrekkelijkheid voor kennisintensieve bedrijven vormt het relatief kleine aantal wetenschappelijk opgeleiden een nadeel. Andere typen bedrijvigheid zorgen overigens voor voldoende kansen op werk, zowel binnen de regio als buiten de regio. Van degenen met een vast werkadres werkt maar liefst 94 duizend inwoners van NHN in MRA Zuid, terwijl er slechts 14 duizend inwoners van MRA Zuid in NHN werken. Meer dan gemiddeld in Nederland verrichten inwoners van NHN daardoor betaalde arbeid en het werkloosheidspercentage ligt al jarenlang ruim onder het nationaal gemiddelde.

Minder bedrijventerreinen en kantoren dan gemiddeld in Nederland

In NHN ligt het areaal aan bedrijventerreinen per hoofd van de bevolking onder het nationaal gemiddelde. Dat is mede het gevolg van de samenstelling van de bedrijvigheid. Industrie is weliswaar conform het nationaal gemiddelde vertegenwoordigd (vooral in IJmond/Zaanstreek), maar transport en groothandel (andere grote vragers naar bedrijventerreinen) zijn ondervertegenwoordigd. De hoeveelheid terstond uitgeefbaar terrein is momenteel laag in het zuidelijk deel van de regio. Mocht de economie aantrekken dan kan dat tijdelijk tot een tekort aan aanbod leiden (er bestaan op langere termijn voldoende plannen in dit deel van de regio). NHN is beslist geen kantorenregio, met uitzondering van Alkmaar. Er is relatief weinig sprake van aanbod (leegstand en nog niet verhuurde ruimte binnen in aanbouw genomen kantoren), mede als gevolg van de bescheiden omvang van de nieuwbouw van kantoorruimte.

Sterk in midden- en kleinbedrijf, weinig grote spelers

De afgelopen jaren lag de procentuele groei van het aantal arbeidsplaatsen in dezelfde orde van grootte als het nationaal gemiddelde. Het aantal startende bedrijven ligt iets onder het nationaal gemiddelde en het gemiddelde van de benchmarkgebieden. Ondanks de vestiging van twee zeer grote bedrijven (Tata Steel en de Koninklijke Marine) wordt de regio gekenmerkt door een relatief zeer groot aandeel van het MKB in de bedrijvigheid. Het aantal arbeidsplaatsen per duizend inwoners van 15-64 jaar (de zogenaamde ‘werkgelegenheidsfunctie’) ligt in NHN iets onder het gemiddelde van de benchmarkgebieden, ruim onder het nationaal gemiddelde en is duidelijk lager dan in MRA Zuid. NHN is wat meer een woon- dan een werkregio, hoewel het gebied gespecialiseerd is in bepaalde typen economische activiteiten. Duidelijk ondervertegenwoordigd zijn kennisintensieve diensten (als gevolg van het relatief kleine aantal wetenschappelijk opgeleiden in de beroepsbevolking en de decentrale ligging), distributieactiviteiten (als gevolg van de decentrale ligging) en voorzieningen met een bovenregionale functie (als gevolg van het ontbreken van sterk verstedelijkte gebieden en de concurrentie van Amsterdam en Haarlem). Voorzieningen die vooral afhankelijk zijn van het lokaal/regionaal bevolkingsdraagvlak zijn vertegenwoordigd conform het nationaal gemiddelde. Industrie is licht oververtegenwoordigd, vooral kapitaalsintensieve industrie in het zuidelijk deel van de provincie.

Agribusiness, kapitaalsintensieve industrie en lokale/regionale dienstverlening

Waar de regio vooral sterk in is, zijn specifieke sectoren waarvoor het opleidingsniveau van de beroepsbevolking, de mate van verstedelijking of een centrale ligging geen overheersende rol spelen bij locatiebeslissingen. Gedacht moet dan bijvoorbeeld worden aan activiteiten in land- en tuinbouw, bouwnijverheid, energie en vrijetijdsactiviteiten. Dat type activiteiten is in NHN sterker vertegenwoordigd dan het nationaal gemiddelde, ruim sterker dan in de benchmarkgebieden en veel sterker dan in MRA Zuid. Binnen dit type economische activiteiten bevindt zich ook het merendeel van een vijftal binnen de regio geselecteerde sterke clusters ('NHN-clusters'). Opmerkelijk is dat NHN en MRA Zuid elkaar min of meer aanvullen wat betreft de opbouw van de economie: sectoren die in de ene regio zijn oververtegenwoordigd zijn in de andere regio juist ondervertegenwoordigd. Ook binnen de regio vullen verschillende deelgebieden elkaar aan. In Velsen/Beverwijk en Zaanstreek bevindt zich het zwaartepunt van de industrie, Alkmaar is het belangrijkste dienstencentrum in de regio, met Hoorn als secundair dienstencentrum. De overige delen van NHN kunnen worden verdeeld in een gebied ten zuiden van de lijn Bergen-Hoorn (met vooral een suburbane woonfunctie) en een gebied ten noorden van die lijn (met een wat belangrijkere eigen werkgelegenheidsfunctie en een opvallend groot aandeel in de NHN-clusters).

Geen uitgesproken kennisprofiel, wel enkele niches

NHN is een regio zonder universiteit en grote high-tech bedrijven. Daardoor neemt de regio geen toppositie in op het gebied van R&D en innovatie. Toch zijn er enkele specifieke terreinen waarop de regio bijdraagt aan de innovatiekracht van Nederland. Genoemd kunnen worden de research op het gebied van zaadveredeling, kennisinstellingen als ECN/NRG, Imares, NIOZ en TNO, met Marine Elektronisch en Optisch Bedrijf (MEOB) in Den Helder en de grote R&D-afdeling van Tata Steel. Van de vijf NHN-clusters is agribusiness het meest gespreid over de regio, met tuinbouw in het noordelijk deel en agribusinessgerelateerde industrie in de Zaanstreek. Vrijetijdsactiviteiten bevinden zich vooral langs de kust, health in Alkmaar en noordelijk IJmond (en enigszins in Hoorn), energie in Beverwijk en Den Helder en maritiem in Velsen en Den Helder. Opvallend is dat de drie gemeenten met het hoogste aantal arbeidsplaatsen in de NHN-clusters per inwoner van 15-64 jaar alle in de Kop van Noord-Holland liggen (Zijpe, Den Helder en Texel). Naast de vijf NHN-clusters zijn ook delen van de bouw (afwerken van gebouwen; algemene bouw) sterk vertegenwoordigd in grote delen van de regio, alsmede enkele typen kapitaalsintensieve industrie (basismetaal, kunststofverwerkende industrie en papierindustrie).

NHN is sterk verbonden met metropoolregio

De relatie tussen NHN en MRA Zuid kan worden gekarakteriseerd als 'complementair' en 'asymmetrisch'. Complementair omdat NHN gespecialiseerd is in die typen economische activiteiten die in MRA Zuid zijn ondervertegenwoordigd, asymmetrisch omdat NHN sterk afhankelijk is van MRA Zuid (als arbeidsmarkt en als afzetmarkt en als locatie van hoogwaardige voorzieningen – cultuur, academisch ziekenhuis, hoger onderwijs), terwijl NHN voor MRA Zuid slechts één van de regio's is waarmee relaties op het gebied van de arbeidsmarkt en het leveren van goederen en diensten worden onderhouden. Een grote uitzondering daarbij is het belang van NHN als woon- en uitloopgebied voor de metropoolregio. Vooral in de jaren zeventig en tachtig is het zuidelijk deel van NHN (Alkmaar, Hoorn, Purmerend enz.) uitgegroeid tot hét opvanggebied voor bevolkingsgroei vanuit Amsterdam. Die beleidsoriëntatie is daarna meer verschoven naar Almere, maar de woon- en recreatiefunctie van NHN is nog steeds evident en – qua cultuurhistorie en landschap - onderscheidend ten opzichte van het nieuwe land: NHN is de karakteristieke 'achtertuin' van Amsterdam.

Presteren in de schaduw

Geconcludeerd kan worden dat Noord-Holland Noord (NHN) een op sociaal-economisch gebied goed presenterende regio is (bovengemiddeld inkomen, lage werkloosheid), die beleidsmatig in de 'schaduw' ligt van de grote Metropoolregio Amsterdam (MRA). Dat heeft nadelen en voordelen. De MRA presteert op Champions League niveau en werkt als een magneet binnen Nederland en de Eurodelta. Terwijl andere gematigd verstedelijkte regio's met middelgrote steden zich van nature meervoudig kunnen oriënteren –

Bureau Louter, april 2012

M011.019 Noord-Holland Noord

Regionaal-economische analyse Noord-Holland Noord

bijvoorbeeld Brabant naast de Randstad op Vlaanderen of Oost-Nederland naast de Randstad op het Ruhrgebied – is dat vanwege de geografische ligging voor NHN niet mogelijk. NHN is als het ware veroordeeld tot de MRA. Maar dat gegeven heeft ook een positieve kant. Veel inwoners van NHN hebben een baan in Amsterdam en de metropoolregio is het belangrijkste afzetgebied voor agrarische producten, diensten en bouwbedrijven.

1 Typologie gemeenten en gebiedsindelingen

In de inleiding is al aangegeven dat ‘de’ methode om regio’s af te bakenen niet bestaat. In dit onderzoek is de grens gelegd bij het Noordzeekanaal. Dat is ook de grens die bijvoorbeeld wordt gehanteerd door de Taskforce Technologie Onderwijs Arbeidsmarkt Noord-Holland Noord (TOA NHN). Het enige verschil is dat Velsen in ons onderzoek wel tot NHN is gerekend en door TOA NHN niet. Velsen is een gemeente waar het wonen hoofdzakelijk boven het Noordzeekanaal is geconcentreerd en het werken (vooral industrie) vooral boven het Noordzeekanaal. Wat de arbeidsmarkt betreft komt dit verschil ook heel duidelijk naar voren: van degenen die niet in Velsen wonen, maar er wel werken, komt 78% van boven het Noordzeekanaal. Van degenen die in Velsen wonen, maar er niet werken daarentegen, werkt slechts 21% boven het Noordzeekanaal.

In dit hoofdstuk worden de resultaten van twee soorten analyses besproken. Ten eerste zijn gemeenten in Noord-Holland als geheel gegroepeerd op basis van de mate waarin zij op (sociaal-)economisch gebied op elkaar lijken. In bijlage I is aangegeven hoe tot deze resultaten is gekomen. Vervolgens is bepaald in hoeverre de gemeenten in Noord-Holland wat betreft verschillende typen relatiepatronen vooral zijn gericht op Noord-Holland Noord of op het ten zuiden van het Noordzeekanaal gelegen deel van Noord-Holland. Tenslotte is aangegeven van welke gebiedsindelingen gebruik is gemaakt in dit onderzoek (zie bijlage II).

Groepering van Noord-Hollandse gemeenten

Voor de gemeenten in Noord-Holland zijn scores bepaald op 15 indicatoren. De ruimtelijke patronen van indicatoren lijken soms sterk op elkaar. Om te bepalen voor welke groepen van indicatoren dat geldt is een zogenaamde ‘factoranalyse’ uitgevoerd (zie bijlage I). Dat heeft geleid tot drie ‘factoren’, namelijk:

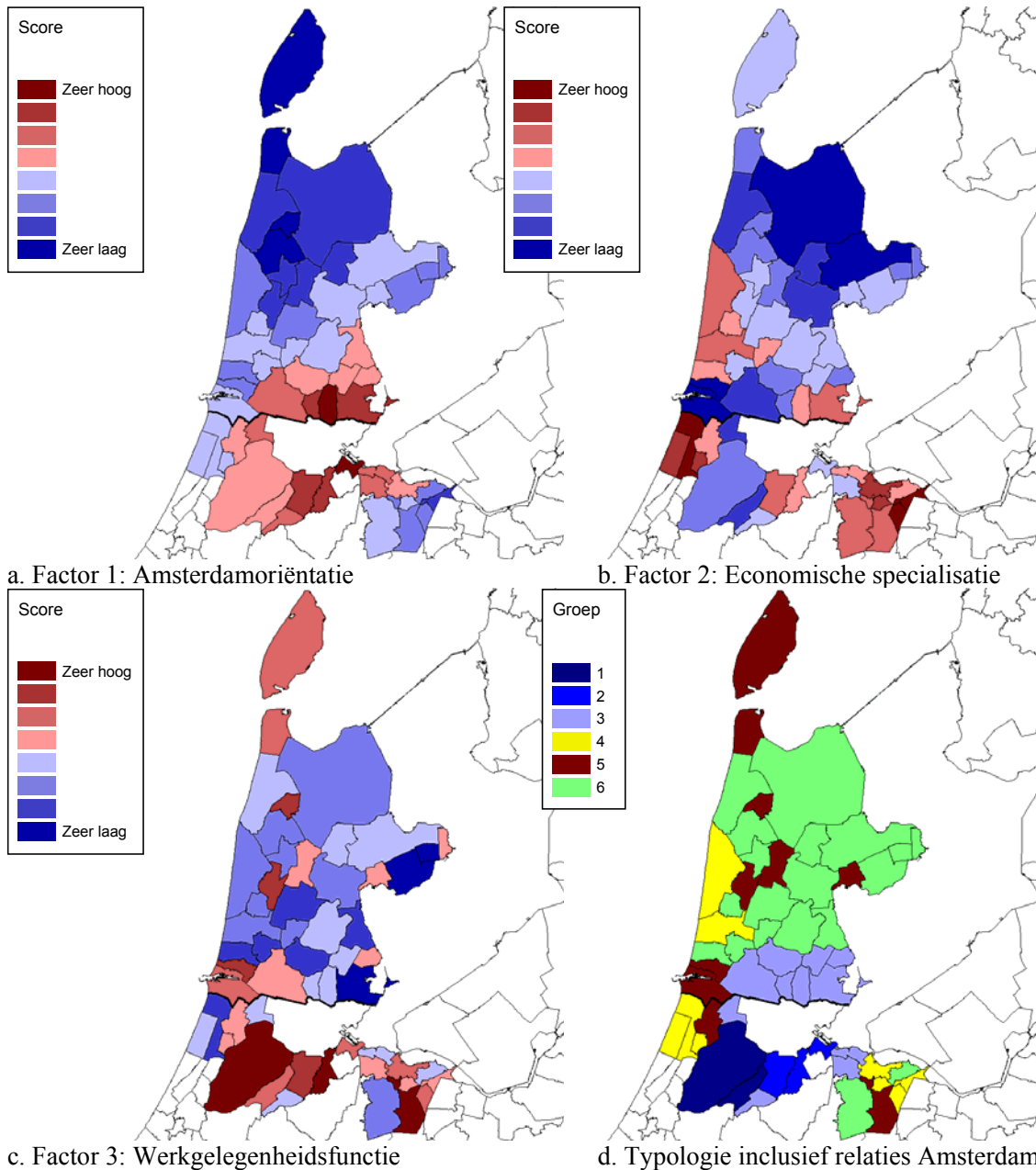
- Amsterdamoriëntatie: de mate waarin inkomende en uitgaande stromen op het gebied van arbeidsmarkt (pendel), verhuizingen en voorzieningen voor een relatief groot deel betrekking hebben op Amsterdam.
- Economische specialisatie: een verschil tussen gemeenten met een hoog gemiddeld inkomen van de inwoners en een hoog opleidingsniveau van de werkzame inwoners en inkomende pendelaars enerzijds en veel industrie en bouwnijverheid en veel vrachtverkeer anderzijds.
- Werkgelegenheidsfunctie: gemeenten met een groot aantal arbeidsplaatsen ten opzichte van het aantal inwoners, wat veelal gepaard gaat met een laag aandeel van land- en tuinbouw in de totale werkgelegenheid.

In figuur 1.1¹ staat het resultaat van deze factoranalyse (zie de figuren a, b en c voor de factorscores) en het totaalresultaat voor de groepering van gemeenten op basis van de scores op de drie factoren (zie figuur 1.1d). Naarmate de afstand tot Amsterdam groter is, wordt de score op de Amsterdamoriëntatie lager. Afstand is overigens niet de enige factor die een rol speelt. Zo scoort Beverwijk op deze factor bijvoorbeeld lager dan het op grotere afstand gelegen Medemblik. In het algemeen geldt bijvoorbeeld ook dat West Friesland wat meer op Amsterdam is georiënteerd dan de regio Alkmaar. In de gemeenten met een hoge score op ‘economische specialisatie’ worden direct de luxe woongemeenten in Noord-Holland herkend, vooral in het Gooi en bij Haarlem, maar ook voor Castricum, Bergen en Waterland geldt dit. Gemeenten met een lage score liggen vaak boven het Noordzeekanaal (met uitzonderingen als bijvoorbeeld Haarlemmermeer en Aalsmeer). Die gemeenten worden vaak gekenmerkt door een relatief groot aandeel van landbouw en/of industrie en/of distributie. De werkgelegenheidsfunctie tenslotte is vooral hoog in gemeenten die aan de zuidkant aan Amsterdam grenzen. Ook in NHN zijn er overigens gemeenten met een hoge score op deze factor. Dat kunnen gemeenten zijn met een regionale dienstverlenende functie of gemeenten waar anderszins sprake is van bedrijvigheidsconcentraties.

¹ De onderliggende kaartlagen (gebieden en infrastructuur) in dit rapport zijn afkomstig uit een externe bron. Daarin staat ten onrechte de Houtribdijk (Enkhuizen-Lelystad) niet aangegeven.

De groepering op basis van de drie factorscores leidt tot zes groepen van gemeenten, waarvan de eerste drie alle een bovengemiddelde oriëntatie op Amsterdam hebben. In bijlage I staan per groep de gemiddelde scores op de drie factoren en op alle onderliggende indicatoren.

Figuur 1.1 Typologie gemeenten Noord-Holland inclusief relaties Amsterdam

De groepen kunnen als volgt worden getypeerd:

- Groep 1 bestaat slechts uit Haarlemmermeer en Aalsmeer. Met name de werkgelegenheidsfunctie is daar zeer hoog.
- Groep 2 bestaat uit de drie wat betreft woningen en/of bedrijvigheid direct aan Amsterdam grenzende gemeenten Amstelveen, Ouder-Amstel en Diemen. Naast een hoge

werkgelegenheidsfunctie worden die gemeenten ook gekenmerkt door een zeer hoge Amsterdamoriëntatie.

- Groep 3 bestaat uit zeven gemeenten aan de noordkant van Amsterdam (waaronder grote gemeenten als Zaanstad en Purmerend), aangevuld met vier gemeenten aan de zuidkant. De Amsterdamoriëntatie is hier weliswaar hoog, maar de werkgelegenheidsfunctie is benedengemiddeld.
- Groep 4 wordt gevormd door typische ‘luxe suburbs’ in het Gooi (Laren, Blaricum, Bussum, Naarden), Zuid-Kennemerland (Bloemendaal, Heemstede, Zandvoort) en Bergen en Castricum in NHN. Hier is vooral de zeer hoge score op ‘economische specialisatie’ opvallend (met onder andere een zeer hoog gemiddeld inkomen en een laag aandeel van arbeidsplaatsen in industrie en bouwnijverheid).
- Groep 5 wordt vooral gevormd door gemeenten die een regionale centrumfunctie vervullen, zoals Hilversum, Haarlem, Velsen/Beverwijk, Alkmaar, Hoorn, Schagen en Den Helder. De meeste van deze gemeenten liggen in NHN. De werkgelegenheidsfunctie van deze gemeenten is hoog, maar de Amsterdamoriëntatie laag.
- Groep 6 tenslotte bestaat vrijwel uitsluitend uit gemeenten die in NHN liggen, met Huizen en Wijdmeren als uitzondering. Op alle factoren scoren deze gemeenten enigszins benedengemiddeld, vooral op de werkgelegenheidsfunctie.

Uit de typologie komt geen exacte scheiding tussen NHN en het zuidelijk deel van de provincie naar voren. Dat kon ook nauwelijks worden verwacht. Toch specialiseert NHN zich duidelijk in bepaalde groepen, namelijk groep 6, groep 5 en groep 3. Van de in totaal 40 gemeenten in die groepen liggen er maar liefst 32 in NHN. De groepen 1 en 2 komen in NHN in het geheel niet voor en groep 4 slechts 2 van de negen maal. Van de in totaal 14 gemeenten in die groepen liggen er in totaal slechts 2 in NHN. In NHN liggen dus voornamelijk gemeenten met een regionale centrumfunctie en gemeenten met een bescheiden werkgelegenheidsfunctie, al dan niet met een sterke oriëntatie op Amsterdam. Hoewel dergelijke typen gemeenten ook ten zuiden van het Noordzeekanaal voorkomen, is het meest karakteristiek voor dat deel van Noord-Holland toch dat er gemeenten liggen met een sterke oriëntatie op Amsterdam en een belangrijke werkgelegenheidsfunctie en gemeenten die kunnen worden gekenmerkt als ‘luxe suburbs’.

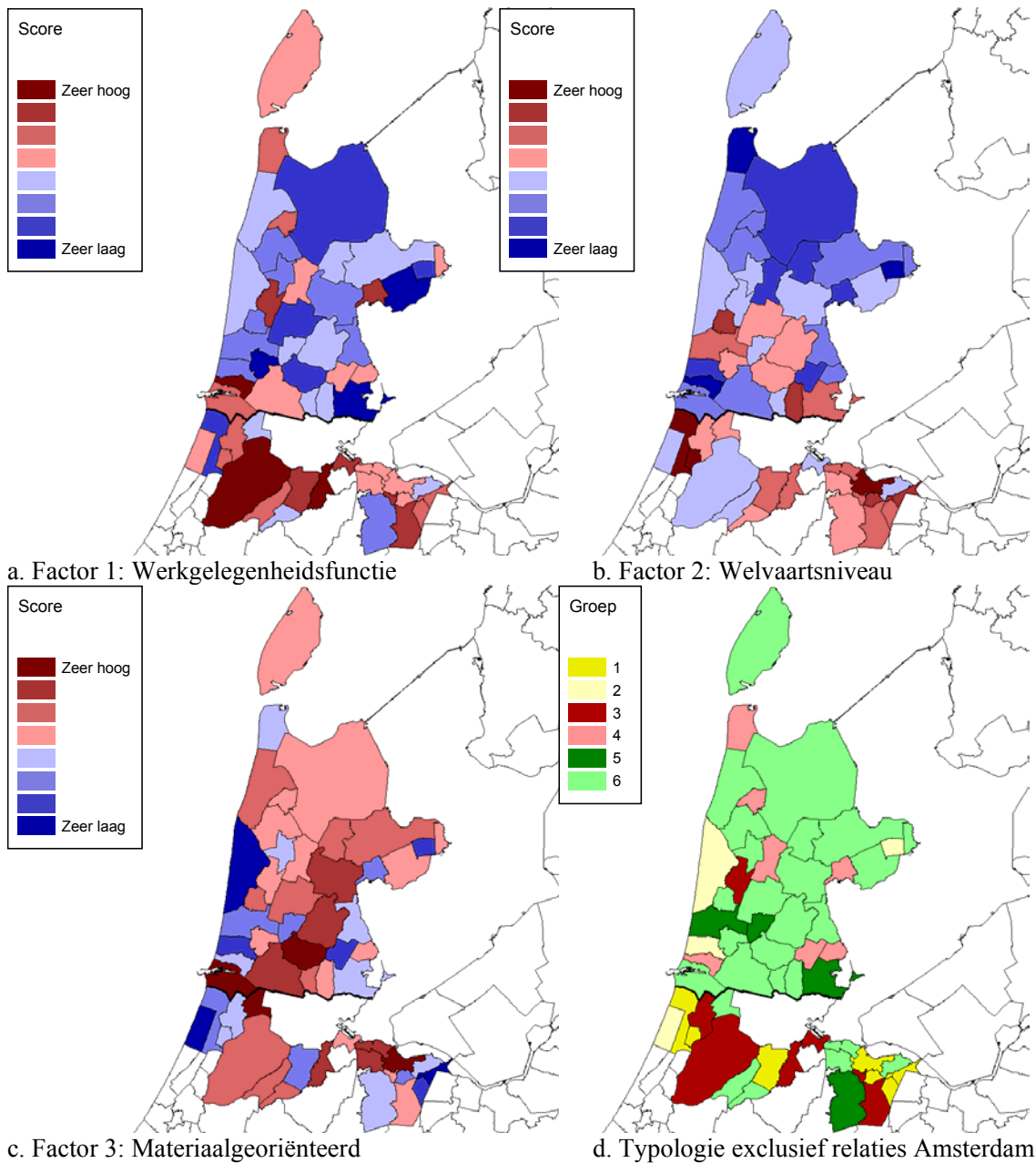
Als alternatief is ook een groepering opgesteld waarin de relaties met Amsterdam niet in de factoranalyse zijn betrokken. Ook daarvan staan de resultaten in bijlage I. Daaruit resulteren als factoren:

- Werkgelegenheidsfunctie: vergelijkbaar met de eerste analyse.
- Welvaartsniveau: gemeenten met een hoog gemiddeld inkomen van de inwoners en een hoog opleidingsniveau van de werkzame inwoners en inkomende pendelaars.
- Materiaalgeoriënteerd: gemeenten met een hoog aandeel industrie en bouwnijverheid in de totale werkgelegenheid en met veel vrachtverkeer.

In figuur 1.2 staat het resultaat van deze factoranalyse. De werkgelegenheidsfunctie is vooral hoog in gemeenten ten zuiden van het Noordzeekanaal. Slechts in 5 van de 20 gemeenten ten zuiden van het Noordzeekanaal is de score op ‘werkgelegenheidsfunctie’ lager dan het nationaal gemiddelde. Ook in NHN komen overigens diverse gemeenten voor met een hoger dan gemiddelde werkgelegenheidsfunctie. Daar scoort de meerderheid van de gemeenten (22 van de 34) echter benedengemiddeld. Ook op de factor welvaartsniveau scoren de meeste gemeenten (15 van de 20) onder het Noordzeekanaal bovengemiddeld. De gemeenten waarvoor dat in NHN geldt, liggen alle in de zuidelijke helft van het gebied². Hoge scores op de factor materiaalgeoriënteerd komen zowel boven als onder het Noordzeekanaal voor.

² Dit is overigens gebaseerd op indicatoren als inkomen en opleidingsniveau. Uit hoofdstuk 2 zal blijken dat diverse gemeenten in het noordelijk deel van NHN op aspecten als werkloosheid en participatie op de arbeidsmarkt wel bovengemiddeld scoren.

Figuur 1.2 Typologie gemeenten Noord-Holland exclusief relaties Amsterdam

Ook hier zijn de gemeenten in Noord-Holland onderverdeeld in zes groepen (zie figuur 1.2d):

- Groep 1 bestaat uit luxe suburbs, alle gevestigd ten zuiden van het Noordzeekanaal. Zij kennen een zeer hoge score op de factor welvaartsniveau, maar scoren laag op materiaalgeoriënteerd.
- Groep 2 bestaat uit gemeenten die vooral worden gekenmerkt door een lage score op de factor materiaalgeoriënteerd. Drie van deze vier gemeenten zijn gevestigd in NHN.
- Groep 3 kent vooral een zeer hoge score op de werkgelegenheidsfunctie. Deze groep bestaat uit stedelijke kernen als Alkmaar, Haarlem en Hilversum, uit Haarlemmermeer (met Schiphol) en uit de aan Amsterdam grenzende gemeenten Ouder-Amstel en Diemen. Hiervan ligt slechts Alkmaar in NHN.

- Ook de gemeenten in groep 4 hebben een belangrijke werkgelegenheidsfunctie, zij het in mindere mate dan groep 3. Daarnaast is het welvaartsniveau lager dan gemiddeld. Alle zeven gemeenten liggen in NHN.
- Gemeenten in groep 5 hebben een lage werkgelegenheidsfunctie, zijn in geringe mate materiaalgeoriënteerd, maar kennen wel een wat hoger welvaartsniveau dan gemiddeld. Slechts één van deze vier gemeenten ligt niet in NHN.
- Groep 6 tenslotte bestaat uit zeer veel gemeenten, die bovengemiddeld scoren op de factor 'materiaalgeoriënteerd'. Slechts 6 van de 26 gemeenten in deze groep liggen ten zuiden van het Noordzeekanaal.

Ook bij deze typologie is er geen exacte scheiding tussen het deel ten noorden en het deel ten zuiden van het Noordzeekanaal, maar zijn er wel groepen die typerend zijn voor NHN en groepen die typerend zijn voor het gebied ten zuiden van het Noordzeekanaal. Groep 1 en groep 3 zijn typerend voor het gebied ten zuiden van het Noordzeekanaalgebied. Slechts 1 van de 13 gemeenten in die groepen ligt in NHN (Alkmaar). Van de groepen die in meerderheid bestaan uit gemeenten in NHN (de groepen 2, 4, 5 en 6) liggen er maar liefst 33 van de 41 in NHN.

Gemeenten ten zuiden van het Noordzeekanaal die volgens beide typologieën tot een groep behoren die karakteristiek is voor gemeenten in NHN zijn Wijdmeren, Huizen, Weesp, Muiden, Uithoorn en Haarlemmerliede. Andersom is er in NHN geen enkele gemeente die volgens beide typologieën zou behoren tot een groep die karakteristiek is voor gemeenten ten zuiden van het Noordzeekanaal, ook niet de gemeenten die net ten noorden van Amsterdam liggen. Puur op grond van hun gelijkenis op basis van een aantal indicatoren kan dus worden geconcludeerd dat er verschillen bestaan tussen gemeenten die ten zuiden en gemeenten die ten noorden van het Noordzeekanaal liggen, enkele gemeenten (met name in het wat minder welvarende deel van de Gooi en Vechtstreek) uitgezonderd.

Relatiepatronen

Voor een aantal intergemeentelijke relatiepatronen kan per gemeente worden nagegaan of de relaties hechter zijn met gemeenten in NHN of met gemeenten in de Metropoolregio Amsterdam, voor zover gelegen ten zuiden van het Noordzeekanaal (MRA Zuid). Daarbij is een onderscheid gemaakt naar 'uitgaande stromen' (*vanuit* gemeenten) en inkomende stromen (*naar* gemeenten). Er zijn vier typen relatiepatronen onderscheiden, namelijk arbeidsmarkrelaties (pendel), intergemeentelijke migratie/verhuizingen, het gebruik maken van voorzieningen (winkelen, zorg en onderwijs, recreatie en vrije tijd) en goederenvervoer (per vrachtauto).

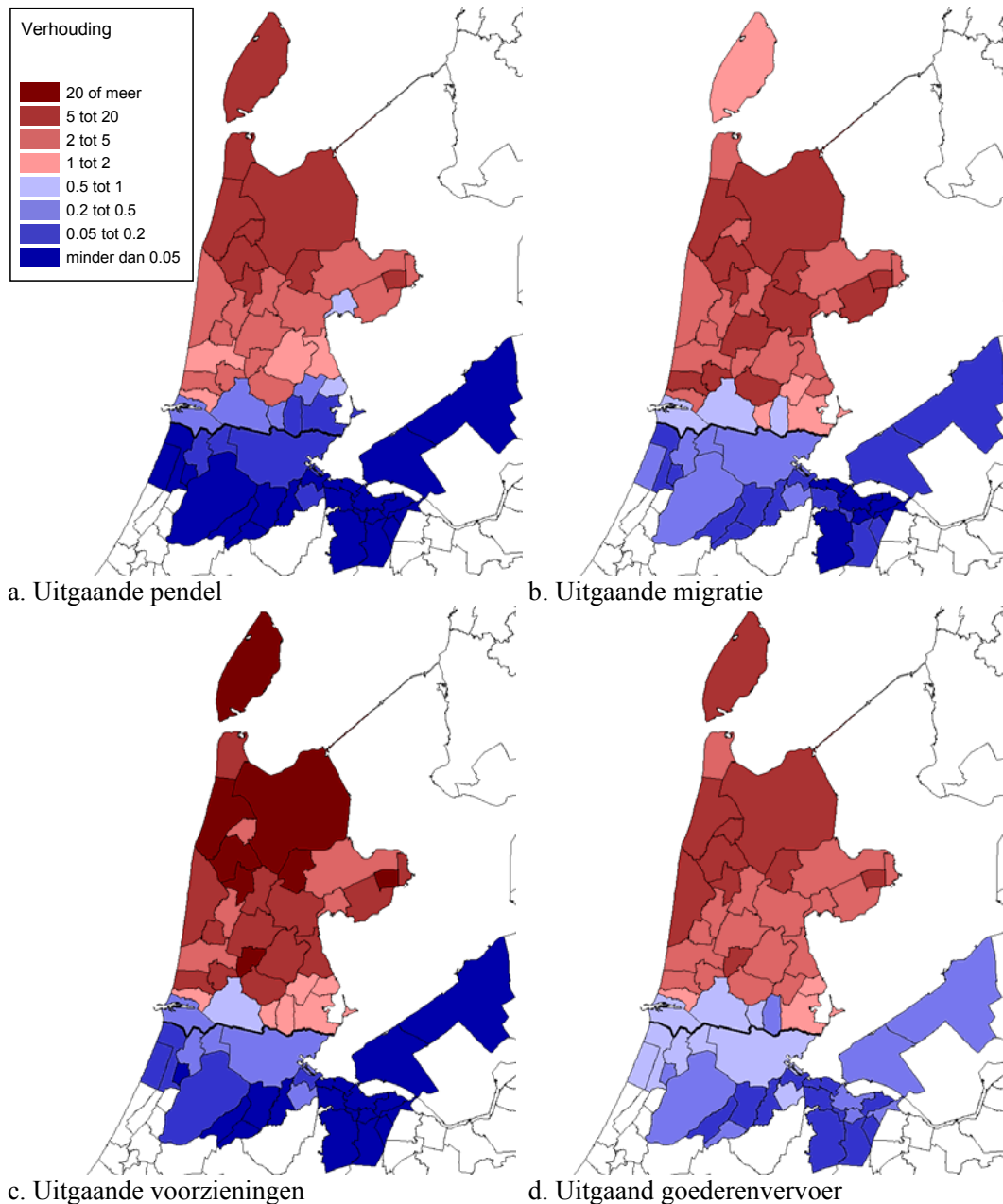
In figuur 1.3 staan de uitgaande stromen. Daarbij is de omvang van de stromen naar gemeenten in NHN gedeeld door de omvang van de stromen naar MRA Zuid. Er zijn drie gemeenten waarvoor alle vier typen stromen meer op MRA Zuid dan op NHN zijn gericht, namelijk Velsen (vooral naar Haarlem), Zaanstad en Landsmeer (beide vooral naar Amsterdam). Bij de pendel gaat het om wat meer gemeenten. Opvallend genoeg hoort ook de voormalige ver van Amsterdam gelegen groeikern Hoorn daarbij. Andersom zijn voor geen van de gemeenten in MRA Zuid de uitgaande relaties meer gericht op NHN dan op MRA Zuid.

Wat betreft de inkomende stromen (zie figuur 1.4) blijkt dat in alle gemeenten in NHN een groter deel van de arbeidskrachten uit andere gemeenten in NHN komt dan uit gemeenten in MRA Zuid. Met uitzondering van Zaanstad en Landsmeer (waar mogelijk veel inwoners uit Amsterdam-Noord werken³) is

³ Binnen Amsterdam kan geen onderscheid worden gemaakt naar deelgebieden. Van degenen met een vast werkadres (ongeveer 85% van het totaal aantal werkzamen) werken ongeveer 14 duizend inwoners van MRA Zuid in NHN. Andersom werken er vanuit NHN 94 duizend mensen in MRA Zuid (waarvan 67 duizend in Amsterdam, 12 duizend in Haarlemmermeer en 10 duizend in Haarlem). Elders in Nederland werken slechts 3 duizend mensen uit NHN. Van degenen die in MRA Zuid wonen en in NHN werken,

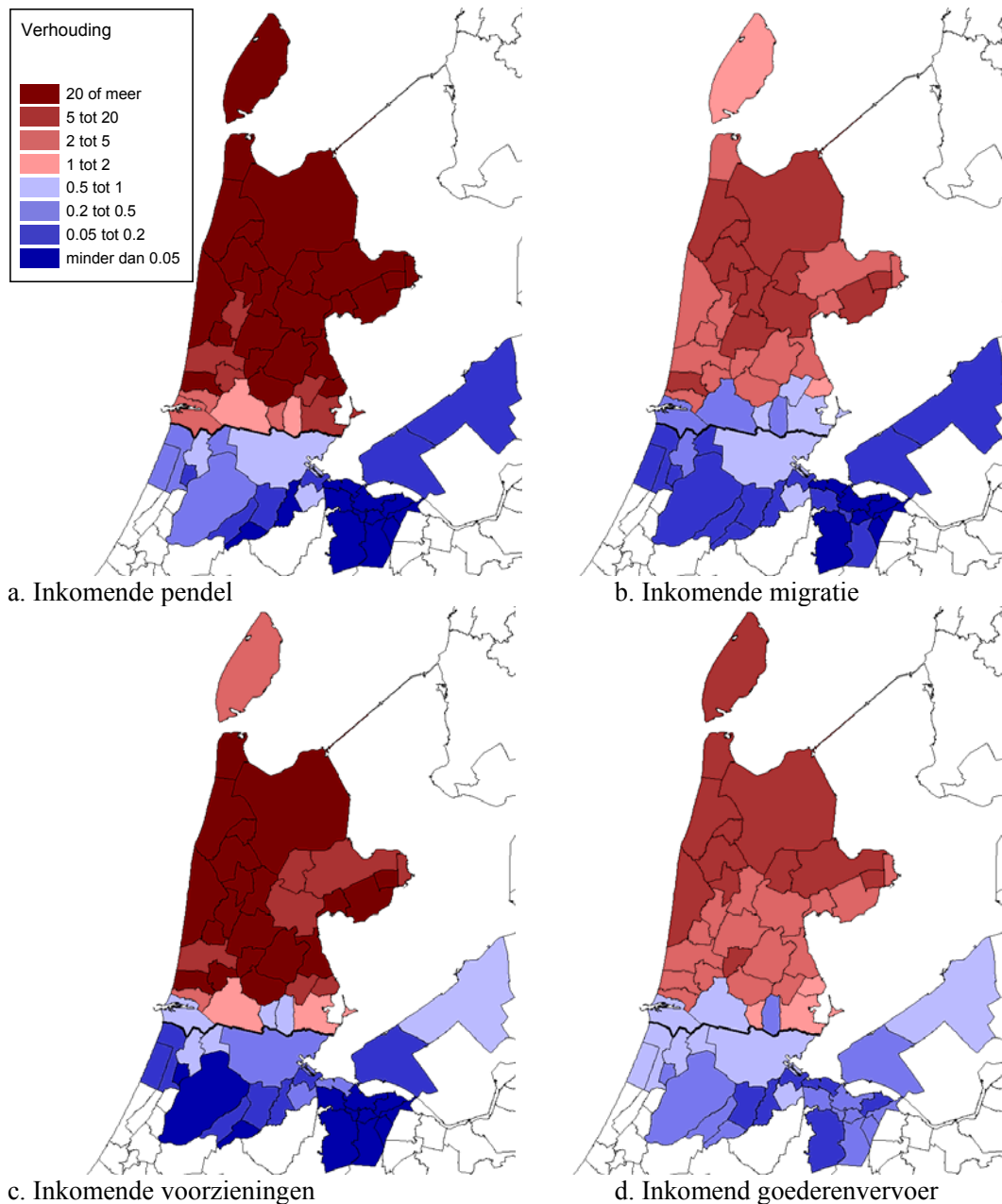
het aandeel van NHN zelfs aanzienlijk groter dan het aandeel van MRA Zuid. De enige gemeenten waarvoor de omvang van de inkomende stroom uit MRA Zuid soms groter is dan de omvang van de inkomende stroom uit NHN grenzen direct aan MRA Zuid (aangevuld met Purmerend wat betreft migratie): voor Velsen en Landsmeer geldt dat drie maal, voor Zaanstad en Oostzaan twee maal en voor Waterland één maal.

Figuur 1.3 Uitgaande stromen: verhouding NHN versus MRA Zuid

wonen er 7.7 duizend in Amsterdam (3.5 duizend werkzaam in Zaanstad; in Alkmaar, Velsen en Purmerend elk ongeveer duizend) en wonen er 3.6 duizend in Haarlem (waarvan de helft in Velsen werkt).

Figuur 1.4 Inkomende stromen: verhouding NHN versus MRA Zuid

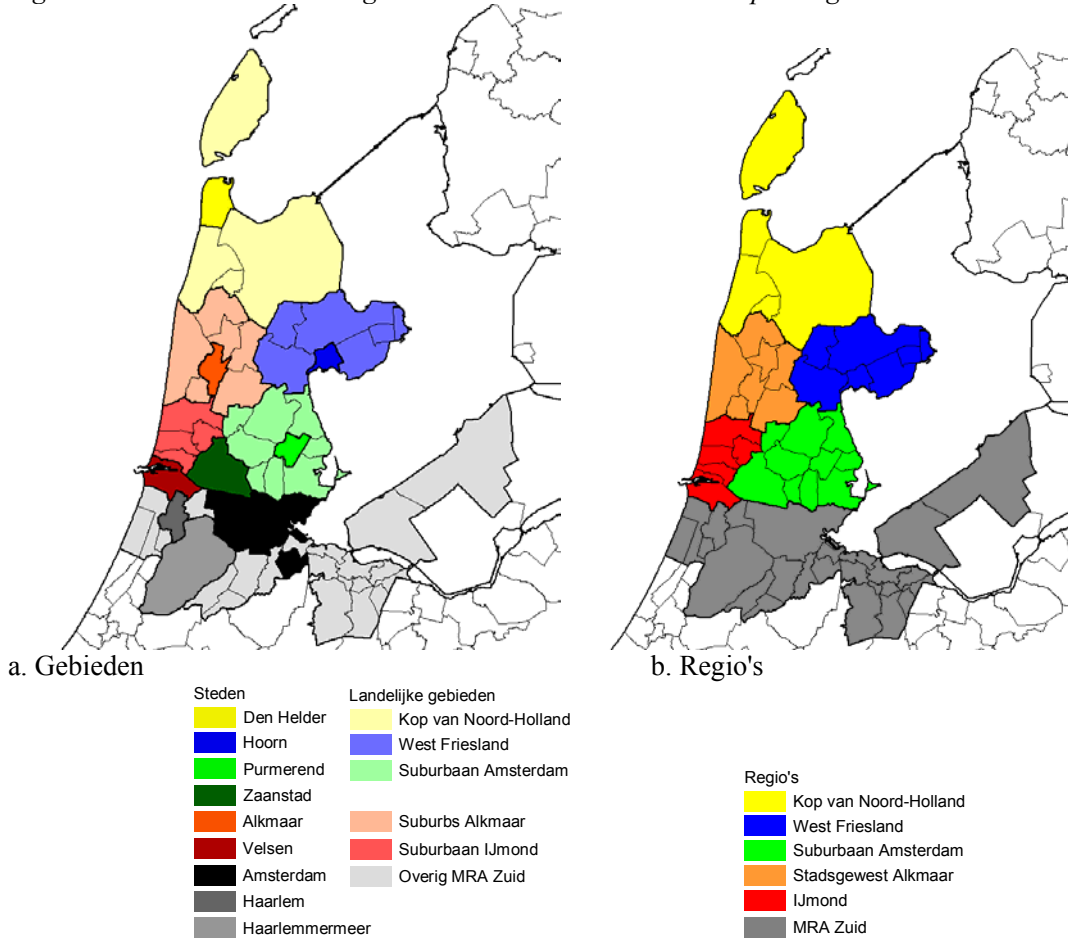

Voor de meeste van de gemeenten in NHN zijn alle acht typen relaties hechter met andere gemeenten in NHN dan met gemeenten in MRA Zuid. Voor Hoorn en Edam-Volendam is dat één maal niet het geval en voor Purmerend en Waterland twee maal. De relaties zijn vier maal hechter met MRA Zuid dan met NHN voor Oostzaan, zes maal voor Zaanstad en Landsmeer en zeven maal voor Velsen. Er zijn dus vier gemeenten, waarvoor twijfel kan bestaan of het Noordzeekanaal de juiste grens is om NHN af te bakenen. Daarbij moet aangetekend worden dat voor die gemeenten wel geldt dat het personeel bij de bedrijven en instellingen hoofdzakelijk uit NHN komt (nog exclusief de werknemers die in de gemeente zelf wonen) en dat de vier gemeenten wat betreft (sociaal-)economische structuur (zie figuur 1.1 en 1.2) een voor gemeenten in NHN typerend profiel hebben.

Gebiedsindelingen

Binnen NHN en MRA Zuid is in dit onderzoek gebruik gemaakt van een onderverdeling in deelgebieden. In MRA Zuid zijn daarbij de drie nabij NHN gelegen kernsteden Amsterdam, Haarlem en Haarlemmermeer (met Schiphol) onderscheiden van Overig MRA Zuid. Binnen NHN heeft een zeer nauwkeurige analyse plaatsgevonden van arbeidsmarktelaties. Op grond van de omvang van de inkomende pendelstromen zijn in NHN zes ‘steden’ geselecteerd⁴. Via de omvang van de pendel zijn alle andere gemeenten vervolgens gebundeld in vijf gebieden. Daarbij speelden relaties met de steden een rol, maar ook de omvang van de pendelstromen richting Amsterdam.

Figuur 1.5 Gebiedsindeling Noord-Holland Noord en Metropoolregio Amsterdam Zuid

In figuur 1.5 staat de gebiedsindeling. Voor sommige gemeenten is het volstrekt duidelijk tot welk gebied zij behoren, bij andere is dat minder het geval. Allereerst speelt een rol in hoeverre inwoners van gemeenten in Amsterdam werken. Voor een aantal gemeenten geldt dat meer dan de helft van de inwoners die buiten hun eigen gemeente werken, emplooi vindt bij in Amsterdam gevestigde bedrijven en instellingen, namelijk Landsmeer, Oostzaan, Edam-Volendam, Waterland, Purmerend en Zaanstad. Die gemeenten liggen alle in het gebied ‘Suburbaan Amsterdam’. Purmerend en Zaanstad zijn daarbij tevens zelf als stad aangemerkt. Hier is sprake van een getrapte structuur. Inwoners in Wormerveer en (in

⁴ Omdat economie in dit onderzoek centraal staat, is gekozen voor arbeidsmarktelaties om gebieden af te bakenen. Bij andere typen relaties zouden andere ‘kernsteden’ en daarop gerichte gebieden resulteren. Zo vervullen relatief kleine plaatsen als Schagen en Beverwijk een opvallend belangrijke functie op het gebied van dienstverlening binnen de Kop van Noord-Holland respectievelijk het zuidwestelijk deel van NHN.

mindere mate) Oostzaan werken vaak in Zaanstad en inwoners van Graft-De Rijk, Beemster, Edam-Volendam en Zeevang vaak in Purmerend. Voor al die gemeenten geldt overigens dat velen ook in Amsterdam werken. Er is geen afzonderlijke regio Zaanstreek gevormd, want ‘suburbaan Zaanstreek’ zou dan uit slechts één kleine gemeente bestaan (Wormerveer). Door anderen wordt Graft-De Rijk tot de regio Alkmaar gerekend. Alkmaar komt echter pas op de vierde plaats wat betreft pendel vanuit Graft-De Rijk, ruim na Amsterdam, Purmerend en Zaanstad. Ook buiten Suburbaan Amsterdam zijn er nog gemeenten waarvoor Amsterdam de gemeente is waarnaar de meeste inwoners pendelen, namelijk Hoorn, Alkmaar en Castricum. Hoorn en Alkmaar zijn zelf als stad aangemerkt. Castricum is van alle gemeenten het moeilijkst in te delen. De pendel naar Amsterdam is ongeveer even omvangrijk als naar IJmond en ongeveer twee maal hoger dan naar Alkmaar (door anderen is Castricum aan de regio Alkmaar toegewezen). Er is voor gekozen om Castricum bij IJmond te voegen. Voor West-Friesland bestond geen twijfel over de gebiedsafbakening, over de grens tussen de regio Alkmaar en de Kop van Noord-Holland echter wel. Ondanks het feit dat Harenkarspel door anderen aan Kop van Noord-Holland is toegewezen, behoort die gemeente wat betreft arbeidsmarktrelaties duidelijk bij de regio Alkmaar. Inwoners uit Schagen werken ongeveer even veel in Den Helder (vooral bij de marine) als in Alkmaar. Schagen is toegewezen aan Kop van Noord-Holland omdat een veel groter deel van de inkomende pendel uit Zijpe, Hollands Kroon en Den Helder komt dan vanuit de regio Alkmaar.

In figuur 1.5a staat de indeling in elf ‘gebieden’ in NHN, in figuur 1.5b de indeling in vijf ‘regio’s’. Waar het gaat om de indeling in elf gebieden betreft het voor Kop van Noord-Holland en West-Friesland de ‘landelijke gebieden’ *exclusief* respectievelijk Den Helder en Hoorn. Bij de indeling in vijf gebieden gaat om de gebieden *inclusief* Den Helder en Hoorn.

Benchmarkgebieden

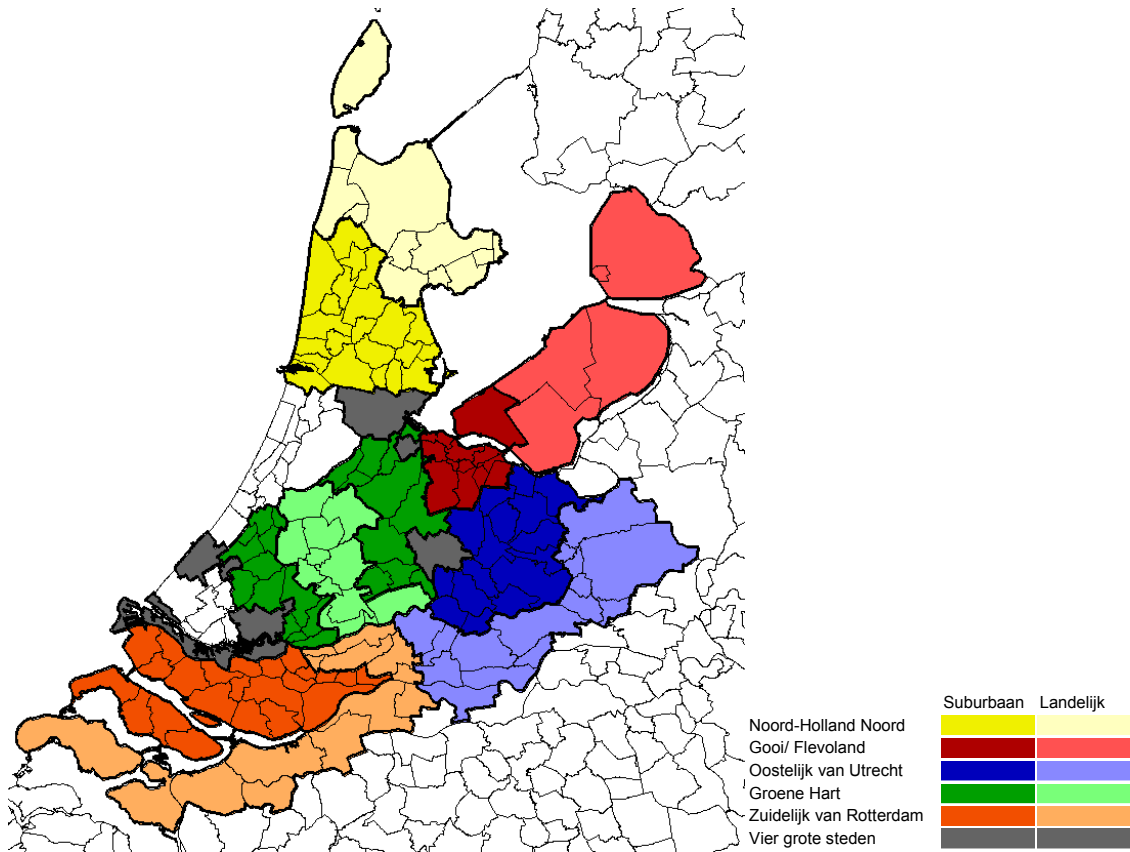
Om kenmerken en ontwikkelingen in een gebied in perspectief te plaatsen, kan het nuttig zijn om voor dat gebied overeenkomsten en verschillen te bepalen met ‘soortgelijke gebieden’. Aldus kan een ‘benchmark’ plaatsvinden. Het is vervolgens de vraag welke gebieden als ‘soortgelijk’ moeten worden beschouwd. Kenmerkend voor NHN is dat er enerzijds sprake is van kernen die zelf de kernstad van een stadsgewest vormen (zoals Alkmaar), maar dat het gebied anderzijds gedeeltelijk op een nabijgelegen grote stad is gericht (Amsterdam), met name wat betreft de arbeidsmarkt. Daarnaast bestaat het gebied gedeeltelijk uit een vrij dun bevolkt landelijk gebied, dat buiten de directe invloedssfeer van omvangrijke werkgelegenheidskernen ligt. Met dit in het achterhoofd zijn vier ‘benchmarkgebieden’ afgebakend (zie bijlage II), die alle bestaan uit een op een grote stad gericht ‘suburbaan gebied’ (inclusief een ‘eigen’ middelgrote kernstad van een stadsgewest) en een minder verstedelijkt ‘landelijk gebied’. In figuur 1.6 zijn die gebieden weergegeven. Het zijn:

- Gooi/Flevoland, met Hilversum als kernstad van een stadsgewest.
- Oostelijk van Utrecht, met Amersfoort als kernstad.
- Groene Hart, met Leiden als kernstad.
- Zuidelijk van Rotterdam, met Dordrecht als kernstad.

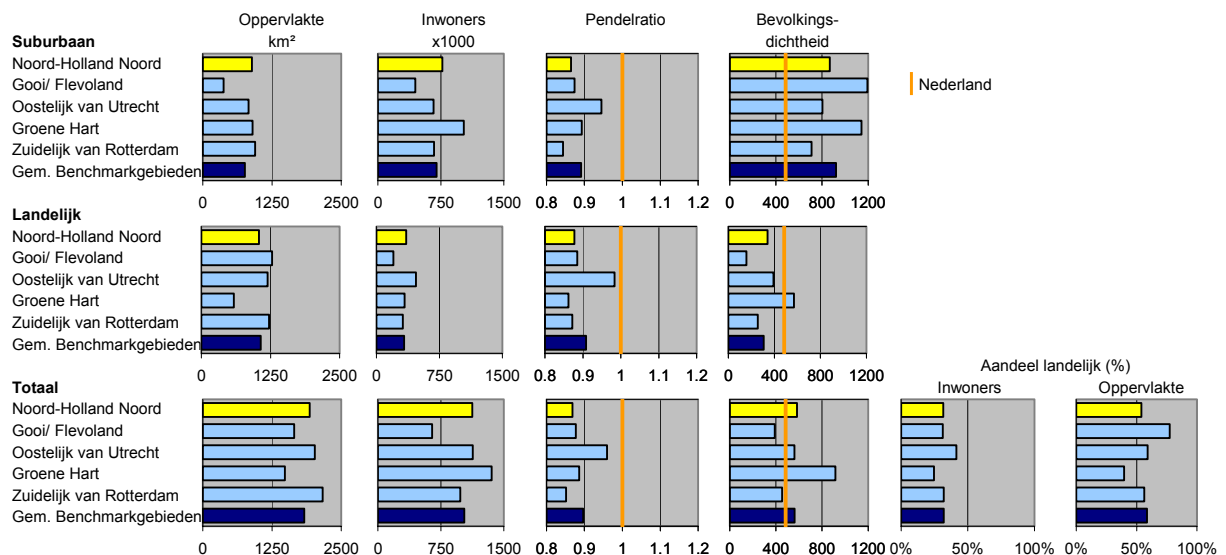
In bijlage II is per gemeente aangegeven naar welke van de vier grote steden de grootste pendelstromen gaan. Voor alle gemeenten in NHN en Gooi/Flevoland is dat Amsterdam, voor alle gemeenten in Oostelijk van Utrecht is dat Utrecht en voor alle gemeenten in Zuidelijk van Rotterdam is dat Rotterdam. In het Groene Hart verschilt het per gemeente.

Vervolgens is het de vraag in hoeverre de vijf onderscheiden gebieden inderdaad vergelijkbaar zijn voor een aantal kernindicatoren. Dat staat in figuur 1.7.

Figuur 1.6 Gebiedsindeling benchmarkgebieden

Figuur 1.7 Kerncijfers benchmarkgebieden

Bureau Louter, april 2012

M011.019 Noord-Holland Noord

Regionaal-economische analyse Noord-Holland Noord

Als 'kernindicatoren' zijn geselecteerd het landoppervlak, het aantal inwoners, de ratio van inkomende gedeeld door uitgaande pendel en de bevolkingsdichtheid. Er is een onderscheid gemaakt tussen het suburbane deel, het landelijke deel en het totale gebied. Bij het totale gebied is tevens aangegeven welk deel van het aantal inwoners en het landoppervlak binnen het landelijke deel van het gebied valt.

Noord-Holland Noord wijkt veelal niet veel af van het gemiddelde van de benchmarkgebieden. Voor het totale gebied zijn het oppervlak, het aantal inwoners, de bevolkingsdichtheid en de aandelen van het landelijk gebied in het totaal aantal inwoners en oppervlak vrijwel gelijk aan het gemiddelde en blijft de pendelratio iets achter bij het gemiddelde, overigens voornamelijk door de hoge score van Oostelijk van Utrecht daarop. Bij het onderscheid naar het suburbane deel en het landelijke deel geldt hetzelfde: ook hierbij blijft slechts de pendelratio iets achter bij het gemiddelde van de benchmarkgebieden.

Geconcludeerd kan worden dat NHN voor de selectie van kernindicatoren sterk lijkt op de benchmarkgebieden.

2 Een eerste verkenning

De geschiedenis werpt zijn schaduw vooruit naar de toekomst. Hoe gebieden er nu voorstaan en welke relaties tussen gebieden bestaan, hangt samen met gebeurtenissen in het verleden. En de huidige positie bepaalt mede het toekomstperspectief. NHN is bijvoorbeeld al van oudsher de ‘groentetuin’ (aardappelen, vollegronds groenten) van Amsterdam en het noordelijk deel van de Randstad. Door het droogleggen van de Wieringermeer is er veel landbouwgrond bijgekomen. Daarom wordt in het eerste deel van dit hoofdstuk de geschiedenis van het gebied beschreven. Daarna wordt kort het waarheidsgehalte getoetst van een aantal beelden dat mogelijk bestaat bij degenen die de regio niet goed kennen.

De groei van de stedelijke kernen

Het belang van plaatsen wisselt in de tijd. Soms komen plaatsen snel op, soms vallen ze terug. Of ze vertonen ‘golfbewegingen’ in hun ontwikkeling. Ook de positie die de zes steden in NHN momenteel innemen, is mede bepaald door hun geschiedenis. Alkmaar kreeg in 1254 stadsrechten. In 1660 woonden er al 14 duizend mensen (meer dan twee eeuwen later). Allecmar was toen een belangrijke handelsstad. De winsten uit de handel werden geïnvesteerd in alle sectoren van de economie. En ook in Hoorn, één van de VOC-steden, woonden er 14 duizend mensen in 1622. De stad kende een grote bloeiperiode in de zestiende en zeventiende eeuw. Daarna nam, evenals in Alkmaar, het aantal inwoners af (tot 8 duizend in 1809). Maar in de negentiende eeuw en vooral in de tweede helft van de twintigste eeuw kenden groeikern Hoorn en groeistad Alkmaar weer een zeer sterke bevolkingstoename. Vanwege het historische karakter en het feit dat zij van oudsher een omvangrijk achterland hebben, zijn het momenteel belangrijke regionale dienstencentra. Dat geldt minder voor Purmerend, dat mede door de groeikernstatus het aantal inwoners bijna zag vertienvoudigen sinds 1950, maar historisch een minder groot achterland bedient: voornamelijk de gebieden die in het begin van de zeventiende eeuw zijn ingepolderd.

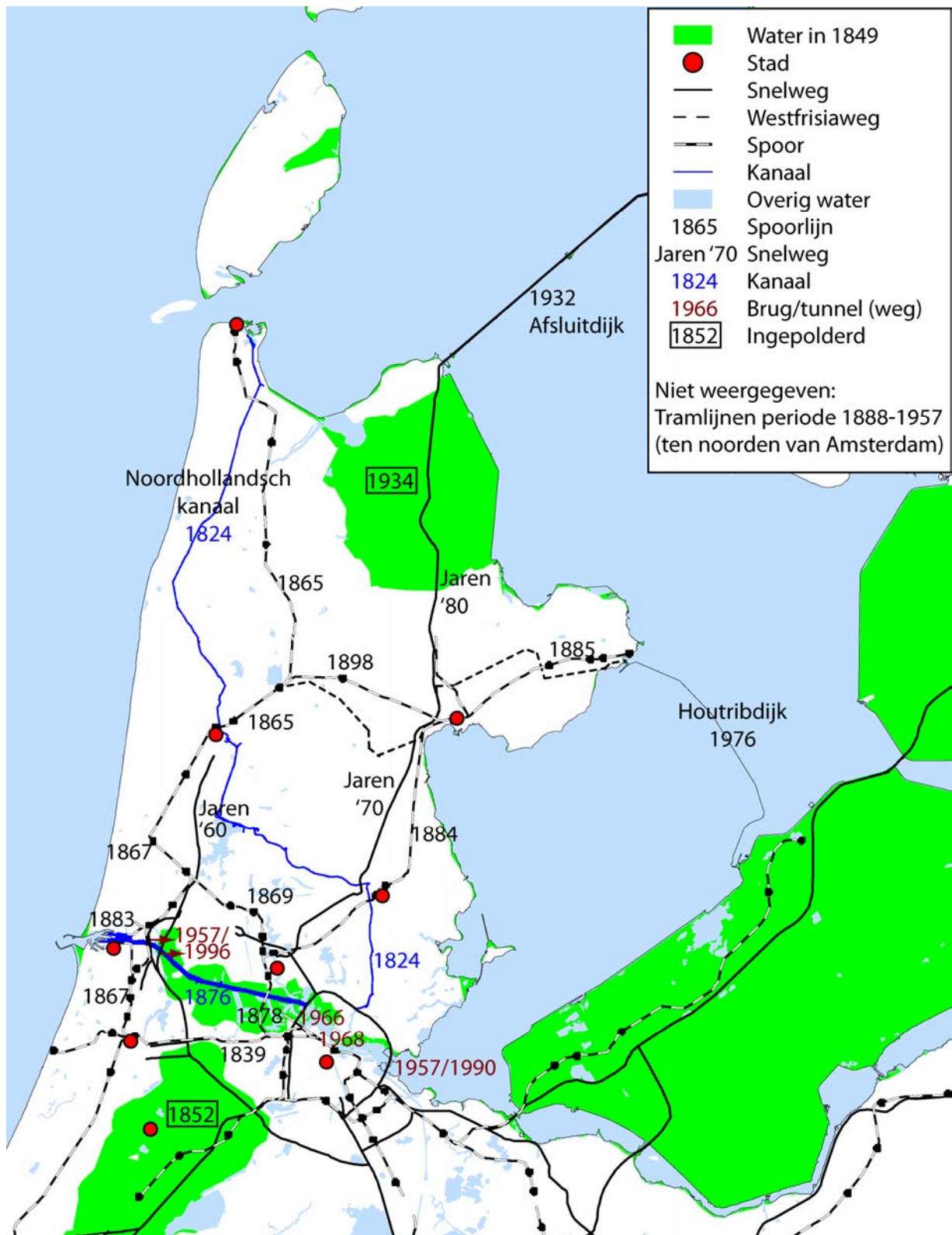
De Zaanstreek en Velsen/Beverwijk hebben vooral een industrieel verleden. Zaandam en omstreken wordt beschouwd als het ‘oudste industriegebied’ van Europa (al in de zeventiende eeuw). De oorsprong daarvan ligt in het verbod op bouw van houtzaagmolens in Amsterdam aan het einde van de zestiende eeuw. Ondernemers uit de Zaanstreek zagen een uitgelezen kans om aan de groeiende behoefte aan hout voor de scheepvaart te voldoen en het aantal houtzaagmolens groeide als kool (halverwege de 17^e eeuw zelfs 900). Na een besluit tot bouw in 1918 (waarbij IJmuiden door de ondernemer H.J.E. Wenckebach werd verkozen boven Rotterdam) startte in 1924 de eerste hoogoven met de productie van ijzer. Hoogovens zou voor een verdere impuls aan de al groeiende plaatsen Velsen en Beverwijk zorgen en daarna aan velen in de IJmond en ook noordelijker in Noord-Holland Noord voor werk zorgen. De industrialisatie is in IJmond dus van veel recenter datum dan in Zaanstreek. In termen van arbeidsplaatsen gemeten kalft het belang van de industrie in beide gebieden nu af, maar die sector bepaalt daar nog steeds in grotere mate de economische structuur dan in andere gebieden ten noorden van het Noordzeekanaal.

Weer een ander verhaal is Den Helder: in 1822 werden de over Nederland verspreide marinewerven geconcentreerd tot één nationaal werfcomplex in Den Helder. Die plaats werd daardoor in de vaart der volkeren opgestoten. Ook de aanleg van het Noordhollandsch Kanaal in 1824 deed Den Helder veranderen van een stil vissersdorpje in een bruisende handelsstad. In 1900 woonden er al 26 duizend mensen in de marinestad. Afhankelijkheid van één grote werkgever maakt een plaats ook kwetsbaar. Den Helder zoekt daarom momenteel volop naar mogelijkheden om de economische basis te verbreden.

Toename landoppervlak

Het landoppervlak van Noord-Holland Noord en omliggende gebieden heeft pas recentelijk zijn huidige vorm aangenomen. Door de geschiedenis heen is sprake geweest van een voortdurende strijd tussen water en land. Land is gewonnen door middel van inpoldering (figuur 2.1), maar soms ook weer verloren door overstromingen of menselijk ingrijpen. Zo is de kustlijn in de Kop van Noord-Holland voortdurend verschoven.

Figuur 2.1 Ontwikkeling landoppervlak en infrastructuur Noord-Holland Noord

Purmerend lag tot het begin van de 17^e eeuw nog te midden van water, tot rijke Amsterdamse kooplieden opdracht gaven om de Beemster, Purmer en Wormer droog te maken. Tussen 1849 en 1852 werd de Haarlemmermeer drooggelegd en enkele jaren later werden, tegelijk met het aanleggen van het Noordzeekanaal, grote delen van het IJ ingepolderd. In de periode 1927-1934 werd de Wieringermeer drooggelegd en in cultuur genomen (en een aantal jaren later weer tijdelijk ‘teruggegeven’ aan de natuur door de Duitsers).

Mensen en bedrijven verbinden

Verbindingen hebben een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van Noord-Holland Noord. Soms waren verbindingen volgend op economische ontwikkelingen in bepaalde delen van de regio, maar soms ook ‘structurerend’. In de afgelopen twee eeuwen hebben achtereenvolgens vervoer over het water, over het spoor en over de (snel)weg gezorgd voor steeds betere verbindingen tussen gebieden binnen NHN en met de ‘buitenwereld’ (zie figuur 2.1; zie voor een chronologisch overzicht het kader ‘NHN verbonden’).

De verzanding van de toegang tot de Amsterdamse haven was de aanleiding tot aanleg van het Noordhollandsch Kanaal: van Amsterdam naar Den Helder vanwege de marine. In 1876 werd het Noordzeekanaal geopend, wat mede de voorwaarden schiep voor de verdere industrialisatie (grote bedrijventerreinen bij Amsterdam, Zaanstad en Velsen/Beverwijk).

Het westelijk deel van Noord-Holland Noord, vooral de strook van Velsen tot Alkmaar, kende al in de tweede helft van de negentiende eeuw een sterke bevolkingsgroei door de aanleg van het spoor van Den Helder tot Haarlem (en van daaruit naar Amsterdam; in 1878 volgde een directe aansluiting bij Zaandam over het Noordzeekanaal). Verbindingen naar West-Friesland volgden later.

In het begin van de twintigste eeuw lag er een tramlijnnet in het gebied ten noorden van Amsterdam. Maar de verbinding tussen Amsterdam-Noord en het Centraal Station vond plaats via een ‘heen-en-weer bootje’. Hoewel er diverse veerdiensten waren, vormde de Hembrug (een spoorbrug) tot 1957 de enige vaste verbinding tussen Amsterdam en het gebied ten noorden ervan. Pas in 1957 werd de Schellingwouderbrug geopend, later (in 1966, 1968, 1990) gevolgd door tunnels.

In de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw werd het snelwegennet een belangrijke factor in het vervoer (in het westen de A9, in het oosten de A7), mede door het toenemend autobezit. De aanleg van snelwegen (in het oosten van NHN de A7), het sterk toenemende autobezit en het groeikernenbeleid zorgden ervoor dat het oostelijk deel van NHN in hoog tempo ‘suburbaniseerde’.

NHN verbonden

Vaarwegen

1824 Opening Noordhollandsch Kanaal: een belangrijke verbindingsweg tussen Amsterdam en de Kop van Noord-Holland, via Purmerend en Alkmaar. De aanleg was noodzakelijk als gevolg van de verzanding van de toegang tot de Amsterdamse haven (richting Zuiderzee). Een goede verbinding tussen Amsterdam en Den Helder (marinehaven) vormde een belangrijke aanleiding voor de aanleg van het kanaal.

1876 Opening Noordzeekanaal. Hierdoor werd NHN een eiland in plaats van een schiereiland. Tevens werden delen van het IJ ingepolderd (nu voor een groot deel bedrijventerreinen in Amsterdam en Zaanstad).

Spoorwegen/ trams

1865-1878 Stapsgewijze aanleg van de spoorlijn Den Helder-Amsterdam. In 1865 was de verbinding Den Helder-Alkmaar gereed, in 1867 Alkmaar-Uitgeest, in 1869 Uitgeest-Zaandam, en in 1878 Zaandam-Amsterdam over de Hembrug, na de aanleg van het Noordzeekanaal. Een belangrijke reden voor het

aanleggen van deze spoorlijn was de bevoorrading van de marinehaven in Den Helder en het vervoer van goederen zodra het Noordhollandsch Kanaal in de wintermaanden was bevroren. In 1867 was al de spoorlijn Uitgeest-Haarlem geopend, waardoor Amsterdam bereikt kon worden (via de eerste spoorlijn in Nederland uit 1839, tussen Haarlem en Amsterdam). Daardoor ook was toen al treinverkeer tussen het westelijk deel van NHN en Amsterdam mogelijk, zij het met een omweg. In 1883 vond nog een aftakking naar IJmuiden plaats.

1884 Opening spoorlijn Zaandam-Hoorn (via Purmerend), met in 1885 een verlenging naar Enkhuizen

1898 Opening spoorlijn Alkmaar-Hoorn

In de loop der tijden vonden regelmatig verbeteringen plaats en werden meer stations geopend. De belangrijkste ontwikkelingen in het spoorwegennet vonden echter in de periode 1865-1898 plaats. Dit is in sterke mate structurerend geweest voor verschillen in bevolkingsgroei tussen gemeenten.

Trams reden in Waterland vanaf 1888 van Amsterdam-Noord (via een 'heen-en-weer bootje' over het IJ verbonden met het Centraal Station) naar Monnickendam en Edam, met in 1894 een aansluiting naar Purmerend en in 1895 via Middenbeemster naar Alkmaar. De trams werden overigens al vrij snel weer opgeheven en vervangen door busdiensten (in 1931 naar Alkmaar, in 1949 naar Purmerend en in 1956 naar Volendam). Van een brug over het IJ was echter geen sprake en wat betreft de verbinding met Amsterdam bleef het daarom behelpen.

(Snel)wegen

Pas na de Tweede Wereldoorlog werd de auto belangrijk als vervoersmiddel. In de jaren zestig werd de A9 aangelegd (richting Alkmaar), in de jaren zeventig de A7 (en aansluiting Hoorn-Middenmeer in de jaren tachtig) en de ringweg A10 en de A8 naar Zaanstad hoofdzakelijk in de jaren zeventig. Dit heeft de suburbanisatie van de bevolking uit Amsterdam naar NHN sterk gestimuleerd.

Oeververbindingen

1867 Opening Velserspoorbrug (op het spoor Uitgeest-Haarlem), in 1905 vervangen door een hoger gelegen 'draaibrug'. In 1957 werd deze afgebroken en vervangen door de Velsertunnel (zowel spoortunnel als autosnelwegtunnel)

1878 Aanleg van de Hembrug over het IJ, waardoor het spoor kon worden doorgetrokken van Zaandam naar Amsterdam. In 1983 werd de Hembrug vervangen door de Hemtunnel.

1897 Oprichting van Gemeenteveren Amsterdam met veerdiensten over het IJ (hoewel ook daarvoor al vervoer over het water plaatsvond). In eerste instantie tussen het Centraal Station en het Tolhuis in Amsterdam-Noord. Daarna volgden diverse andere veren.

1932 Afsluitdijk geopend.

1957 Schellingwouderbrug aangelegd (tussen Amsterdam Oost en Amsterdam Zuid). Daarvoor was, onlangs jarenlange lobby voor een vaste oeververbinding, slechts sprake geweest van een verbinding via veerdiensten, ondanks de bevolkingsgroei vanaf de eeuwwisseling.

1966 Coentunnel geopend (Amsterdam West - Zaanstad). Meer dan 100 duizend mensen maken dagelijks gebruik van deze tunnel. Dat resulteert in veel files in de spits. De Coentunnel verving de Hempont, waar de wachttijden soms op konden lopen tot drie kwartier.

1968 IJtunnel geopend (Amsterdam Centrum – Amsterdam Noord). Ook dit gebeurde pas na jarenlange lobby.

1976 Houtribdijk (dijk Enkhuizen – Lelystad) geopend

1990 Zeeburgertunnel (naast Schellingwouderbrug). De ringweg (als autosnelweg) rond Amsterdam werd hiermee voltooid.

1996 Wijkertunnel geopend. Deze verving de Velsertunnel (in meer oostelijke richting, waardoor de rijtijd van gebieden ten zuiden van het Noordzeekanaal naar gebieden ten noorden van het Noordzeekanaal afnam). De Velsertunnel is nog wel in gebruik voor lokaal vervoer.

Bevolkingsontwikkeling sinds 1849

In 1849 had Nederland nog 1.200 gemeenten, inmiddels nog maar 415. Met terugwerkende kracht is voor de huidige indeling in gemeenten berekend hoeveel mensen er in 1849, 1899 en 1950 woonden. Wordt het huidige aantal inwoners als index uitgedrukt van het aantal inwoners in 1849, dan resulteert voor NHN als geheel een index van 6,6. In een aantal gemeenten in NHN is de bevolkingsontwikkeling daar duidelijk bij achtergebleven. Zo bedraagt de index 1,6 voor Schermer, 1,7 voor Graft- De Rijp, 2,2 voor Zeevang, 2,4 voor Texel, 2,7 voor Beemster en 2,9 voor Waterland. En dan is het nog zo dat de meeste van die gemeenten pas na 1950 groei van enige betekenis gingen vertonen. Met uitzondering van Texel gaat het om gemeenten ten noorden van Amsterdam. Pas vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw werden de verbindingen, met name met Amsterdam, van dusdanige aard dat dit gebied aantrekkelijk kon worden als woongebied.

In de totale periode 1849-2012 is het aantal inwoners minstens verachtvoudigd in alle gemeenten in de strook van Velsen tot Langedijk. Van een dergelijke groei was verder sprake in de groeikernen Purmerend en Hoorn en in Stede Broec, Schagen en Edam-Volendam. Sinds 1950 hebben overigens ook andere plaatsen een tijdelijke sterke groei doorgemaakt. Mede door de aanwijzing als groeistad heeft Alkmaar tussen 1965 en 1990 een groeispurt doorgemaakt van 50 duizend naar 90 duizend inwoners. Met als drijvende kracht de marine, groeide Den Helder tussen 1950 en 1970 van 34 naar 60 duizend inwoners, maar sindsdien niet meer. In de slipstream van Alkmaar steeg het aantal inwoners in Heerhugowaard van 9 duizend inwoners in 1967 naar 30 duizend in 1979, om vervolgens gestaag door te groeien naar meer dan 50 duizend inwoners nu. De belangrijkste bron van bevolkingsgroei vormden echter mensen die Amsterdam hebben verlaten naar een rustiger woonomgeving ten noorden van het Noordzeekanaal.

In tabel 2.1 staat de ontwikkeling van het aantal inwoners voor een aantal groepen gemeenten. Sinds 1849 is het aantal inwoners in Nederland toegenomen met een factor 5,5. In de tweede helft van de negentiende eeuw groeiden de grote steden meer dan gemiddeld ('urbanisatie'), maar in de tweede helft van de twintigste eeuw verloren de grote steden juist terrein (en was er zelfs sprake van een absolute afname van het aantal inwoners). Die 'suburbanisatie' had als contramale een relatief sterke groei van het aantal inwoners in regio's als Noord-Holland Noord en de, eveneens onder de rook van grote steden gelegen, benchmarkgebieden. In NHN nam het bevolkingsaandeel in het nationaal totaal in de tweede helft van de negentiende eeuw af en in de tweede helft van de twintigste eeuw toe, tegengesteld aan de ontwikkeling in Amsterdam. Vanaf het midden van de jaren tachtig is overigens geen sprake meer van suburbanisatie op grote schaal.

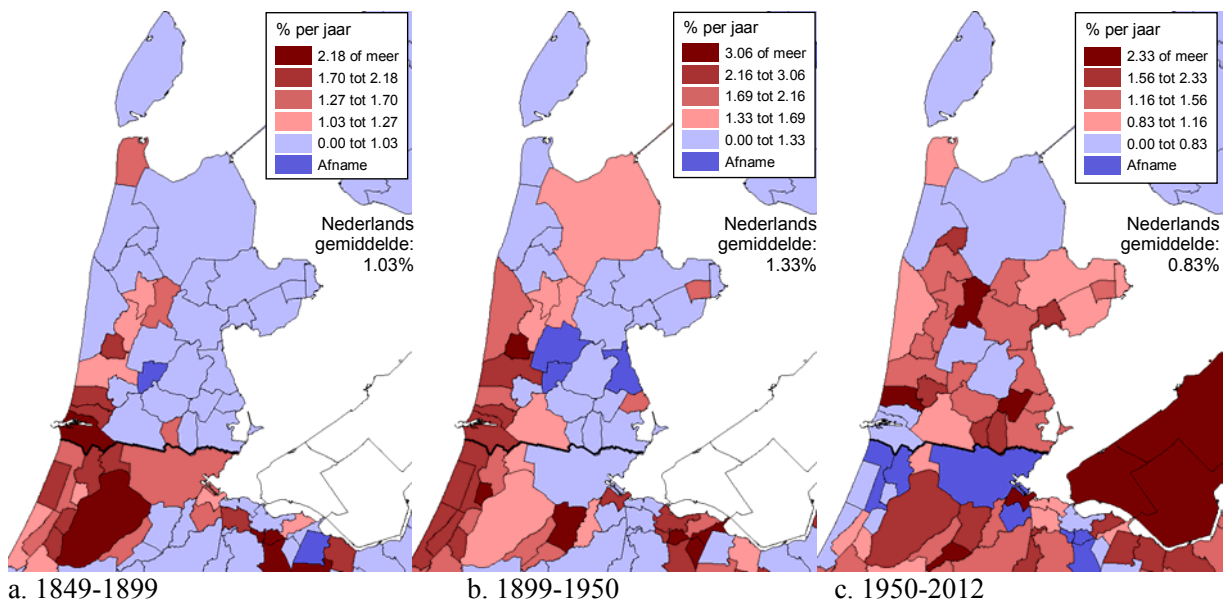
Tabel 2.1 Bevolkingsontwikkeling 1849-2012, Nederland, NHN en benchmarkgebieden

Gebied	Inwoners (* 1000)					Aandeel in nationaal totaal (%)				
	1849	1899	1950	2000	2012	1849	1899	1950	2000	2012
Nederland	3.056	5.104	9.994	15.864	16.726	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Vier grote steden	477	1.194	2.326	2.047	2.222	15,6	23,4	23,3	12,9	13,3
Noord-Holland Noord	171	263	506	1.063	1.128	5,6	5,2	5,1	6,7	6,7
Gooi/Flevoland	28	60	199	567	649	0,9	1,2	2,0	3,6	3,9
Oostelijk van Utrecht	151	225	473	1.061	1.137	4,9	4,4	4,7	6,7	6,8
Groene Hart	179	268	509	1.277	1.364	5,9	5,3	5,1	8,1	8,2
Zuidelijk van Rotterdam	224	325	451	940	984	7,3	6,4	4,5	5,9	5,9
Amsterdam	233	531	840	731	789	7,6	10,4	8,4	4,6	4,7
Overig MRA Zuid	69	167	500	939	1.060	2,3	3,3	5,0	5,9	6,3

Toelichting: Berekeningen door Bureau Louter op basis van gegevens uit de Volkstellingen van 1849 en 1899 en CBS-gegevens.

In figuur 2.2 staan ter illustratie kaartbeelden van de bevolkingsontwikkeling per gemeente. In tabel 2.2 is de ontwikkeling van het aantal inwoners weergegeven op soortgelijke wijze als in tabel 2.1, maar deze keer voor deelgebieden in NHN en MRA Zuid.

Figuur 2.2 Ontwikkeling inwoners vanaf 1849 (% per jaar)

a. 1849-1899 b. 1899-1950 c. 1950-2012
Toelichting: overgang van blauw naar rood komt overeen met het nationaal gemiddelde.

Tabel 2.2 Bevolkingsontwikkeling 1849-2012, deelgebieden NHN en MRA Zuid

Gebied	Inwoners (* 1000)					Aandeel in nationaal totaal (%)				
	1849	1899	1950	2000	2012	1849	1899	1950	2000	2012
Alkmaar	11,4	20,4	42,9	92,8	94,2	0,37	0,40	0,43	0,59	0,56
Velsen	2,5	11,4	46,3	66,6	67,3	0,08	0,22	0,46	0,42	0,40
Zaanstad	26,7	41,4	83,1	135,8	148,2	0,87	0,81	0,83	0,86	0,89
Purmerend	4,2	6,2	8,6	70,3	79,2	0,14	0,12	0,09	0,44	0,47
Hoorn	9,1	11,2	18,7	64,6	71,3	0,30	0,22	0,19	0,41	0,43
Den Helder	11,3	24,5	34,0	59,4	57,1	0,37	0,48	0,34	0,37	0,34
Suburbaan Amsterdam	25,1	33,0	44,0	100,3	102,4	0,82	0,65	0,44	0,63	0,61
Suburbaan IJmond	7,8	16,0	51,3	117,4	126,4	0,26	0,31	0,51	0,74	0,76
Suburbs Alkmaar	17,1	26,6	57,3	141,3	154,4	0,56	0,52	0,57	0,89	0,92
West Friesland	34,6	44,6	69,0	127,1	135,9	1,13	0,87	0,69	0,80	0,81
Kop van Noord-Holland	20,9	27,9	50,9	87,5	91,6	0,68	0,55	0,51	0,55	0,55
Amsterdam	233,4	531,1	840,4	731,3	789,3	7,64	10,41	8,41	4,61	4,72
Haarlem	27,8	67,1	162,5	148,5	151,9	0,91	1,31	1,63	0,94	0,91
Haarlemmermeer	0,2	16,4	37,4	111,2	143,9	0,01	0,32	0,37	0,70	0,86
Almere en Lelystad	0,0	0,0	0,0	205,9	268,4	0,00	0,00	0,00	1,30	1,60
Overig MRA Zuid	41,3	83,9	299,7	473,2	495,5	1,35	1,64	3,00	2,98	2,96
NHN en MRA Zuid totaal	473,3	961,8	1846,1	2733,0	2976,9	15,49	18,84	18,47	17,23	17,80

Toelichting: Berekeningen door Bureau Louter op basis van gegevens uit de Volkstellingen van 1849 en 1899 en CBS-gegevens. Binnen het gebied 'Overig MRA Zuid' uit figuur 1.5b is in deze tabel nog een onderscheid gemaakt tussen Almere/Lelystad en de rest van het gebied (Gooi en Vechtstreek, Haarlemmerliede, Aalsmeer, Uithoorn, Amstelveen, Diemen). Bij de 'suburbane gebieden' en 'landelijke gebieden' ('LG') gaat het om het gebied exclusief de steden.

Tussen 1849 en 1950 verviervoudigde het aantal inwoners van Amsterdam. In de gemeenten ten noorden van Amsterdam en in West Friesland bleef de groei van de bevolking achter bij het nationaal gemiddelde (hun aandeel in het nationaal totaal werd kleiner), mede omdat zij naar Amsterdam verhuisden. In de jaren vijftig van de vorige eeuw en vooral in de kwart eeuw daarna waren de rollen omgedraaid en vertrokken Amsterdammers in groten getale naar omliggende gemeenten: in de regio Alkmaar, West Friesland en de plaatsen ten noorden van Amsterdam lag de bevolkingsgroei toen ruim boven het nationaal gemiddelde. Over de gehele periode beschouwd was de groei in IJmond zeer hoog. Vooral door de hoge groei tussen

1849 en 1950⁵ is daar, voortgestuwd door de vroege aansluiting op het spoor en de vestiging van Hoogovens, het aantal inwoners vanaf 1849 met een factor 19 (!) toegenomen, ruim meer dan in welke andere regio in Nederland dan ook, uiteraard met uitzondering van Flevoland. Wat betreft de groei vanaf 1849 staan (exclusief 'nieuw land', zoals Flevoland en de Haarlemmermeer) vier gemeenten uit NHN in de top-10 van gemeenten met de hoogste procentuele bevolkingsgroei, gerekend naar de huidige gemeentenindeling: Heemskerk (plaats 2), Heiloo (4), Heerhugowaard (8) en Velsen (10): met uitzondering van Heiloo gemeenten in IJmond. In diezelfde periode nam het aantal inwoners in Graft- de Rijk en Schermer af (verder was daar in Nederland slechts in Hellevoetsluis en Brielle sprake van) en was er nauwelijks bevolkingstoename in Waterland en Zeevang.

De Kop van Noord-Holland ontrok zich, mede door de afstand, wat aan deze bewegingen tussen stad en platteland. Na enige afname in het nationale bevolkingsaandeel bleef dat aandeel na 1950 ongeveer gelijk in dit meest noordelijke deel van NHN.

In de jaren vijftig en vooral in de kwart eeuw daarna verlieten velen de grote steden. Amsterdammers vertrokken in groten getale naar omliggende gemeenten. Maar ook diverse middelgrote steden zagen inwoners vertrekken. Mede door de toekenning van de groeikernstatus nam het aantal inwoners in Purmerend tussen 1950 en 2012 toe van 8,6 naar 79,2 duizend en in Hoorn van 18,7 naar 71,3 duizend. En ook Heerhugowaard (van 6,5 naar 52,5 duizend), Heemskerk (van 5,6 naar 39,2 duizend) en Schagen (van 4,7 naar 18,7 duizend) kenden een zeer sterke bevolkingsgroei. Niet in alle gemeenten vond een dergelijke ontwikkeling plaats. Het aantal inwoners nam sinds 1950 met minder dan 50% toe in Texel en Beemster en in Velsen en Beverwijk (die in de eeuw daarvoor een onstuimige groei hadden ondergaan).

Noord-Holland Noord in vier stellingen

Tot zover enige geschiedenis. In het vervolg van dit hoofdstuk wordt ingegaan op de volgende vraag. Is Noord-Holland Noord een veraf gelegen, slecht bereikbaar gebied en dun bevolkt gebied, met een saaie woonomgeving en met een wat achterblijvend welvaartsniveau of wordt daarmee een karikatuur geschetst van het gebied ten noorden van het Noordzeekanaalgebied? In dit eerste, verkennende, hoofdstuk wordt daarop ingegaan aan de hand van een aantal kaartbeelden en figuren waarin de positie van Noord-Holland Noord en de deelgebieden daarbinnen is afgezet tegen nationale gemiddelden. Daarbij wordt gekozen voor een aantal stellingen, voorzien van één of twee illustraties om te beoordelen of de stellingen houdbaar zijn.

Stelling: Noord-Holland Noord is een leeg gebied

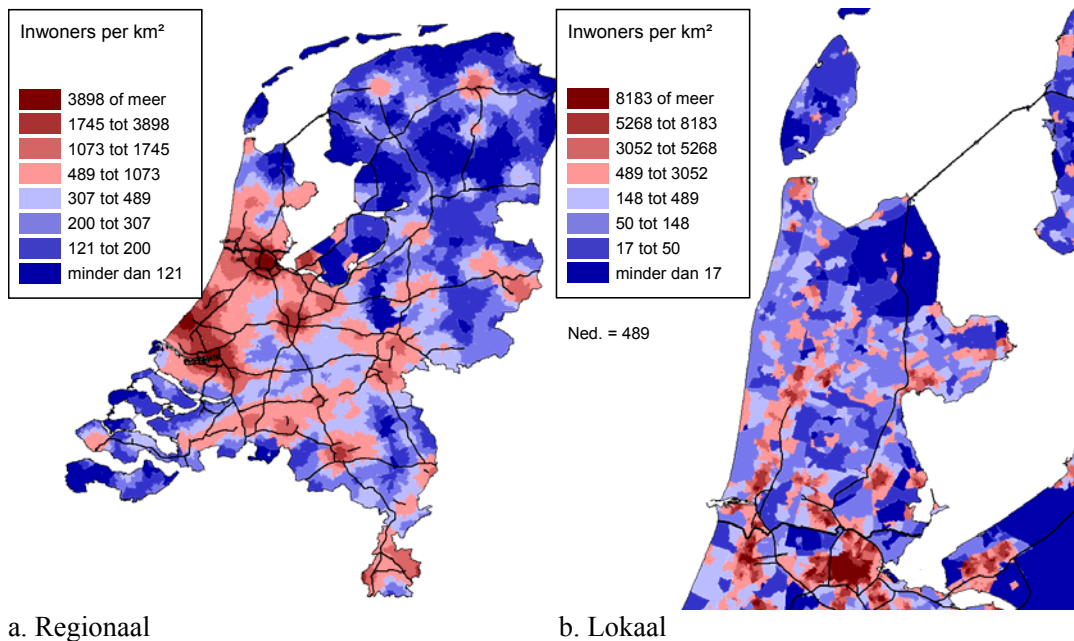
Ja, vergeleken met de verstedelijkte delen van de Randstad (zie figuur 2.3a). Echter: nee, vergeleken met veel andere gebieden in Nederland. Ook bestaan er verschillen binnen de regio. Het meest noordelijke deel (de Kop van Noord-Holland) is inderdaad dun bevolkt, met name de Wieringermeer. Voor het gebied dat grenst aan het Noordzeekanaal (Zaanstreek/ IJmond) geldt dat echter zeker niet en ook in de regio's Alkmaar en West-Friesland ligt de bevolkingsdichtheid boven het nationaal gemiddelde.

Figuur 2.3b biedt meer detail. Duidelijk is de vrijwel aaneengesloten bebouwing langs de A9 herkenbaar: een reeks kleinere en grotere plaatsen van Oudkarspel tot Velsen (en in zuidelijke richting overlopend in Haarlem). Oorspronkelijk hangt de ontwikkeling van deze 'as' echter samen met de hiervoor geschetste vroege ontsluiting via het spoor. Een wat kortere verstedelijkingsas, met een langere historie, wordt gedragen door de Zaan. En daarnaast verschijnen er nog kernen als Purmerend, Hoorn en Den Helder op de kaart.

⁵

In de eeuw tussen 1849 en 1950 nam het aantal inwoners in diverse plaatsen in IJmond en de regio Alkmaar zeer sterk toe: in Heiloo van 0,6 naar 10,2 duizend, in Velsen van 2,5 naar 46,3 duizend, in Beverwijk van 3,1 naar 27,2 duizend, in Castricum van 2,2 naar 14,0 duizend en in Heemskerk van 1,0 naar 5,6 duizend. Iets noordelijker, in Alkmaar, Bergen, Langedijk en Heerhugowaard verviervoudigde het inwonertal bijna.

Figuur 2.3 Bevolkingsdichtheid

Toelichting:

Weergegeven is de bevolkingsdichtheid, op twee verschillende 'resolutieniveaus'. In figuur 2.1a is een zogenaamde 'potentiaalscore' bepaald, waarbij voor elk postcodegebied het gebied binnen een straal van tien kilometer meeweegt bij het bepalen van de score op de bevolkingsdichtheid van dat postcodegebied. Daarbij neemt de mate van bijdrage aan de score recht evenredig af met de afstand. In figuur 2.1b is ook een potentiaalscore bepaald, maar deze keer op een veel fijnmaziger niveau, namelijk het gebied binnen een straal van een kilometer rond het postcodegebied. Het nationaal gemiddelde is gelijk aan 489 inwoners per vierkante kilometer (de grens tussen blauw en rood).

Stelling: Het welvaartsniveau blijft in Noord-Holland Noord wat achter

Een eerste, eenvoudige indicator is hier het gemiddeld inkomen per inwoner (zie figuur 2.4). Hoewel NHN als geheel iets achterblijft bij het gemiddelde in de benchmarkgebieden en iets verder bij het gemiddelde in MRA Zuid ligt het gemiddeld inkomen per inwoner boven het nationaal gemiddelde. Binnen NHN bestaan verschillen: de drie suburbane gebieden scoren ruim bovengemiddeld, de meer landelijke gebieden West Friesland en Kop van Noord-Holland iets onder het nationaal gemiddelde. In de steden ligt het gemiddeld inkomen per inwoner rond het nationaal gemiddelde, met uitzondering van Velsen (hoger) en Den Helder (lager). De stelling kan dan ook slechts gedeeltelijk worden onderschreven, namelijk voor de meer noordelijk gelegen delen van NHN.

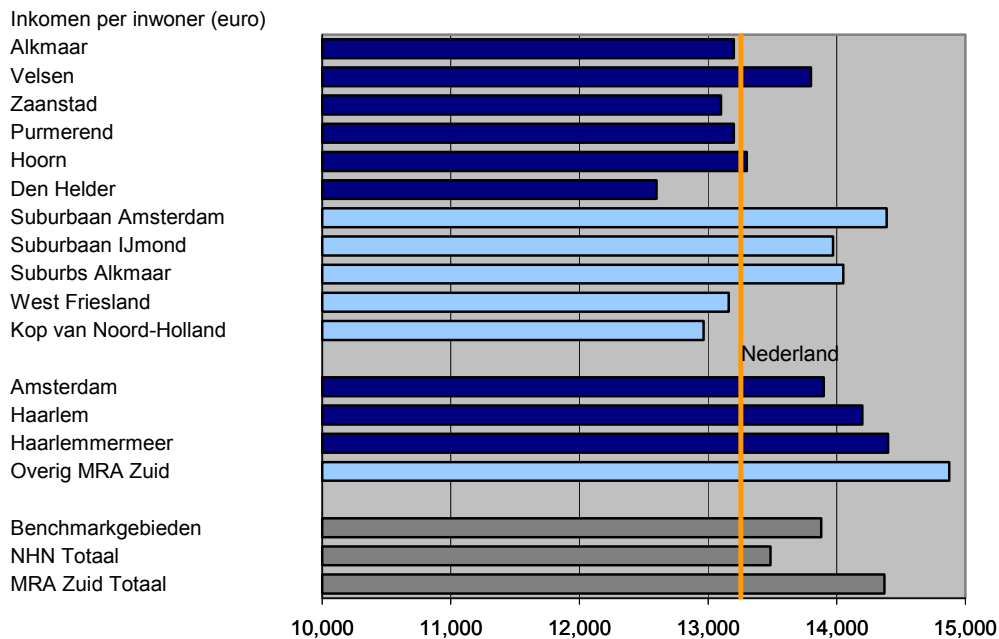
'Welvaart' kan echter ook ruimer worden opgevat dan alleen het gemiddeld inkomen per inwoner. In figuur 2.5 staat een combinatie van drie indicatoren: naast het inkomen per inwoner tevens het werkloosheidspercentage en de netto participatiegraad.

In NHN zijn er slechts twee gemeenten met een hogere werkloosheid dan het nationaal gemiddelde (Zaanstad en Den Helder; zie figuur 2.5a). Voor oude industriesteden, zoals Zaanstad is een bovengemiddelde werkloosheid overigens gangbaar (zie bijvoorbeeld ook Enschede, Almelo, Helmond en Tilburg). Anderzijds moet dit resultaat ook genuanceerd worden: met uitzondering van het Noorden van Nederland concentreert de werkloosheid zich ook elders in Nederland vooral in grote en middelgrote steden.

In de meeste gemeenten in NHN ligt de netto participatiegraad boven het nationaal gemiddelde (zie figuur 2.5b). Eerder werd al geconstateerd dat het gemiddeld inkomen tendeert af te nemen naarmate gemeenten in NHN noordelijker liggen (zie figuur 2.5c), uitzonderingen zoals Zaanstad en Purmerend enerzijds en Schagen anderzijds daargelaten.

Per saldo scoren slechts vier gemeenten in NHN op de totaalscore voor de drie welvaartsindicatoren onder het nationaal gemiddelde, namelijk Den Helder, Zaanstad, Alkmaar en Enkhuizen (zie figuur 2.5d). Dit geldt dus voor drie van de zes steden volgens de NHN-gebiedsindeling (zie figuur 1.5). In het algemeen geldt overigens dat het welvaartsniveau in steden veelal wat lager is dan in hun suburbs, omdat steden verzamelplaatsen van meer en minder welvarenden vormen.

Figuur 2.4 *Inkomen per inwoner*

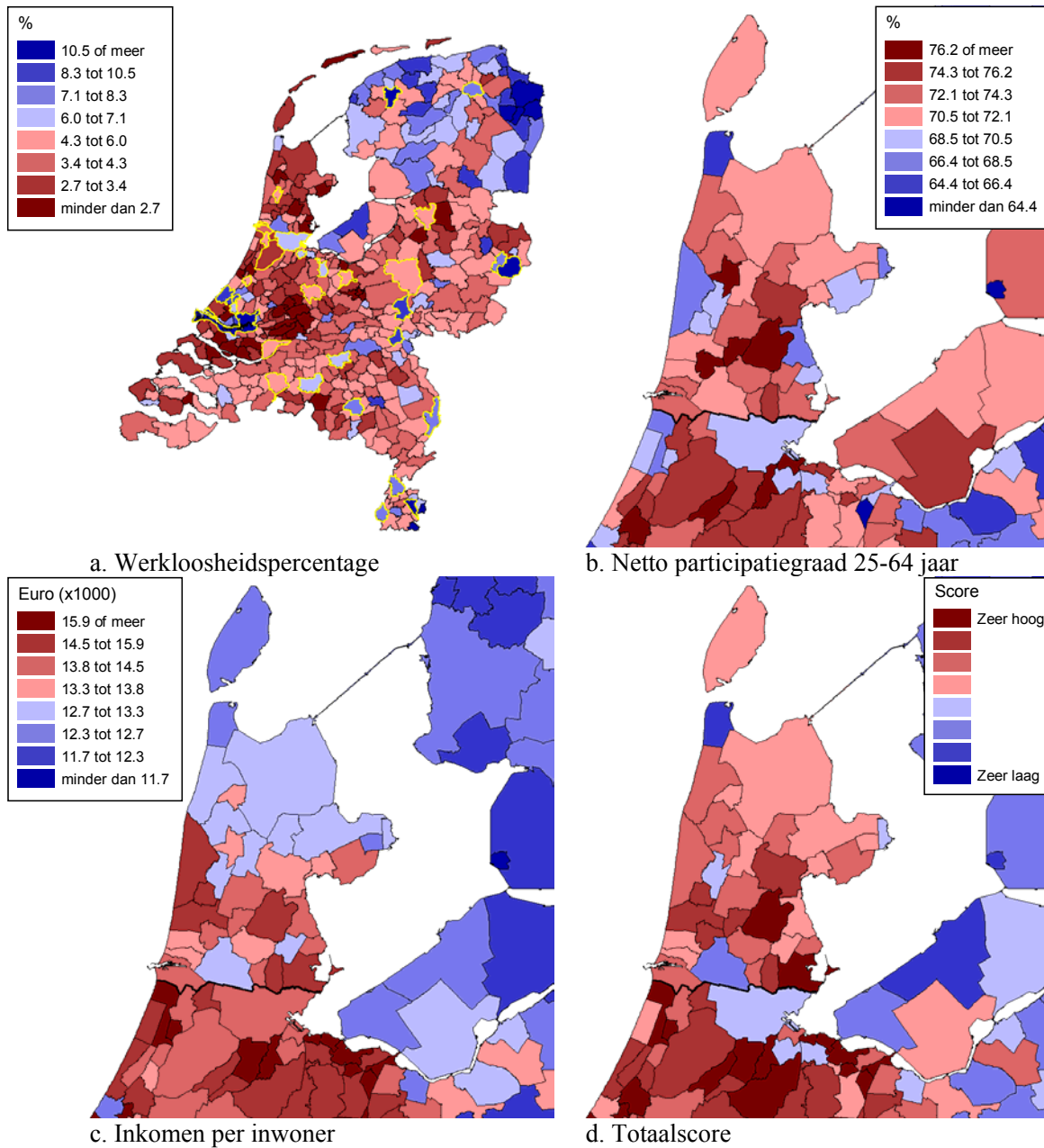
Ook uit deze wat bredere analyse van de welvaart in NHN komt zeker geen beeld naar voren van een wat betreft welvaartsniveau achterblijvende regio. Het vrij positieve beeld geldt voor het zuidelijk deel van de regio, dat mede profiteert van de banen in Amsterdam en elders ten zuiden van het Noordzeekanaal, maar het geldt ook voor het noordelijk deel. Daar ligt het inkomen per inwoner weliswaar iets onder het nationaal gemiddelde, maar is de werkloosheid zeer laag en verricht een groot deel van de bevolking betaalde arbeid.

Stelling: Noord-Holland Noord heeft een saaie woonomgeving

Het is lastig om deze stelling met een duidelijk ja of nee te beantwoorden. Er bestaan duidelijke verschillen tussen deelgebieden. Een duidelijk nee voor het gebied als geheel is echter in ieder geval niet aan de orde. In het onderzoek ‘Waar willen we wonen?’ (Bureau Louter 2011) is uitvoerig ingegaan op de vraag wat de woonaantrekkelijkheid van een gemeente bepaalt. Bij een aantal aspecten daarvan wordt hier nader stilgestaan, namelijk de aantrekkelijkheid van de woonbebouwing en de mate waarin sprake is van natuur, rust en ruimte.

Eerst de nabijheid van natuur, rust en ruimte (zie figuur 2.6). Daarbij zijn onder andere elementen als de nabijheid van bos, strand en (binnen)water factoren die een rol spelen. In het rechterdeel van de figuur zijn die aangegeven. Met name in het Kennemerland en ook noordelijker langs de kust scoort Noord-Holland Noord daar goed op (zie het linker deel van figuur 2.6). Dat is ook het gebied met de grootste aantrekkelijkheid wat betreft natuur, rust en ruimte. Elders in de regio zijn er weliswaar diverse plaatsen waar men ‘rust en ruimte’ kan vinden, maar ontbreekt het element natuur.

Figuur 2.5 Welvaartsindicatoren

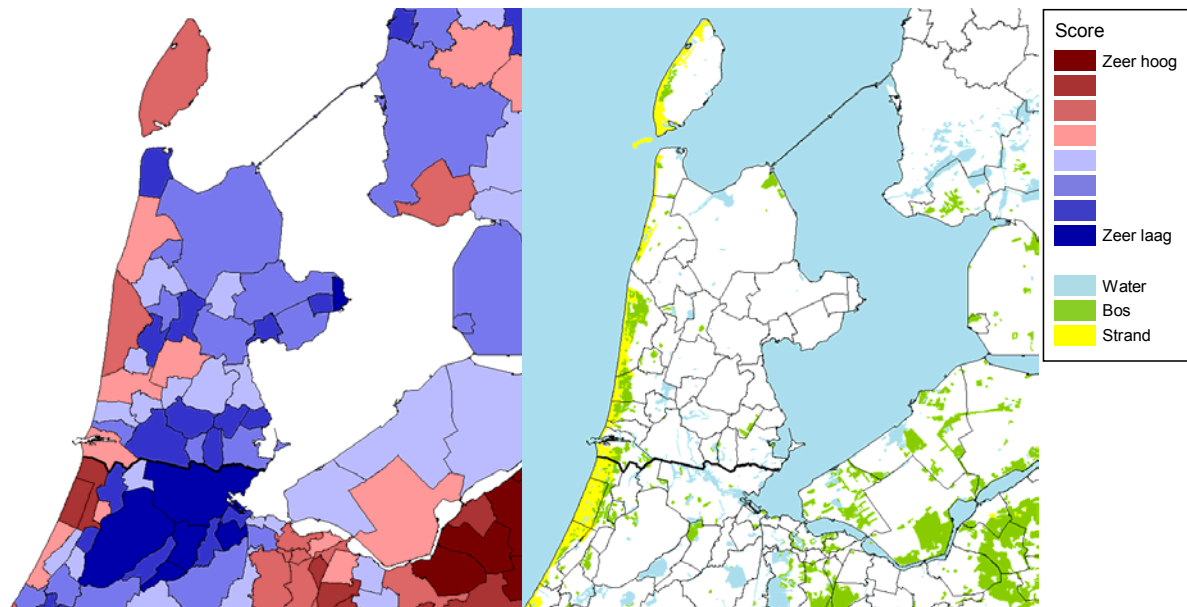

Toelichting:

De totalscore is bepaald door eerst de scores op de indicatoren ‘werkloosheid’, ‘participatiegraad’ en ‘inkomen per inwoner’ onderling vergelijkbaar te maken (in technische termen: ze zijn omgezet in ‘gestandaardiseerde scores’ ofte wel: ‘z-scores’) en vervolgens het ongewogen gemiddelde te berekenen.

De netto participatiegraad is het deel van de inwoners dat werkt. Hier is gekozen voor de leeftijdsklasse 25-64 jaar. Dat voorkomt dat in gemeenten met een groot aantal woonachtige studenten (veelal in de leeftijd tot 25 jaar) de netto participatiegraad ten onrechte omlaag wordt gedrukt.

Figuur 2.6 Natuur, rust en ruimte

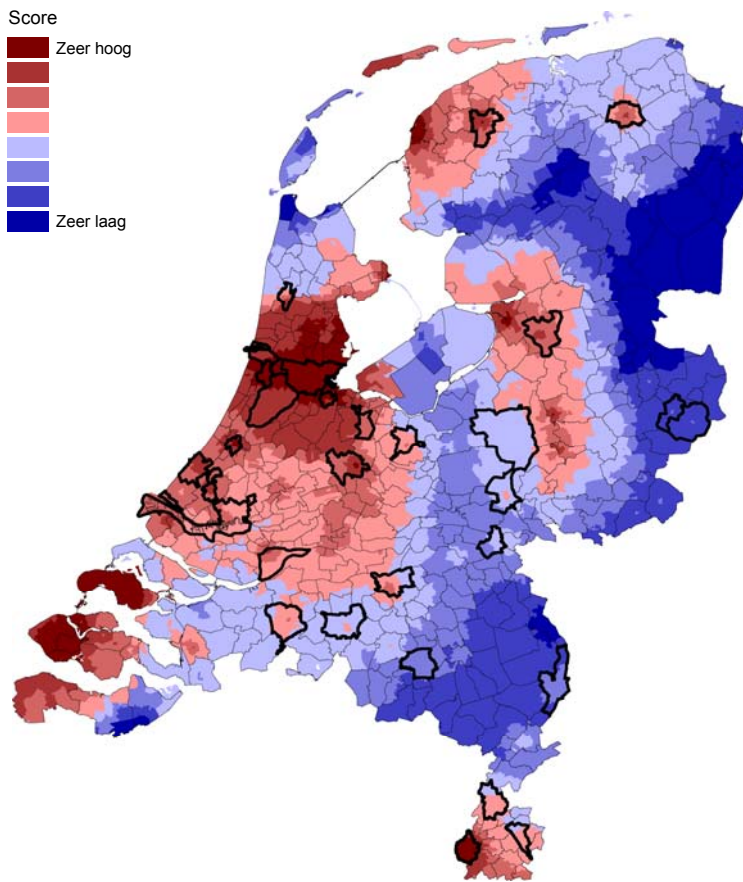
Toelichting:

De gegevens zijn ontleend aan het onderzoek 'Waar willen we wonen' (Bureau Louter 2011). De toegekende scores in het linkerdeel van de figuur zijn gebaseerd op in totaal zeven indicatoren.

Dan de aantrekkelijkheid van de woonbebouwing, die hier wordt bepaald aan de hand van het aantal Rijksmonumenten (zie figuur 2.7). Delen van Noord-Holland Noord kennen een rijke historie. De Zaanstreek was het eerste geïndustrialiseerde gebieden in Nederland. Zaandam werd bijvoorbeeld in 1697 bezocht door de toen 25-jarige tsaar Peter de Grote. (Hij had gehoord dat in Zaandam de beste schepen gemaakt werden. Na een week vertrok hij overigens naar Amsterdam: de Zaanse schepen waren inderdaad goed, maar niet bedoeld om oorlog mee te voeren.) In Noord-Holland Noord liggen diverse dorpen en stadjes met een fraaie historische kern. Hoorn, Enkhuizen en Alkmaar zijn plaatsen met bijna 400 Rijksmonumenten en ook in Volendam en Waterland (Marken en Monnickendam) zijn prachtige historische kernen te vinden. Vele toeristen, uit binnen- en buitenland bezoeken deze plaatsen. De Kop van Noord-Holland kent minder historie en daarom ook minder Rijksmonumenten.

Een totaaloordeel over de mate van 'saaigheid' van de woonomgeving in NHN kan moeilijk gegeven worden, mede omdat dit in sterke mate samenhangt met subjectieve oordelen over wat als aantrekkelijk wordt ervaren. Duidelijk is echter dat in diverse delen van de regio aantrekkelijke woonkernen zijn te vinden en dat de kuststrook volop ruimte en natuur biedt. Er zijn echter ook delen van de regio die niet als zeer enerverend worden ervaren wat betreft de woonomgeving.

Figuur 2.7 Nabijheid concentraties van monumentale gebouwen

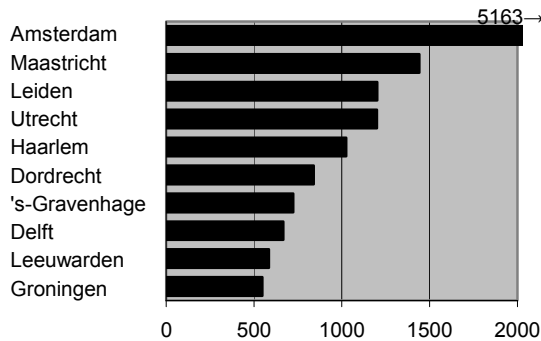
Toelichting:

Nabijheid van Rijksmonumenten die liggen in gebieden met een bevolkingsdichtheid van minstens 2000 inwoners per vierkante kilometer.

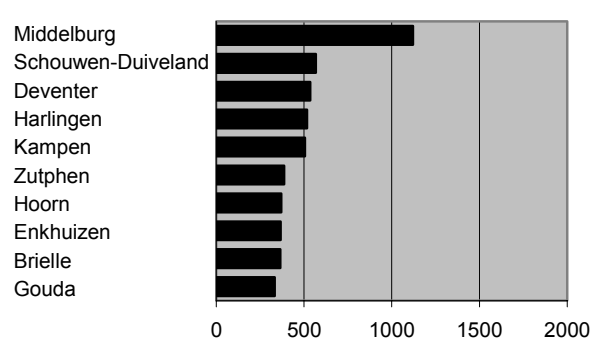
De scores zijn bepaald per postcodegebied. De bijdrage aan de score neemt af met de afstand tot Rijksmonumenten.

De mate waarin de bijdrage aan de score afneemt (de zogenaamde 'distance-decay', of 'afstandsverval') is gebaseerd op de resultaten van een enquête onder 6.700 personen.

Omkaderd zijn de 29 kernsteden uit de stadsgewestindeling van Bureau Louter.

Top 10 van 29 kernsteden

Top 10 overige gemeenten

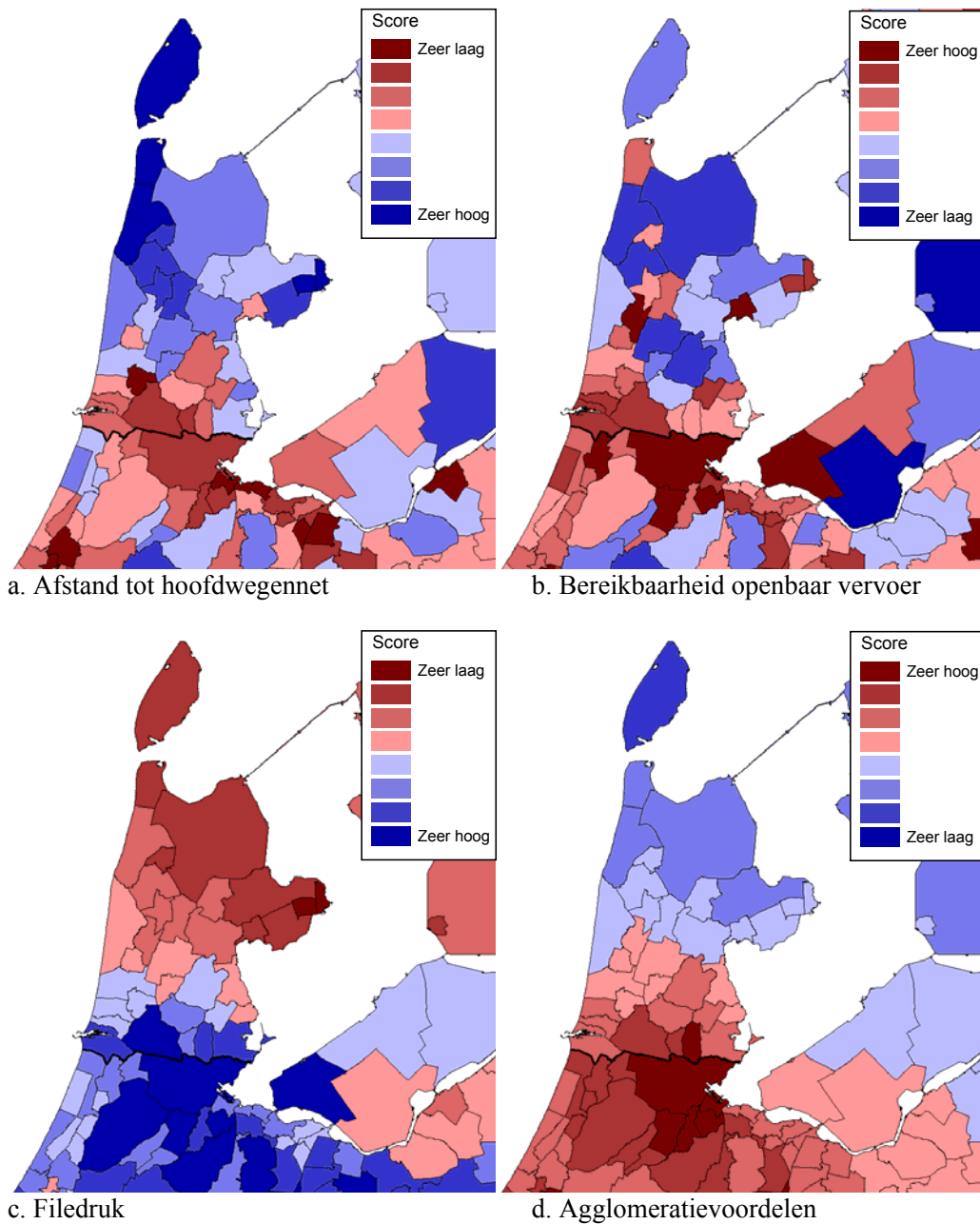
Toelichting bij de top 10:

Per gemeente is het aantal Rijksmonumenten bepaald voor het punt met de meeste Rijksmonumenten binnen een straal van een kilometer.

Stelling: Noord-Holland Noord is veraf gelegen en moeilijk bereikbaar

Allereerst is het van belang te constateren dat bereikbaarheid een moeilijk te meten begrip is, omdat het op verschillende ruimtelijke schaalniveaus een rol speelt. In figuur 2.8 staan de resultaten voor een selectie van bereikbaarheidsmaten, die zijn ontwikkeld door Bureau Louter.

Figuur 2.8 Bereikbaarheidsindicatoren

Weergegeven is de gemiddelde score per gemeente. Uiteraard bestaan er binnen gemeenten verschillen, met name wat betreft de twee bereikbaarheidsmaten op lokaal niveau (de gemiddelde afstand van bewoners en bedrijven tot het hoofdwegennet en de bereikbaarheid met het openbaar vervoer). Dat geldt bijvoorbeeld voor de zeer omvangrijke nieuwe gemeente Hollands Kroon. Die gemeente wordt weliswaar doorsneden door de A7, maar de gemiddelde afstand voor alle inwoners en bedrijven tot een afslag daarvan is toch vrij groot. Uit figuur 2.8a blijkt dat gemeenten in het zuiden veelal een goede aansluiting hebben op het hoofdwegennet. Dat geldt ook voor de bereikbaarheid via het openbaar vervoer. Die is uiteraard in het algemeen bovengemiddeld voor gemeenten met een treinstation.

Bureau Louter, april 2012

M011.019 Noord-Holland Noord

Regionaal-economische analyse Noord-Holland Noord

Naast bereikbaarheidsmaten op lokaal niveau speelt ook ligging en de nabijheid van markten een rol. In figuur 2.8d staat daarvan een voorbeeld. De daarin weergegeven ‘agglomeratievoordelen’ maken duidelijk in welke gemeenten de nabijheid van afnemers, toeleveranciers en arbeidskrachten het grootst is. Naarmate de afstand tot Amsterdam groter is, zijn die agglomeratievoordelen in NHN lager. In gemeenten ten zuiden van het Noordzeekanaal zijn de agglomeratievoordelen veelal hoger dan in gemeenten ten noorden van het Noordzeekanaal. Naast de ligging binnen de Amsterdamse regio profiteren zij namelijk (meer dan gemeenten ten noorden van het Noordzeekanaal) van de nabijheid van andere economische zwaartepunten, zoals de Zuidvleugel van de Randstad en de regio Utrecht.

Tevens is de filedruk (de mate waarin bedrijven en bewoners van een gemeente hinder ondervinden van files) weergegeven in figuur 2.8c. Opvallend is dat de filedruk en de agglomeratievoordelen vrijwel elkaars spiegelbeeld vormen. De prijs van een ligging nabij economische zwaartepunten is dat men meer kans op reistijdverlies als gevolg van files heeft. In het noordelijk deel van Noord-Holland Noord is de filedruk laag tot zeer laag. Een nadeel is echter dat de afstanden tot andere delen van Nederland voor dat gebied inderdaad vrij groot zijn. Het vermelden waard daarbij is dat op 13 oktober 2011, na veertig jaar discussie, het officiële startschot is gegeven voor de aanleg van de Westfrisiaweg, de verbinding tussen Alkmaar/Heerhugowaard met Enkhuizen, langs Hoorn. Dat kan als eerste stap worden gezien naar een toekomstige A23 (in plaats van N23), waardoor de regio (over de dijk Enkhuizen-Lelystad) wordt verbonden met de snelgroeïende regio Zwolle en de verbinding met Oost-Nederland sterk wordt verbeterd.

Uit deze overwegingen kan voorzichtig worden geconcludeerd dat de wat ‘perifere’ ligging vooral voor het noordelijk deel van de regio geldt, maar dat er voor het zuidelijk deel veel minder sprake van is. Daarbij moet worden opgemerkt dat ligging vooral van belang is voor bepaalde typen dienstverlening, zoals distributie en delen van de zakelijke dienstverlening (zie hoofdstuk 6). Daarvoor zal het moeilijk zijn voor NHN (zelfs voor de zuidelijk gelegen delen) om te concurreren met delen van Nederland die centraler liggen. Voor andere typen activiteiten is die ligging echter minder zwaarwegend. De vijf NHN-clusters, die in hoofdstuk 7 worden besproken, zijn daar voorbeelden van.

3 Bevolking

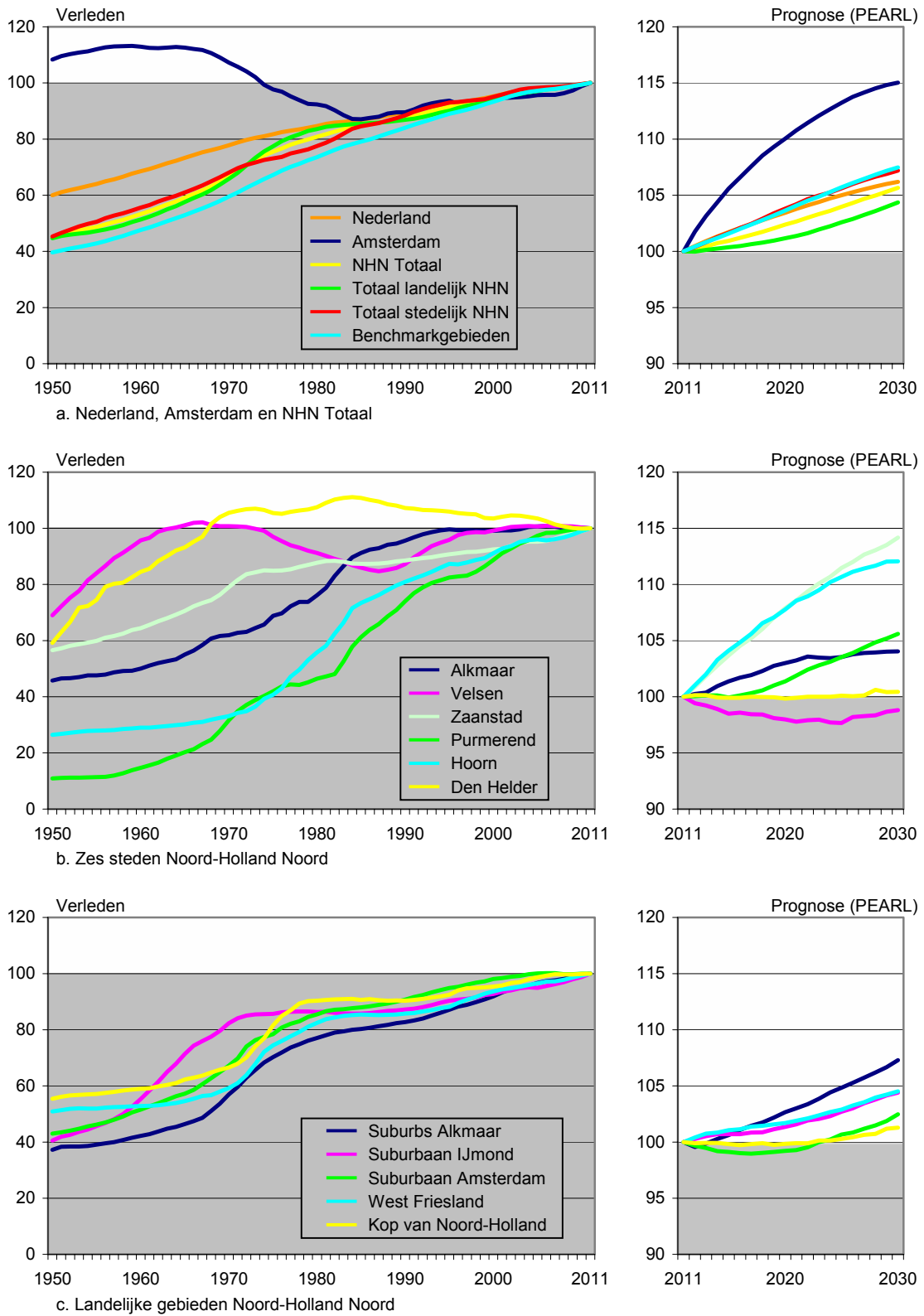
De ontwikkeling van de bevolking ('demografische ontwikkeling') is op verschillende manieren van belang voor de regionale economie. Inwoners hebben vraag naar goederen en diensten, die voor een deel lokaal of regionaal worden geproduceerd/ geleverd. Met name voor zogenaamde 'bevolkingsvolgende activiteiten' vormt de bevolkingsontwikkeling daarom een belangrijke graadmeter voor de marktontwikkeling. Daarnaast levert de leeftijdsklasse van 15 tot 65 jaar potentiële arbeidskrachten. Ook voor de ontwikkeling van het arbeidsaanbod is de bevolkingsontwikkeling dus van belang (waarbij inwoners uiteraard niet noodzakelijk binnen hun eigen gemeente behoeven te wonen – zie hoofdstuk 4). En inwoners zijn ook potentiële starters van bedrijven. Steeds geldt hierbij dat niet alleen het *aantal* inwoners van belang is, maar ook kwalitatieve aspecten. Voorbeelden zijn het gemiddeld inkomen (omdat daardoor mede de koopkrachtige vraag wordt bepaald) en de leeftijdsopbouw. Met name in het onderwijs en in de zorg is de vraag naar diensten sterk leeftijdsspecifiek. Zo loopt de vraag naar zorg sterk op met de leeftijd. Met name op de leeftijdsopbouw zal daarom ook worden ingegaan in dit hoofdstuk.

Van oudsher is Noord-Holland Noord een belangrijke bestemming van verhuizende Amsterdammers geweest. Purmerend en Hoorn zijn bijvoorbeeld groeikern geweest en Alkmaar is groeistad geweest. In hoofdstuk 2 is al een beeld geschetst van de bevolkingsontwikkeling sinds 1850. Enkele highlights van ontwikkelingen sinds 1950 volgen hier.

Mede door de aanwijzing als groeistad heeft de stad tussen 1965 en 1990 een groeispuurt doorgemaakt van 50 duizend naar 90 duizend inwoners. Naast al van oudsher bestaande bevolkingsconcentraties, zijn ook nieuwe plaatsen verzezen of sterk gegroeid. Met als drijvende kracht de marine, groeide Den Helder tussen 1950 en 1970 van 34 naar 60 duizend inwoners. In de slipstream van Alkmaar maakte Heerhugowaard een groeispuurt door van 9 duizend inwoners in 1967 naar 30 duizend in 1979, om vervolgens gestaag door te groeien naar meer dan 50 duizend inwoners nu. De belangrijkste bron van bevolkingsgroei vormden echter mensen die Amsterdam hebben verlaten naar een rustiger woonomgeving ten noorden van het Noordzeekanaal. Vooral plaatsen die een groeikernstatus hebben gehad groeiden als kool. Purmerend had in 1950 nog 8 duizend inwoners, inmiddels het tienvoudige. Hoorn verdubbelde het aantal inwoners tussen 1972 en 1984 (van 25 naar 52 duizend), om vervolgens door te groeien naar 70 duizend nu. Deze gemeente ligt weliswaar op vrij grote afstand van Amsterdam, maar toch werkt meer dan 20% van de werkbaren uit Hoorn daar.

In figuur 3.1 staat de bevolkingsontwikkeling sinds 1950, als index van het huidige aantal inwoners. Rechts in de figuur staan bevolkingsprognoses tot 2030 (volgens het PEARL-model, waarin wordt uitgegaan van bepaalde aannames wat betreft woningbouw). Opvallend is dat Amsterdam, ondanks groei sinds het midden van de jaren tachtig (toen in het beleid het versterken van steden meer aandacht kreeg), momenteel nog steeds niet het aantal inwoners heeft van in de jaren vijftig en zestig. Het stijgende gemiddeld inkomen en toenemende autobezit waren drijvende krachten achter de suburbanisatie van Amsterdammers die een huis-met-een-tuintje verkozen boven de drukke stad, vooral degenen die zich in de gezinsvormende fase bevonden. Wat hier een belangrijke rol speelt is de zeer sterke afname van de gemiddelde huishoudensgrootte: de gezinnen werden snel kleiner. De afname van het gemiddelde aantal inwoners per woning was in Amsterdam tussen 1965 en 1985 zelfs hoger dan de groei van het aantal woningen. Het aantal inwoners daalde daardoor in Amsterdam. In veel omliggende gemeenten was sprake van een sterke bevolkingsgroei. Uit figuur 3.1a blijkt dat het aantal inwoners in NHN sinds 1950 sterker is toegenomen dan het nationaal gemiddelde. In de benchmarkgebieden was de toename overigens zelfs nog iets hoger. Vooral in de landelijke gebieden in NHN groeide het aantal inwoners sterk in de jaren zestig en zeventig. Sinds het midden van de jaren tachtig zijn de ruimtelijke verschillen in bevolkingsgroei overigens duidelijk kleiner geworden. De verwachtingen voor de komende twee decennia zijn dat het aantal inwoners in Amsterdam sterker toe zal nemen dan het nationaal gemiddelde. In lijn met ervaringen in de afgelopen decennia loopt de bevolkingsontwikkeling in NHN ongeveer in de pas met het nationaal gemiddelde, met iets meer groei in de steden dan in de landelijke gebieden en een iets bij de benchmarkgebieden achterblijvende ontwikkeling.

Figuur 3.1 Ontwikkeling inwoners 1950-2030, index 2011=100

Details per gebied staan in figuur 3.1b en 3.1c. Daaruit wordt duidelijk dat er tussen de steden verschillen in ‘fasering’ van de groei bestaan. Velsen en Den Helder groeiden sterk in de jaren vijftig en het begin van de jaren zestig. Hun groei was ‘economiegedreven’ (Hoogovens in Velsen en de marine in Den Helder). De groei in de voormalige groeikernen Purmerend en Hoorn vond later plaats en is vooral ‘suburbanisatiegedreven’ geweest. In Alkmaar en Zaanstad was de groei meer geleidelijk, met wat extra groei in Alkmaar als gevolg van de groeistadstatus. Zowel de eigen economie als de suburbanisatie uit Amsterdam hebben hier de groei bepaald. Met lichte verschillen in fasering leek de bevolkingsontwikkeling in de landelijke gebieden in NHN meer op elkaar dan in de steden. Alle landelijke gebieden kenden hun sterkste groei in de jaren zestig en zeventig, waarbij suburbaan IJmond iets voorliep op de andere landelijke gebieden.

Opvallend is dat Velsen het enige gebied is waar de komende twintig jaar een (lichte) afname van het aantal inwoners wordt voorzien. Van regiobrede ‘bevolkingskrimp’ zal volgens het PEARL-model van het Planbureau voor de Leefomgeving/ CBS dan ook voorlopig geen sprake zijn. Dat geldt wel voor delen van het Noorden, Limburg, Zeeland en de Achterhoek. Minder jongeren (‘ontgroening’) zal in delen van de regio wel het draagvlak voor sommige voorzieningen onder druk zetten (bijvoorbeeld in het onderwijs), terwijl vergrijzing juist de vraag naar zorg zal doen toenemen.

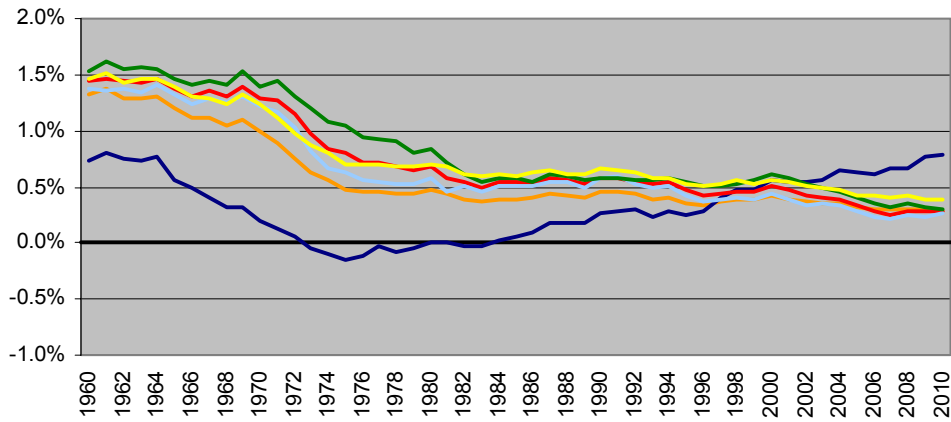
In figuur 3.2 is de ontwikkeling van het aantal inwoners uitgesplitst naar de ‘componenten’. Hier wordt niet op details ingegaan⁶. Duidelijk is dat op nationaal niveau in de jaren zeventig de natuurlijke groei sterk is afgenomen (als gevolg van een lager geboortecijfer). In Amsterdam gebeurde dat eerder, doordat vooral gezinnen in de gezinsvormende fase al in de jaren zestig massaal ‘suburbaniseerden’ (zie figuur 3.2a). De buitenlandse migratie was, met uitzondering van het midden van het vorige decennium in Nederland veelal licht positief (zie figuur 3.2b). Voor Amsterdam is dit een component die voor een belangrijke deel verantwoordelijk is voor schommelingen in bevolkingsontwikkeling in de tijd. Voor NHN en ook voor de benchmarkgebieden geldt dat echter veel minder. Voor de binnenlandse migratie is daar wel sprake van (zie figuur 3.2c). Zowel in NHN als in de benchmarkgebieden vormde dat in de jaren zestig, zeventig en het begin van de jaren tachtig een belangrijke drijvende kracht achter de bevolkingsgroei. Een verschil tussen NHN en de benchmarkgebieden is dat in die laatstgenoemde gebieden ook na het midden van de jaren tachtig binnenlandse migratie nog een bron van bevolkingsgroei vormde (onder andere doordat Almere binnen de benchmarkgebieden ligt), terwijl daar in NHN geen sprake meer van was. Het meest opvallend in figuur 3.2c is de ontwikkeling in Amsterdam en de landelijke gebieden in NHN: die twee lijnen vormen min of meer elkaars spiegelbeeld. In de jaren rond 1970 zijn Amsterdammers massaal gesuburbaniseerd, met name naar gemeenten in landelijke gebieden. De groeisput van landelijke gebieden (zie figuur 3.1c) kan daardoor worden verklaard.

Tenslotte staat in figuur 3.2d de totale jaarlijkse procentuele ontwikkeling van het aantal inwoners. Ook hieruit blijkt dat tot 1985, en met name in de jaren rond 1970 sprake was van grote verschillen in bevolkingsgroei. Daarna zijn die verschillen kleiner geworden. Amsterdam valt in de periode na 1985 op door de sterkere schommelingen in bevolkingsgroei dan in de andere gebieden. In tegenstelling tot voor 1985 lag de groei in Amsterdam overigens in veel jaren ruim boven het nationaal gemiddelde. Dat geldt ook voor de meest recente jaren en het wordt tevens voorzien voor de komende jaren (zie figuur 3.1a). Van belang is dat dit niet ‘ten koste van’ NHN lijkt te gaan: daar ontwikkelt het aantal inwoners zich recentelijk en (volgens de prognoses) in de toekomst ongeveer rond het nationaal gemiddelde. Onmiskenbaar is echter dat de bevolkingsgroei in NHN sinds het midden van de jaren tachtig veel lager is dan voorheen en ook, in lijn met de nationale verwachtingen, in de toekomst slechts licht zal toenemen.

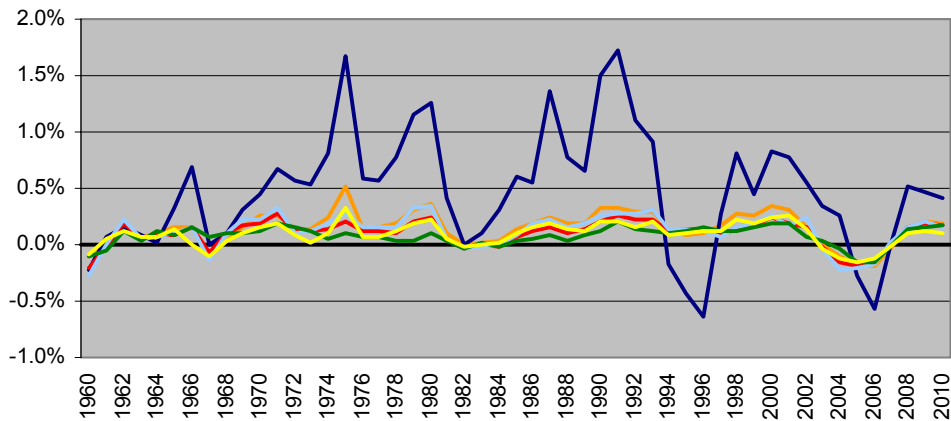
Voor een selectie van leeftijdsklassen is de ontwikkeling in de afgelopen decennia, alsmede een prognose voor de komende twee decennia weergegeven in figuur 3.3. NHN is daarbij vergeleken met Nederland, de benchmarkgebieden en MRA Zuid (zie figuur 1.5).

⁶ Voor de mechanismen achter demografische ontwikkelingen wordt onder andere verwezen naar Louter, P.J. en W. van Eikeren (2009) *Bevolkingsafname in Nederland*, in opdracht van het Ministerie van BZK.

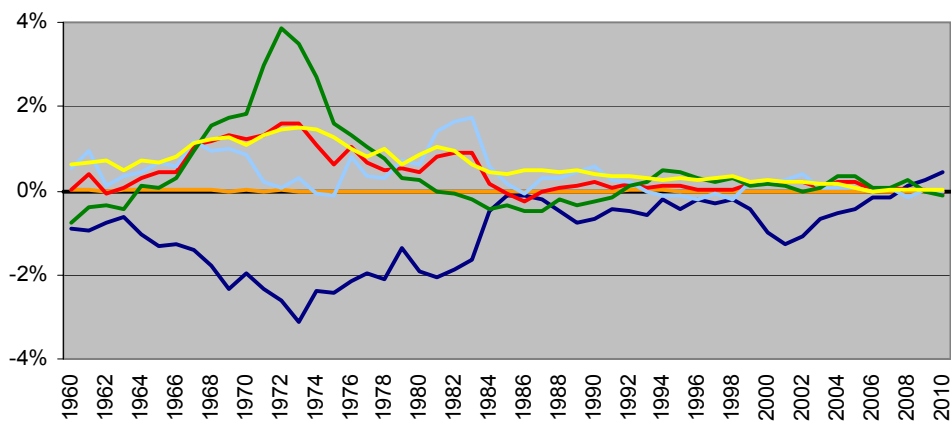
Figuur 3.2 Bevolkingsontwikkeling naar componenten in zes gebiedstypen, 1950-2010

a. Saldo natuurlijke groei (geboorte min sterfte)

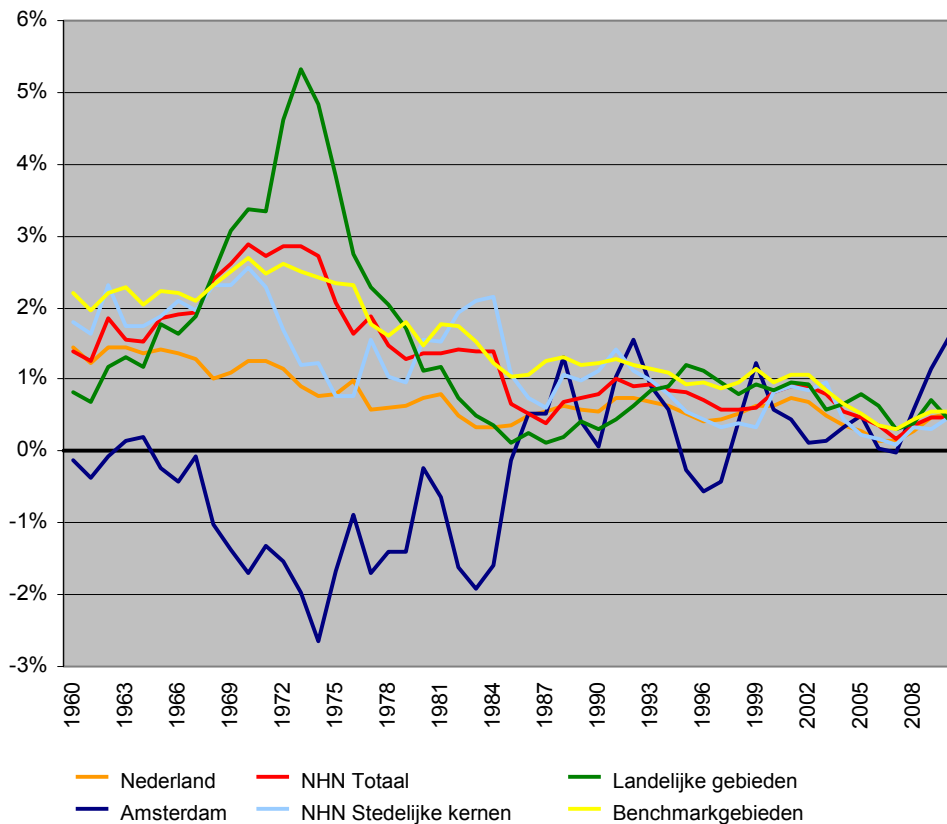
b. Saldo buitenlandse migratie

— Nederland — NHN Totaal — Landelijke gebieden
— Amsterdam — NHN Stedelijke kernen — Benchmarkgebieden

c. Saldo binnenlandse migratie

Figuur 3.2 Vervolg

d. Ontwikkeling bevolking

Het totaal aantal inwoners in NHN volgt in de gehele beschouwde periode ongeveer de nationale trend. In MRA Zuid was de groei hoger en zal die naar verwachting ook hoger blijven. In de benchmarkgebieden was de groei in het verleden nog iets hoger dan het nationaal gemiddelde, maar zal daar in de toekomst naar verwachting nauwelijks sprake meer van zijn.

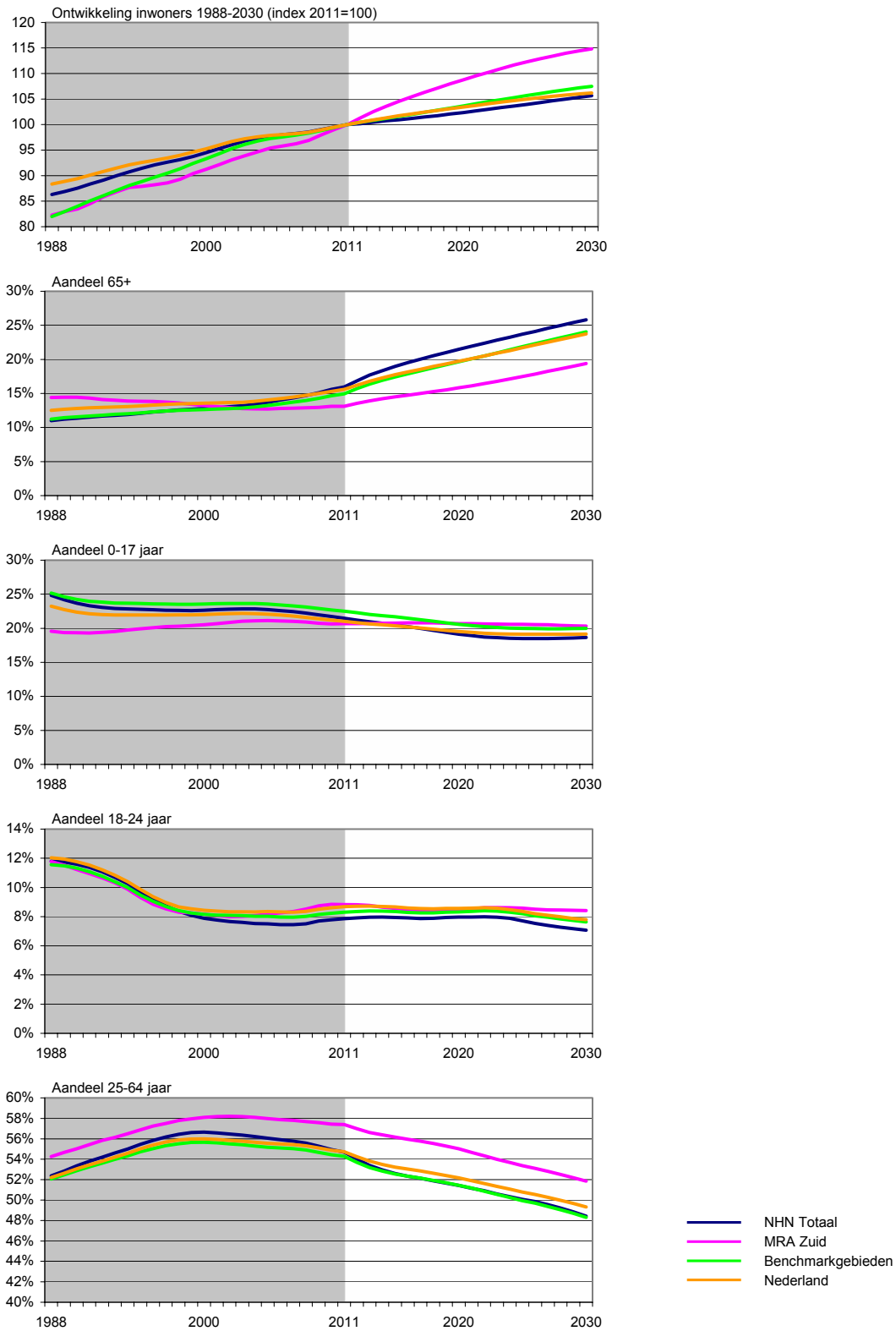
NHN transformeert van het minst vergrijsde gebied van de vergeleken gebieden in 1988 naar het meest vergrijsde gebied in 2030. Dat is een echo van het verleden: twintigers en dertigers die zich in de jaren zestig, zeventig en het begin van de jaren tachtig in NHN hebben gevestigd passeren steeds meer de 65 jaar grens. In MRA Zuid en, in mindere mate, de benchmarkgebieden loopt de vergrijzingsgraad minder snel op, doordat daar ook na 1985 nog sprake bleef van een positief binnenlands migratiesaldo (van vooral twintigers en dertigers).

Het aandeel van kinderen (tot 18 jaar) in de totale bevolking neemt in NHN sterker af dan het nationaal gemiddelde. Ook hier is dat het gevolg van ontwikkelingen in het verleden: de vele jonge kinderen in de fase van de grootste suburbanisatiegolf in het verleden schuiven steeds meer op naar volgende leeftijdsklassen. Deze ontwikkeling verlaagt uiteraard het draagvlak voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs.

Het aandeel van de leeftijdsklasse 18-24 jaar heeft in NHN altijd al onder het nationaal gemiddelde gelegen. Hierbij speelt een rol dat een deel van de jongeren in die leeftijdsklasse verhuist om elders onderwijs te gaan volgen (aan een universiteit of HBO-instelling). In hoofdstuk 4 zal daar nader op worden ingegaan.

Het aandeel van de leeftijdsklasse 25-64 jaar tenslotte ligt in NHN en de benchmarkgebieden ongeveer rond het nationaal gemiddelde. In MRA Zuid is dat aandeel hoger, ook in de toekomst (doordat de vergrijzingsgraad in MRA Zuid duidelijk minder sterk oploopt dan het nationaal gemiddelde).

Figuur 3.3 Ontwikkeling inwoners naar leeftijd, 1988-2030

Voor de zes steden, vijf landelijke gebieden en voor NHN als geheel staat in figuur 3.4 het migratiesaldo (inkomende min uitgaande migratie) per leeftijdsklasse. Aangezien *kinderen* tot 18 jaar zelden zelfstandig verhuizen, is die leeftijdsklasse indicatief voor de verhuizing van gezinnen. Bij de leeftijdsklasse 18-24 jaar gaat het gedeeltelijk om *jongeren* die zelfstandig gaan wonen (al dan niet samenwonend), waarbij verhuizingen over grotere afstand veelal samenhangen met het elders gaan volgen van onderwijs. In de leeftijdsklassen 25-29 jaar en 30-39 jaar is, evenals in de leeftijdsklasse 17-24 jaar, de verhuiskans (de kans dat iemand van een bepaalde leeftijd verhuist gedurende een jaar) hoog. Hier is een onderscheid interessant omdat in de leeftijdsklasse 25-29 jaar voor een aanzienlijk deel van degenen die verhuizen over grotere afstand werkmotieven (met name het aanvaarden van een baan in een andere regio nadat men is afgestudeerd) bepalend zijn. In de leeftijdsklasse 30-39 jaar zullen werkmotieven ook nog een rol spelen, maar daarin zal verhuizing om woonmotieven (veelal naar een grotere woning vanuit een starterswoning, of omdat men gaat samenwonen) een belangrijkere rol spelen. (Vaak zal dat ook gepaard gaan met verhuizing van inwonende kinderen.) Grosso modo geldt dat verhuizingen om woonmotieven gemiddeld over kortere afstand plaatsvinden dan verhuizingen om werkmotieven of onderwijsmotieven.

Naast het totale binnenlandse migratiesaldo is per gebied onderscheid gemaakt tussen de 'rest van NHN' (waarbij voor NHN als geheel een saldo van 0 resulteert), Amsterdam, Overig MRA Zuid (exclusief Haarlem, dat aan de 'overige HBO-steden' is toegevoegd), universiteitssteden (exclusief Amsterdam), grote HBO-steden buiten NHN (dus exclusief Alkmaar, maar inclusief Haarlem) en overig Nederland.

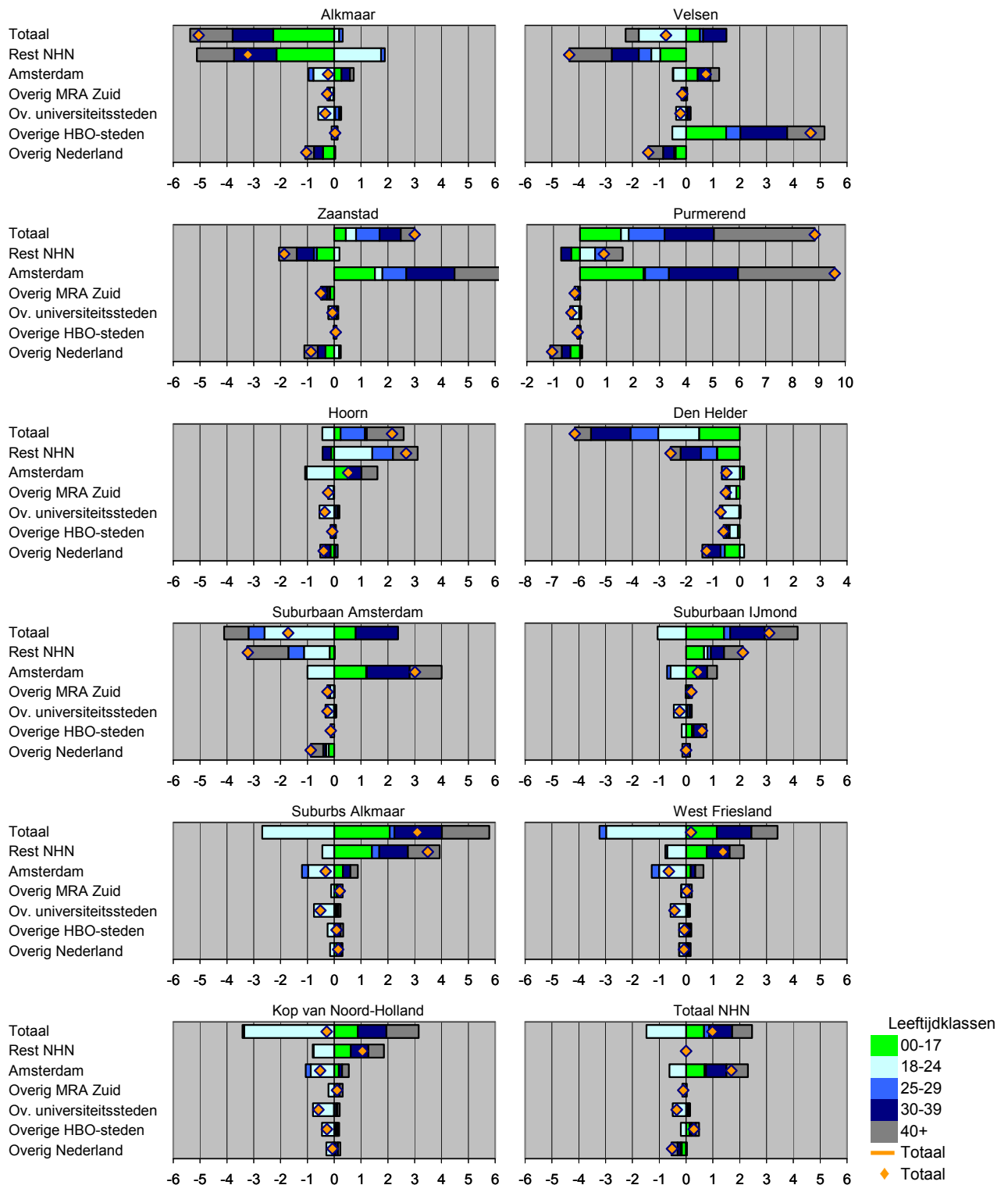
Er wordt niet op alle details in figuur 3.4 ingegaan. In grote lijnen blijken de rest van NHN en Amsterdam de gebieden te zijn die het meest bijdragen aan winst van en verlies aan inwoners. Wat betreft Amsterdam geldt dat vooral voor de twee steden (Zaanstad en Purmerend) en het landelijk gebied in 'suburbaan Amsterdam', maar voor de overige gebieden in NHN veel minder. Voor Overig MRA Zuid, de overige universiteitssteden en HBO-steden en overig Nederland resulteren slechts incidenteel migratiesaldi van enige omvang. Het positieve migratiesaldo voor Velsen met de Overige HBO-steden (lees hier vooral: Haarlem) is de enige echte uitzondering. Verder kennen alle steden in NHN een negatief migratiesaldo ten opzichte van de rest van Nederland.

In de periode 1998-2010 was in NHN als geheel sprake van een licht positief migratiesaldo. Dat was te danken aan migratie vanuit Amsterdam (vooral naar Purmerend, Zaanstad en suburbaan Amsterdam; een licht negatief saldo resulteerde voor verder van Amsterdam gelegen gebieden, als gevolg van het vertrek van jongeren naar Amsterdam). Gezien het positieve saldo voor kinderen gaat het hierbij vooral om gezinnen. Voor jongeren (18-24 jaar) resulteert een negatief migratiesaldo, niet alleen naar Amsterdam, maar ook naar andere steden met hoger onderwijs.

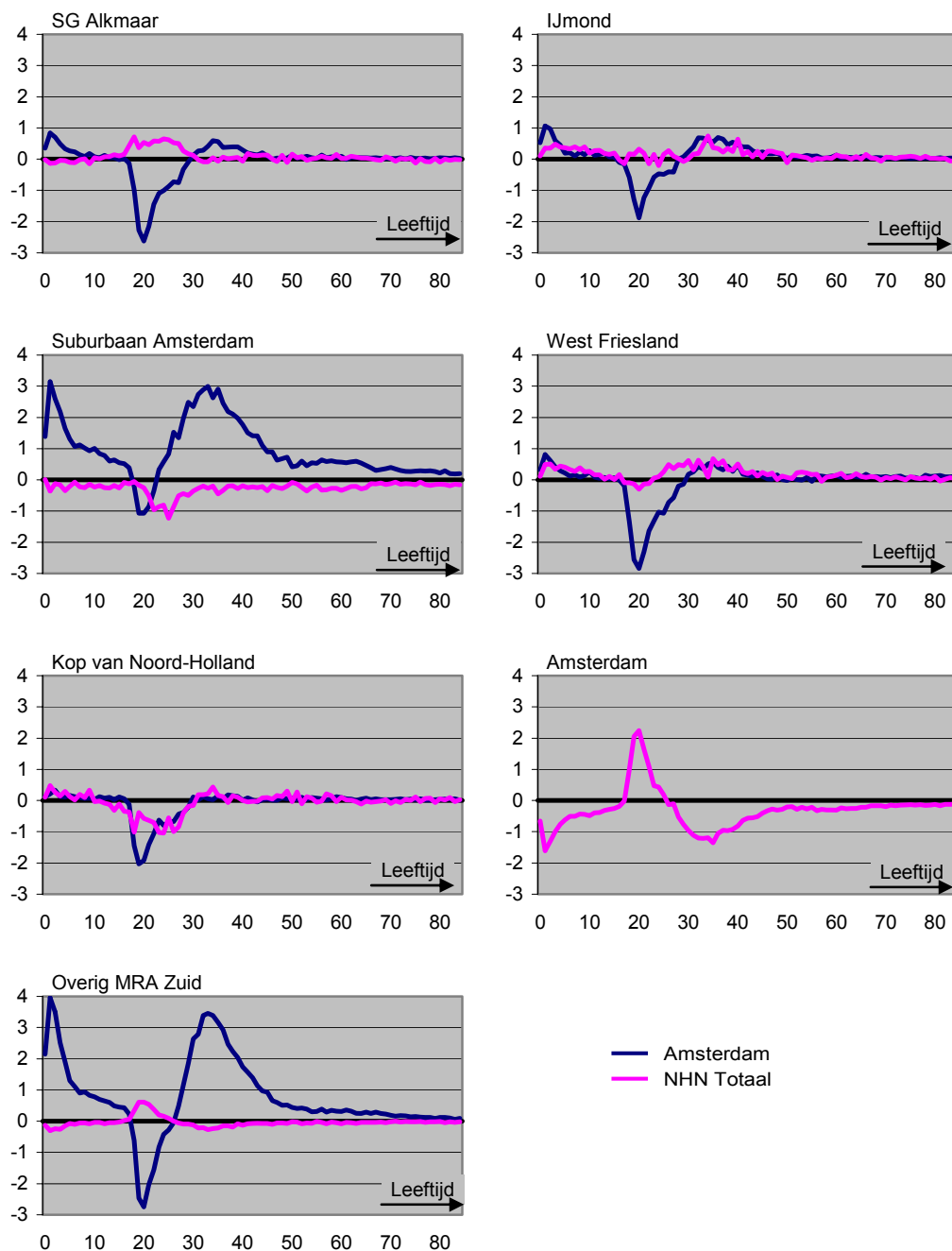
De migratiesaldi voor 'Rest NHN' geven aan welke verschuivingen van bevolking als gevolg van migratie er binnen de regio NHN hebben plaatsgevonden. Verlies, met name van gezinnen met kinderen, resulteert voor Alkmaar (met als contramal winst in de suburbs Alkmaar), overigens met uitzondering van jongeren (als gevolg van de vestiging van HBO-onderwijs in Alkmaar). Andere gebieden met verlies zijn Velsen (met als contramal suburbaan IJmond), Den Helder (met als contramal Kop van Noord-Holland) en Zaanstad. Purmerend en, vooral, Hoorn zijn de enige steden met een positief migratiesaldo ten opzichte van de rest van NHN. Purmerend dankt dat mede aan migratie vanuit suburbaan Amsterdam. Dat is het enige landelijke gebied met een negatief migratiesaldo ten opzichte van de rest van NHN. In West Friesland is het migratiesaldo positief, ondanks het feit dat het saldo ook in Hoorn positief is. West Friesland als geheel (inclusief Hoorn) is blijkbaar een populaire bestemming voor degenen die binnen NHN verhuizen. Bij de overige drie landelijke gebieden (Kop van Noord-Holland, suburbaan IJmond, suburbs Alkmaar) hangen, zoals al aangegeven, de ontwikkelingen vooral samen met vestiging van gezinnen (om woonmotieven) uit respectievelijk Den Helder, Velsen en Alkmaar.

Bij binnenlandse migratie in NHN zijn dus vooral bepalend de 'donorfunctie' van Amsterdam voor het gebied suburbaan Amsterdam (inclusief de twee steden), verhuizing van gezinnen van stad naar omliggende gemeenten in IJmond, de regio Alkmaar en de Kop van Noord-Holland en een 'algemene aantrekkelijkheid' als woongebied van West Friesland. Als geheel boekte NHN winst onder gezinnen met kinderen, maar verloor de regio jongeren (die buiten de regio onderwijs gaan volgen).

Figuur 3.4 Migratiesaldi per duizend inwoners naar leeftijdsklassen, 1998-2010 (gemiddeld per jaar)

Figuur 3.5 Binnenlands migratiesaldo NHN en Amsterdam, gemiddeld 1998/2010

Toelichting:

Weergegeven is de inkomende min de uitgaande migratie, voor elke leeftijd steeds berekend per duizend totaal woonachtige inwoners.

Voor de vijf regio's in NHN (zie figuur 1.5b), voor Amsterdam en voor de overige delen van MRA Zuid staan de migratiesaldi ten opzichte van Amsterdam en NHN naar leeftijd in figuur 3.5.

Alle gebieden kennen een sterk negatief migratiesaldo met Amsterdam in de leeftijd rond 20 jaar (het moment dat een deel van de jongeren gaat studeren). Tussen de gebieden bestaan verschillen in de omvang van dat negatieve migratiesaldo. Dat hangt samen met de kans dat men gaat studeren (die hoger is

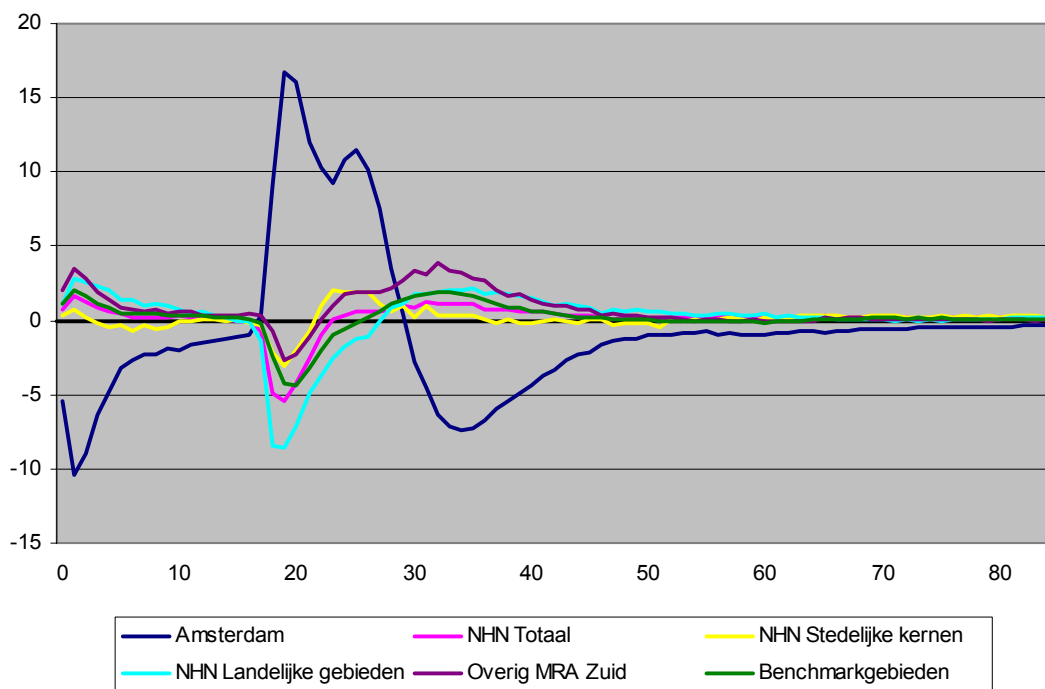
naarmate de ouders hoger opgeleid zijn en/of een hoger inkomen hebben), de mate waarin men voor Amsterdam kiest om te gaan studeren en de noodzaak om te verhuizen om onderwijs te gaan volgen (naarmate men dichterbij Amsterdam woont en beter ontsloten is via het openbaar vervoer, zal de keuze eerder op heen en weer reizen vanuit het ouderlijk huis vallen).

Ook komt uit de figuren duidelijk naar voren dat vooral Suburbaan Amsterdam en Overig MRA Zuid profiteren van verhuizingen van gezinnen uit Amsterdam. Elders in NHN is daar veel minder sprake (meer) van. Ten opzichte van de rest van NHN staan Suburbaan Amsterdam en Kop van Noord-Holland licht in de min (vooral onder twintigers), terwijl voor stadsgewest Alkmaar, IJmond en West Friesland een lichte plus resulteert: bij stadsgewest Alkmaar onder twintigers (jongeren die zich in de stad vestigen), en bij IJmond en West Friesland vooral onder gezinnen (zie het positieve migratiesaldo onder jonge kinderen).

Ten opzichte van NHN als geheel is het beeld voor Amsterdam duidelijk: winst onder jongeren en verlies onder gezinnen met kinderen. In zeer sterk afgevlakte vorm geldt dat ook voor Overig MRA Zuid. Een deel van het (kleine) negatieve migratiesaldo onder gezinnen wordt verklaard door verhuizingen van Haarlem naar IJmond.

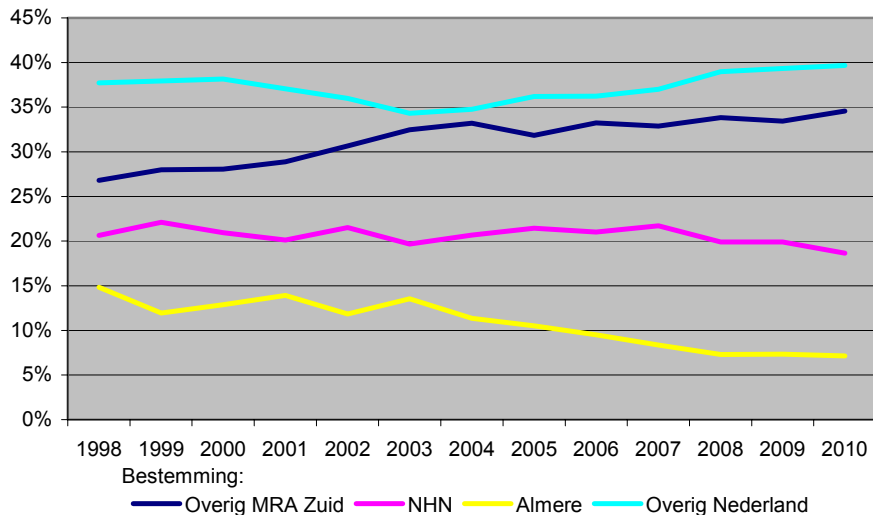
In figuur 3.6 staat het migratiesaldo per gebied ten opzichte van de rest van Nederland (dus niet alleen ten opzichte van NHN en MRA Zuid, zoals in figuur 3.5). Overduidelijk is dat Amsterdam 'piekt' bij het aantrekken van studenten en bij degenen die na hun afstuderen in de stad gaan wonen (om werkmotieven), terwijl gezinnen met jonge kinderen vaak de stad verlaten. Voor alle andere onderscheiden gebieden geldt min of meer, in afgezwakte vorm, het spiegelbeeld. Wordt NHN totaal vergeleken met de benchmarkgebieden, dan lijkt het patroon van leeftijdsspecifieke migratiepatronen sterk op elkaar. Tussen de stedelijke en de landelijke gebieden in NHN bestaan wel verschillen. Per saldo verliezen de landelijke gebieden veel meer twintigers dan de stedelijke kernen (in de stedelijke kernen in NHN resulteert zelfs een positief migratiesaldo onder 'midentwintigers'), maar boeken zij meer winst onder gezinnen met kinderen.

Figuur 3.6 Totaal binnenlands migratiesaldo naar leeftijd

Nog steeds realiseert NHN (vooral het zuidelijk deel) dus winst op Amsterdam als gevolg van migratie. In figuur 3.7 staat hoe het aandeel van NHN in de totale migratie vanuit Amsterdam zich ontwikkeld heeft. Hoewel dat aandeel in 2010 iets is afgenomen, ligt het steeds op of iets boven de twintig procent. Het aandeel van Almere is afgenomen, ten faveure van MRA Zuid en (vanaf 2003) overig Nederland.

Figuur 3.7 Verdeling migratie vanuit Amsterdam

De analyses in dit hoofdstuk wijzen erop dat de bevolking van NHN in relatief sterke mate vergrijst. Om daar een nauwkeuriger beeld van te verkrijgen, is in figuur 3.8 de leeftijdsopbouw van NHN weergegeven voor 1988 en 2011 en vergeleken met het nationaal gemiddelde. Datzelfde is gedaan voor Amsterdam.

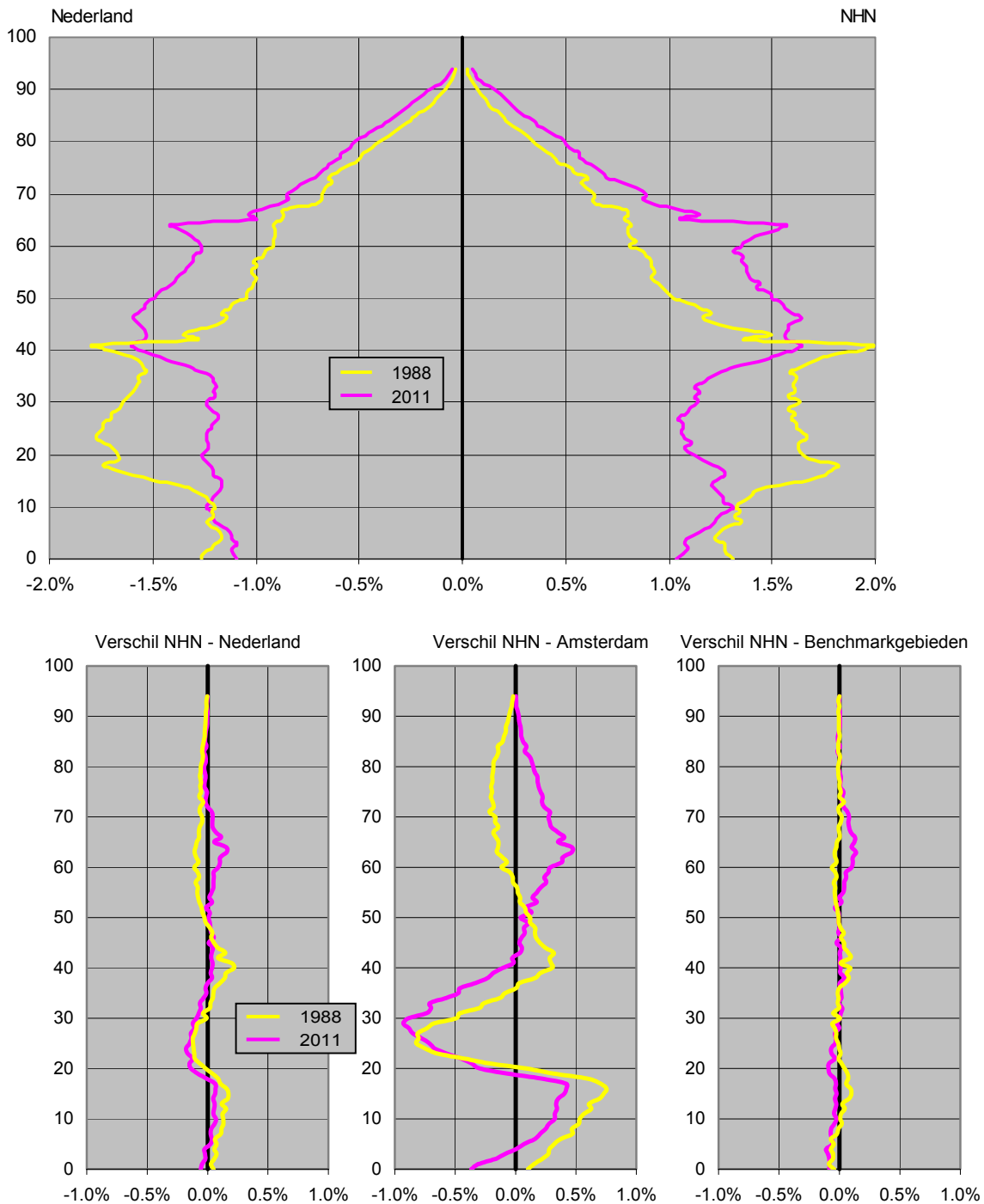
Ten eerste is het duidelijk dat op nationaal niveau sprake is van een steeds ouder wordende bevolking. Er zijn inmiddels meer veertigers, vijftigers en beginnende zestigers dan jonge kinderen, tieners, twintigers en dertigers. En ook het aandeel van senioren is toegenomen. De leeftijdsopbouw laat twee duidelijke markeringspunten zien: de babyboomers (degenen die in 1946 geboren zijn en dus in 1988 begin veertig waren en momenteel massaal de pensioensgerechtigde leeftijd bereiken) en de omslag van weinigen met de leeftijd van 35 jaar naar velen met de leeftijd rond 40 jaar (in de leeftijdsopbouw van 2011). Dat hangt samen met de abrupte, sterke afname van de geboortecijfers in de eerste helft van de jaren zeventig.

Interessant is nu in hoeverre er verschillen bestaan in de leeftijdsopbouw van NHN enerzijds en Nederland, Amsterdam en de benchmarkgebieden anderzijds. Vergeleken met het nationaal gemiddelde zijn de verschillen voor NHN niet spectaculair. Momenteel (2011 in de figuur) zijn twintigers iets ondervetegenwoordigd en beginnende zestigers iets oververtegenwoordigd. Senioren zijn nog niet oververtegenwoordigd, maar dat gaat in de nabije toekomst wel gebeuren, wanneer de beginnende zestigers door gaan schuiven. Wel is de relatief wat snellere veroudering van de bevolking van NHN te herkennen in het feit dat voor de leeftijden tot vijftig jaar de grafiek voor 2011 links van de grafiek voor 1988 ligt en voor de leeftijden vanaf vijftig jaar rechts.

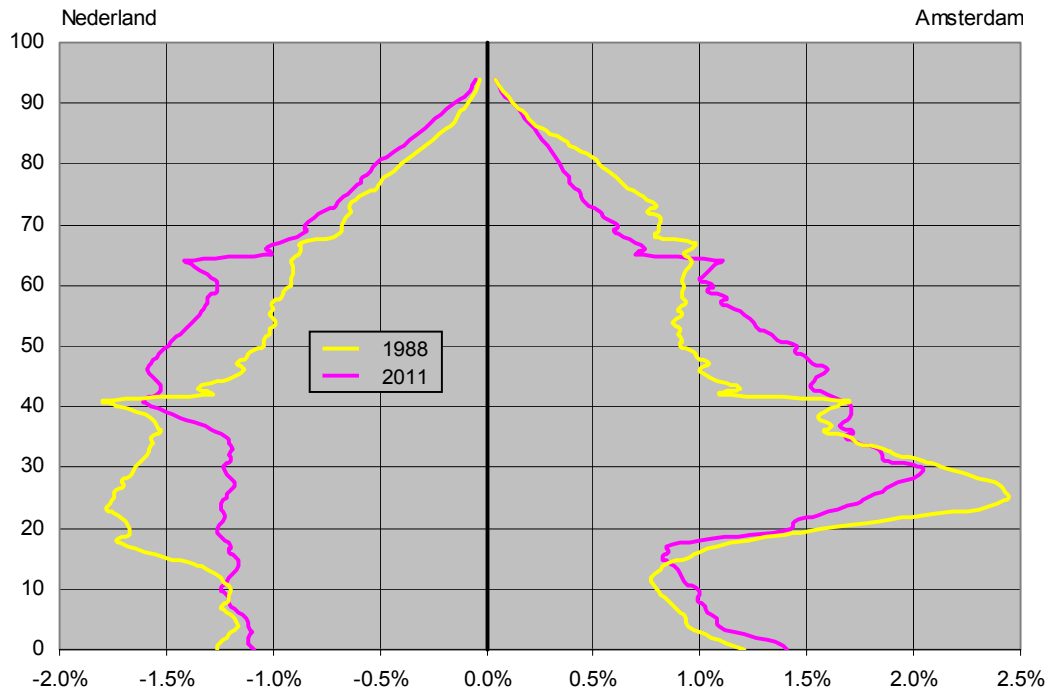
Vergeleken met de benchmarkgebieden zijn de verschillen nog kleiner, met name in 1988. Momenteel (2011) is het aandeel van jongeren (tot 25 jaar) in NHN iets lager dan in de benchmarkgebieden en onder zestigers iets hoger. Die verschillen steken echter schril af tegen de verschillen tussen NHN en Amsterdam. In 1988 namen kinderen nog duidelijk een hoger aandeel in binnen de totale bevolking dan in Amsterdam (vooral tieners) en was er een duidelijke dip onder twintigers. Veertigers waren wat sterker vertegenwoordigd, terwijl ouderen een minder groot aandeel innamen in de totale bevolking. Sindsdien zijn er substantiële verschuivingen opgetreden. Tieners zijn nog steeds sterker vertegenwoordigd in NHN, maar voor de jongste groep kinderen geldt dat inmiddels niet meer. En in plaats van minder sterk vertegenwoordigd zijn de leeftijdsklassen boven vijftig jaar in NHN momenteel juist sterker

vertegenwoordigd dan in Amsterdam. Die ‘substantiële verschuivingen’ hangen overigens niet samen met grote veranderingen in NHN: de trend daar is onmiskenbaar, namelijk een wat sneller dan het nationaal gemiddelde verouderende bevolking. Dat gebeurt echter gestaag. De verschuivingen zijn vooral het gevolg van ontwikkelingen in Amsterdam: tegen de nationale trend in, is daar het aandeel van senioren afgenomen, is het aandeel van kinderen toegenomen in plaats van afgenomen en is het aandeel van dertigers gelijk gebleven in plaats van gedaald.

Figuur 3.8 Leefstijlopbouw 1988 en 2011, NHN, benchmarkgebieden en Nederland

Figuur 3.8 Vervolg

Zoals al eerder aangegeven heeft de leeftijdsopbouw en de te verwachten ontwikkeling daarin onder andere gevolgen voor de vraag naar bepaalde typen voorzieningen en voor de arbeidsmarkt. Zo zal het wat grotere aandeel van jonge zestigers in de huidige bevolkingsopbouw bijvoorbeeld waarschijnlijk inhouden dat er in de komende jaren in NHN iets meer sprake zal zijn van ‘vervangingsvraag’ op de arbeidsmarkt als gevolg van pensionering dan gemiddeld in Nederland. In het volgende hoofdstuk staat die arbeidsmarkt centraal.

4 Arbeidsmarkt en onderwijs

Arbeidsmarkt en onderwijs is een zeer veelomvattend onderwerp. Hier is een selectie gemaakt van een aantal thema's, nadrukkelijk zonder daarbij de pretentie van volledigheid te hebben. Achtereenvolgens passeren hier de revue de beroepsbevolking (naar omvang en kwaliteit), werkloosheid, de ontwikkeling van het opleidingsniveau van de beroepsbevolking, pendel (woon-werk relaties tussen gebieden) en verhuizingen in het kader van het volgen van hoger onderwijs.

Beroepsbevolking

Het deel van de bevolking dat werkt of actief zoekt naar werk is de zogenaamde 'bruto participatiegraad' (en het deel dat werkt de 'netto participatiegraad'). Over de vraag welk deel van de bevolking de 'potentiële beroepsbevolking' vormt (degenen die in principe in aanmerking komen voor het verrichten van betaalde arbeid) verschillen de meningen. De bovengrens wordt vrijwel altijd bij 65 jaar gelegd, maar bij de ondergrens zijn er versies die beginnen bij 15, 18 of 20 jaar. Hier wordt daarvan afgeweken en wordt de ondergrens gelegd bij 25 jaar. Dat is gedaan om een 'eerlijke vergelijking' mogelijk te maken. In gemeenten met veel universitair of HBO-onderwijs is de arbeidsparticipatie onder degenen jonger dan 25 jaar namelijk per definitie laag, zodat ook voor de totale participatiegraad een vertekend beeld zou resulteren bij het hanteren van een lage ondergrens voor de leeftijd.

Uit figuur 4.1 wordt duidelijk dat de participatiegraad onder mannen nog steeds hoger is dan onder vrouwen (hoewel de participatiegraad onder vrouwen zeer sterk is toegenomen), dat de arbeidsparticipatie afneemt met de leeftijd (waarbij ook hier geldt dat juist onder ouderen de participatiegraad de laatste jaren sterk is gestegen) en dat de participatiegraad toeneemt met de hoogst genoten opleiding. In technische en economische opleidingsrichtingen is de participatiegraad hoger dan in verzorgende opleidingsrichtingen (naast de zorg ook opleidingen die samenhangen met onder andere onderwijs, detailhandel en horeca), onder andere omdat relatief veel vrouwen een opleiding in de richting verzorgend hebben gevolgd. De categorie 'overig' bestaat uit basisonderwijs, VMBO TL/MAVO en HAVO/VWO. Met name onder degenen die slechts basisonderwijs hebben gevolgd of een VMBO TL/MAVO opleiding hebben afgerond, ligt de participatiegraad lager dan het nationaal gemiddelde.

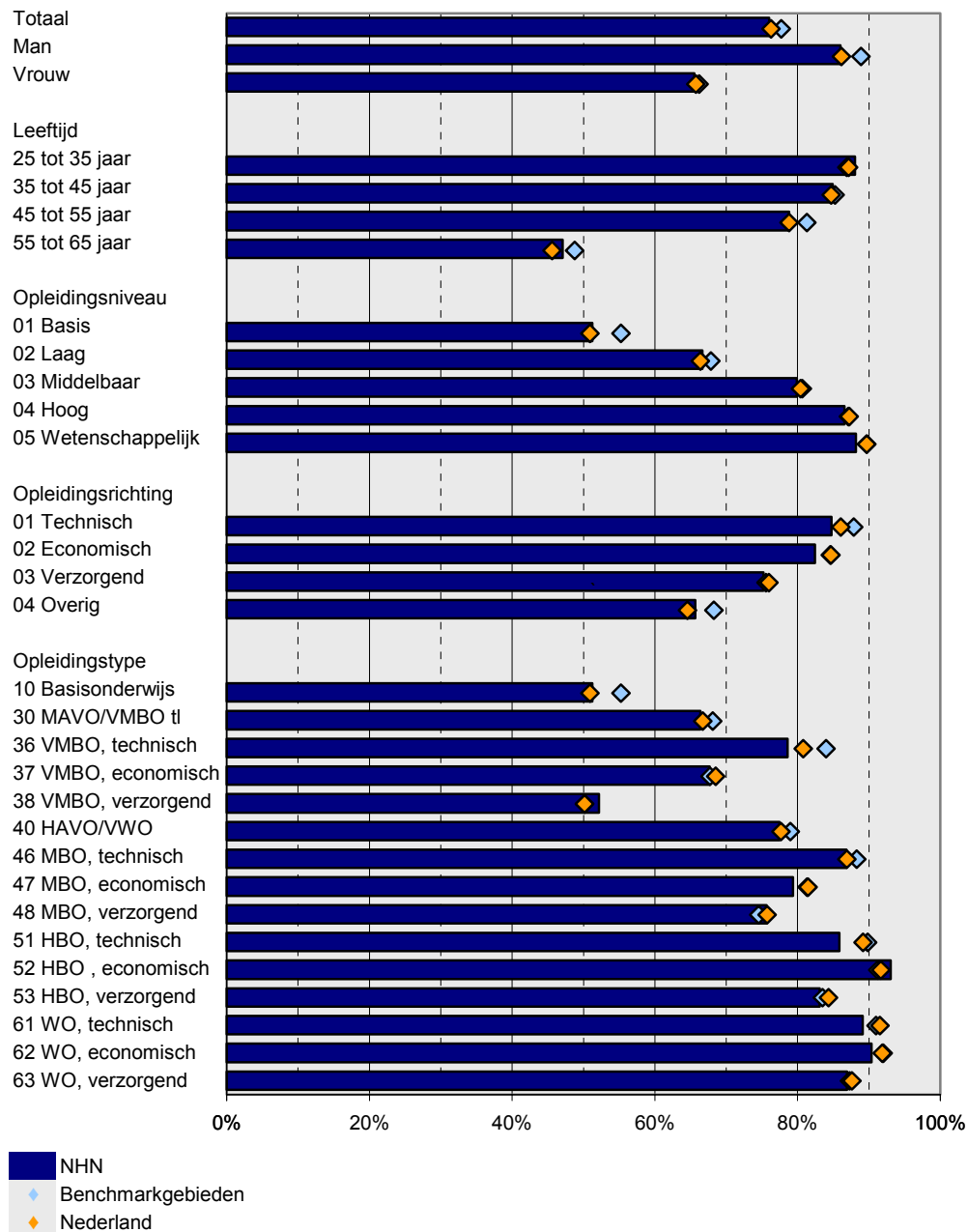
Uit de figuur wordt duidelijk dat de verschillen tussen NHN enerzijds en de benchmarkgebieden en Nederland anderzijds veelal niet groot zijn. In technische en economische opleidingsrichtingen blijft NHN iets achter bij het nationaal gemiddelde, maar het gaat dan om slechts 2 à 3 procentpunten. Voor andere onderwijstypen, zoals VMBO verzorgend en HBO economisch is de bruto participatiegraad in NHN juist wat hoger dan gemiddeld.

In figuur 4.2 staan de verschillen verder uitgesplitst naar gebieden, met een onderscheid tussen bruto en netto participatiegraad. In deze figuur is de ondergrens voor de leeftijd gelegd bij 15 jaar (in plaats van 25 jaar). Opmerkelijk is dan dat Amsterdam voor de netto participatiegraad toch nog volgens het nationaal gemiddelde scoort, ondanks het grote aantal studerende jongeren in de stad. Het zeer grote aantal banen in de stad zorgt er blijkbaar voor dat degenen van ouder dan 25 jaar een zo hoge netto participatiegraad hebben dat gecompenseerd wordt voor het grote aantal jongeren dat niet participeert op de arbeidsmarkt.

De netto participatiegraad is voor NHN vrijwel gelijk aan de netto participatiegraad in de benchmarkgebieden en MRA Zuid en ligt boven het nationaal gemiddelde. De bruto participatiegraad is in NHN lager dan in MRA Zuid, maar dat hangt samen met het feit dat er in NHN weinig werklozen zijn.

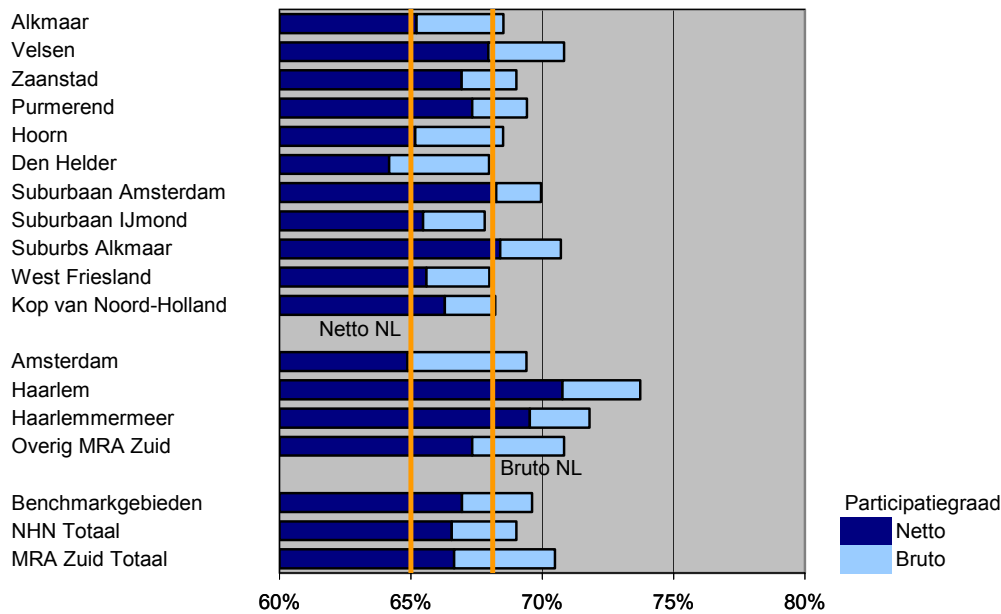
Bij een vergelijking tussen gebieden in NHN blijkt dat Den Helder het enige gebied is waar de netto participatiegraad onder het nationaal gemiddelde ligt. Ook de bruto participatiegraad ligt veelal rond of boven het nationaal gemiddelde. In Noord-Holland Noord als geheel en in de meeste deelgebieden erbinnen participeert dus een relatief groot deel van de bevolking op de arbeidsmarkt, met als kanttekening dat deze resultaten iets geflatteerd zijn doordat een deel van de jongeren die gaan studeren de regio hebben verlaten en daardoor de participatiegraad in de bestemmingsregio drukken in plaats van in NHN.

Figuur 4.1 Bruto participatiegraad naar kenmerken

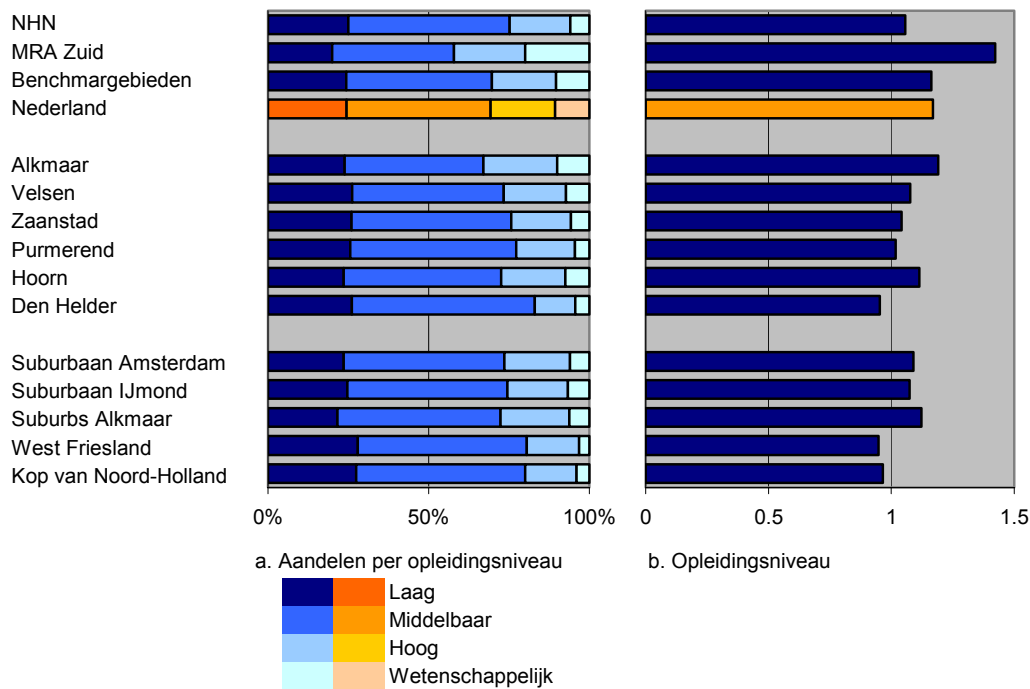

Naast de omvang van de beroepsbevolking is ook het opleidingsniveau van belang. Ondanks het feit dat een deel van de beroepsbevolking buiten de eigen regio werkt, geeft dat een indicatie van het type bedrijvigheid waarvoor een regio op grond van de arbeidsmarkt aantrekkelijk kan zijn om zich te vestigen. In figuur 4.3 staat de verdeling van de beroepsbevolking over vier opleidingsniveaus en is aan de hand van een ‘opleidingsindex’ een indruk gegeven van het gemiddelde opleidingsniveau per gebied. De verdeling over opleidingsniveaus vormt in de benchmarkgebieden een vrijwel exacte afspiegeling van het nationaal gemiddelde. In MRA Zuid zijn wetenschappelijk opgeleiden sterk oververtegenwoordigd. In NHN zijn wetenschappelijk opgeleiden juist minder sterk vertegenwoordigd dan het nationaal gemiddelde en zijn middelbaar opgeleiden sterker vertegenwoordigd. Daarin wijkt NHN dus af van de benchmarkgebieden.

Figuur 4.2 Participatiegraad per gebied

Figuur 4.3 Opleidingsniveau woonachtige beroepsbevolking

Toelichting:
De opleidingsindex is een gewogen gemiddelde met voor het laag, middelbaar, hoog en wetenschappelijk niveau respectievelijk de gewichten 0, 1, 2 en 3.

Uit de figuur blijkt ook dat in de drie als ‘suburbaan’ te beschouwen landelijke gebieden het gemiddeld opleidingsniveau hoger is dan in de landelijke gebieden West Friesland en Kop van Noord-Holland. Van

de zes steden ligt het gemiddeld opleidingsniveau in Alkmaar en Hoorn rond het nationaal gemiddelde en blijft Den Helder daar het meest bij achter.

Noord-Holland Noord wordt niet gekenmerkt door een groot aantal wetenschappelijk opgeleiden. Wel ligt het aandeel van HBO'ers veelal rond het nationaal gemiddelde (en in Alkmaar iets er boven). Karakteristiek is dat slechts in Alkmaar het aandeel van MBO'ers niet boven het nationaal gemiddelde ligt. Het aandeel laag opgeleiden ligt slechts in West Friesland en Kop van Noord-Holland boven het nationaal gemiddelde. Het relatief lage opleidingsniveau (zeker vergeleken met MRA Zuid) wordt dus niet zo zeer veroorzaakt door een groot aandeel van laag opgeleiden, maar door een hoog aandeel middelbaar opgeleiden en een laag aandeel wetenschappelijk opgeleiden (terwijl het aandeel van HBO'ers rond het nationaal gemiddelde ligt).

Een nauwkeuriger uitsplitsing naar vijftien opleidingstypen staat in figuur 4.4. Daarin is niet alleen een onderscheid gemaakt naar het opleidingsniveau, maar ook naar de opleidingsrichting (technisch, economisch, verzorgend). Uit figuur 4.4a kan worden afgelezen in hoeverre de verschillende opleidingstypen meewegen in de totale beroepsbevolking. Met name middelbaar opgeleiden blijken een groot aandeel in te nemen binnen de totale beroepsbevolking.

Uit figuur 4.4b blijkt welke typen opleidingstypen *relatief* sterk zijn vertegenwoordigd in NHN, MRA Zuid en de benchmarkgebieden. In MRA Zuid zijn op alle niveaus technisch opgeleiden het minst sterk vertegenwoordigd. Voor elke richting neemt de relatieve vertegenwoordiging toe naarmate het opleidingsniveau hoger is. Vooral academici in economische en verzorgende richting zijn zeer sterk vertegenwoordigd. Bij de sterke relatieve vertegenwoordiging van HAVO/VWO gaat het waarschijnlijk mede om HBO- of WO-studenten (waarvoor HAVO of VWO op dit moment de hoogst afgeronde opleiding is), die naast hun studie tevens participeren op de arbeidsmarkt. In de benchmarkgebieden bestaat geen duidelijk verband tussen opleidingsniveau en relatieve vertegenwoordiging. Wel blijken hier op alle niveaus opleidingen in de verzorgende richting het minst sterk vertegenwoordigd te zijn. Wat al eerder naar voren kwam, blijkt ook uit deze figuur: MBO'ers zijn relatief het sterkst vertegenwoordigd in NHN. De 'uitersten' in het opleidingscentrum zijn ondervertegenwoordigd. Dat geldt voor leden van de beroepsbevolking die geen voortgezet onderwijs opleiding hebben voltooid (en dus als hoogste opleidingsniveau basisonderwijs hebben) en het geldt in sterke mate voor opleidingen op wetenschappelijk niveau. Van een relatief sterke oriëntatie in een bepaalde richting is geen sprake. Relatief het sterkst vertegenwoordigd zijn MBO technisch en MBO verzorgend. Dat zijn ook in absolute zin de opleidingstypen die het meest voorkomen. Vergeleken met de benchmarkgebieden zijn in NHN alle opleidingstypen op HBO- en academisch niveau minder sterk vertegenwoordigd en alle opleidingstypen op VMBO- en MBO-niveau sterker (met uitzondering van MAVO/ VMBO TL en HAVO/VWO).

Werkloosheid

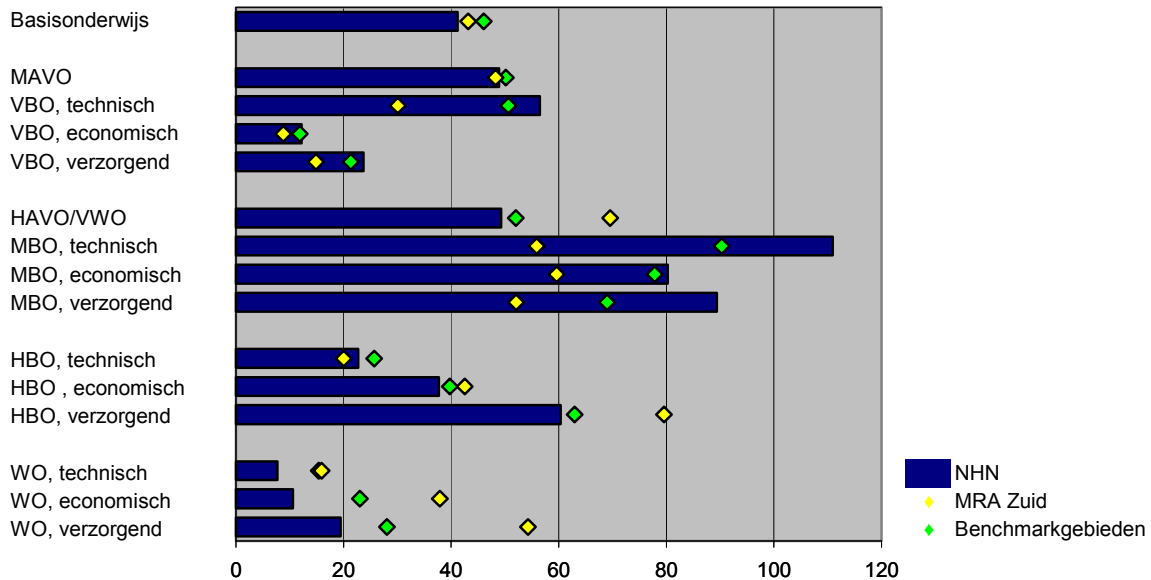
De werkloosheid, hier bepaald via het begrip niet-werkzame werkzoekenden (NWW), zoals gehanteerd door het UWV, ligt in NHN al vele jaren onder het nationaal gemiddelde en is van dezelfde orde van grootte als in de benchmarkgebieden (zie figuur 4.5). In MRA Zuid heeft de werkloosheid zich in 2010 en 2011 relatief gunstig ontwikkeld, vooral als gevolg van de sterk afgenomen werkloosheid in Amsterdam (niet afzonderlijk weergegeven in de figuur).

Binnen NHN bestaan er verschillen tussen deelgebieden (zie figuur 4.6). Vooral in de landelijke gebieden is de werkloosheid laag. Ook in sommige steden ligt het werkloosheidspercentage structureel onder het nationaal gemiddelde, namelijk in Alkmaar, Purmerend, Hoorn en – vooral – Velsen. In Den Helder ligt de werkloosheid soms onder (vooral in 2003 en 2004) en soms boven het nationaal gemiddelde. Vergeleken met het nationaal gemiddelde heeft de werkloosheid in Zaanstad zich ongunstig ontwikkeld. Sinds eind 2009 is het percentage zelfs hoger dan het nationaal gemiddelde.

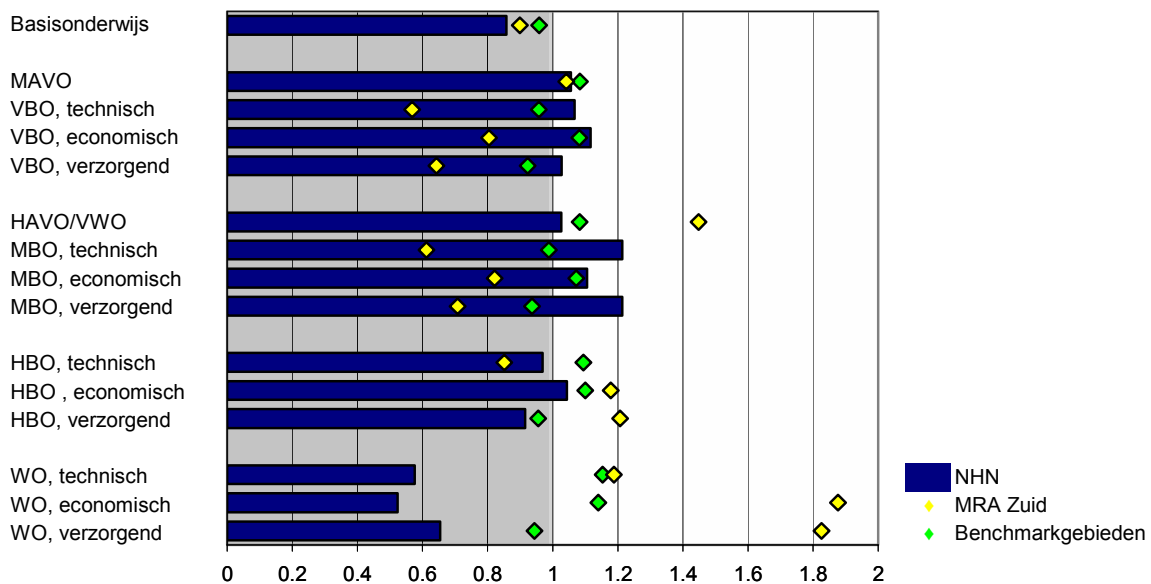
In de meeste gebieden in NHN zijn er dus relatief weinig mensen werkloos. Er bestaan wel duidelijk verschillen naar opleidingsniveau (zie figuur 4.7). Naarmate het opleidingsniveau hoger is, wordt de kans

op werkloosheid lager. Vooral onder degenen met slechts basisonderwijs is het werkloosheidspercentage zeer hoog. Met uitzondering van wetenschappelijk opgeleiden is het werkloosheidspercentage in NHN voor alle opleidingsniveaus lager dan het nationaal gemiddelde en dan in MRA Zuid. Het werkloosheidspercentage is op alle niveaus vrijwel gelijk aan dat van de benchmarksteden.

Figuur 4.4 Relatieve vertegenwoordiging per opleidingstype, totale beroepsbevolking

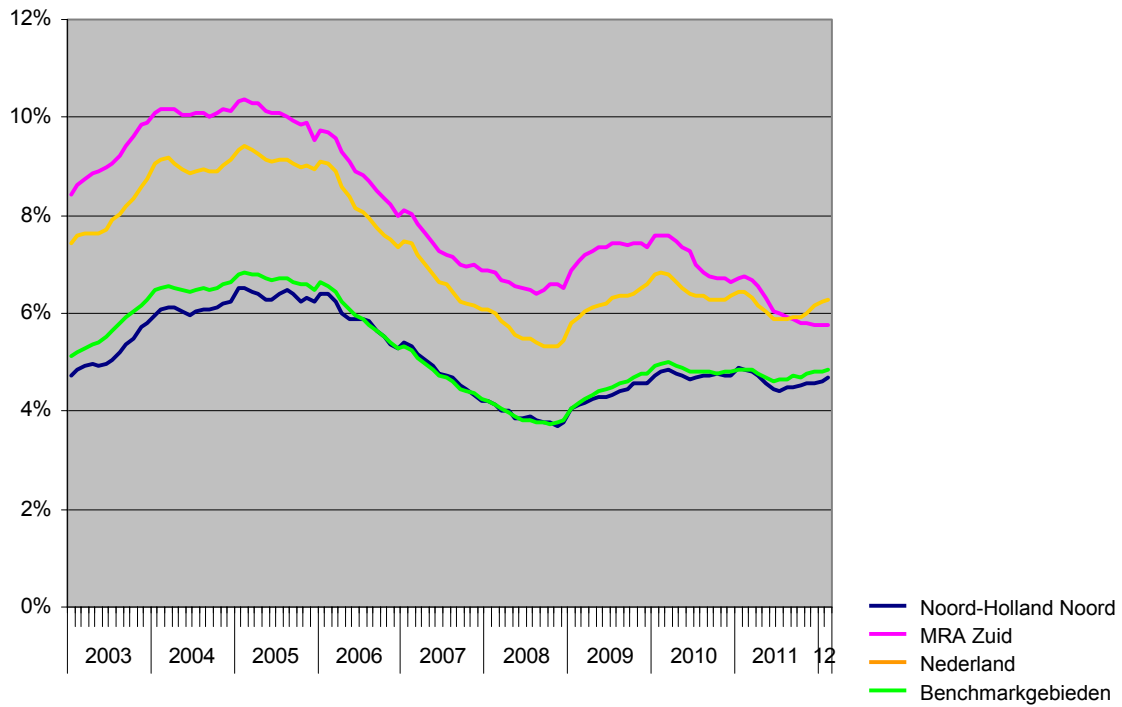

a. Per duizend inwoners 15-64 jaar

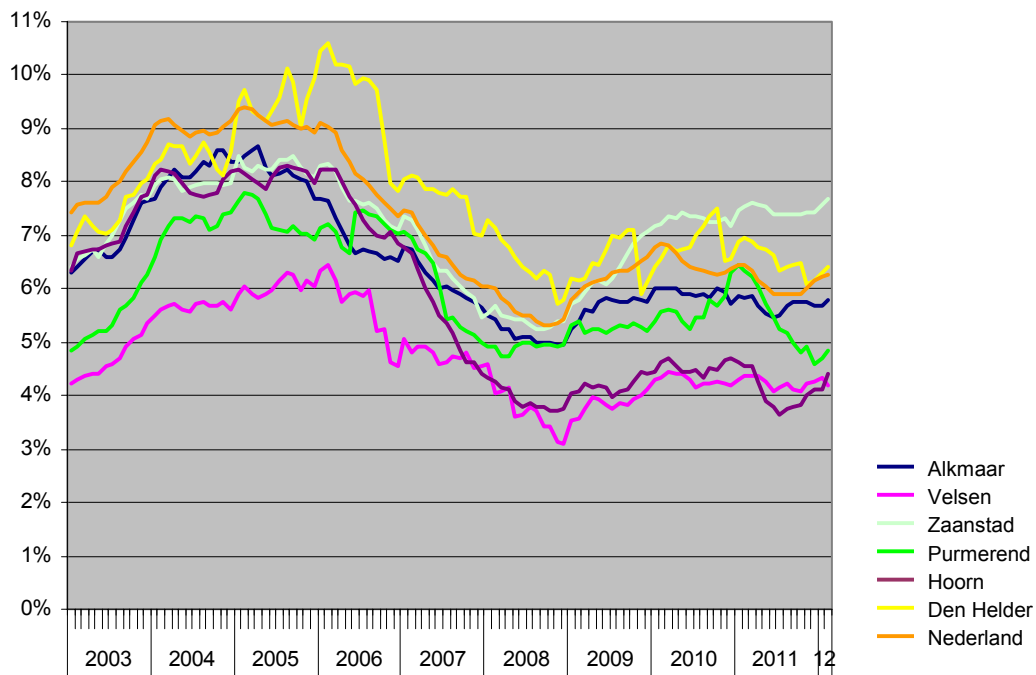

a. Per duizend inwoners 15-64 jaar, als index t.o.v. Nederland =1

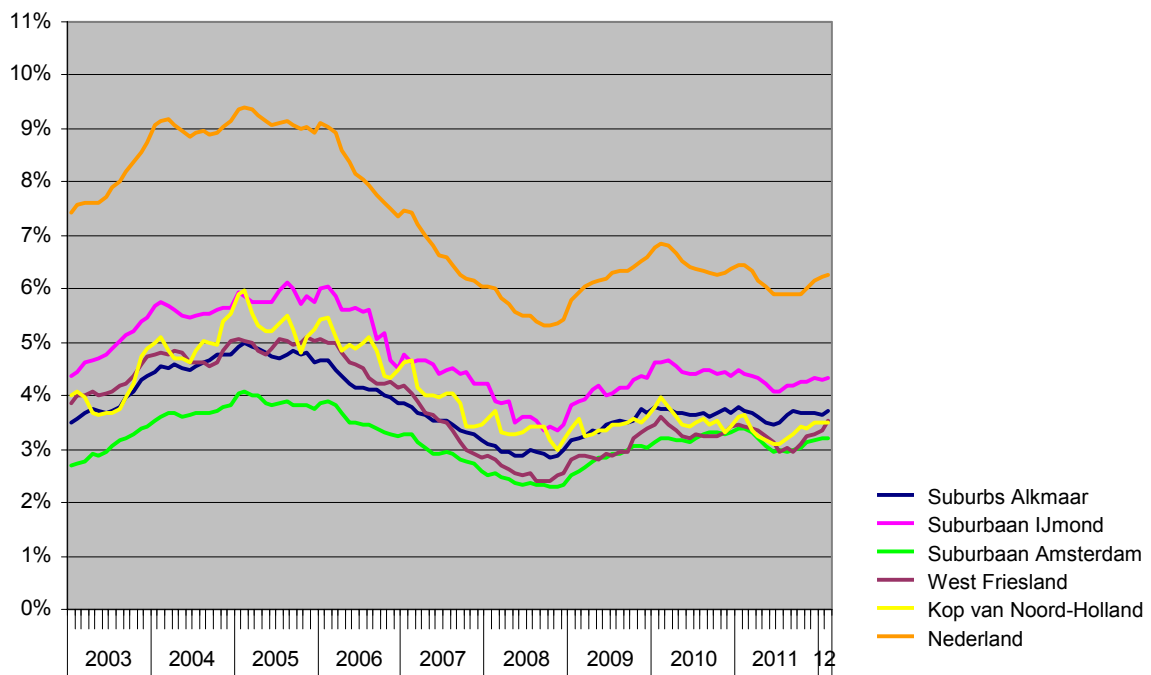
Figuur 4.5 Niet-Werkzame Werkzoekenden (NWW) in procenten van de beroepsbevolking, 2003-2011

Figuur 4.6 NWW in procenten van de beroepsbevolking naar NHN-gebieden, 2003-2011

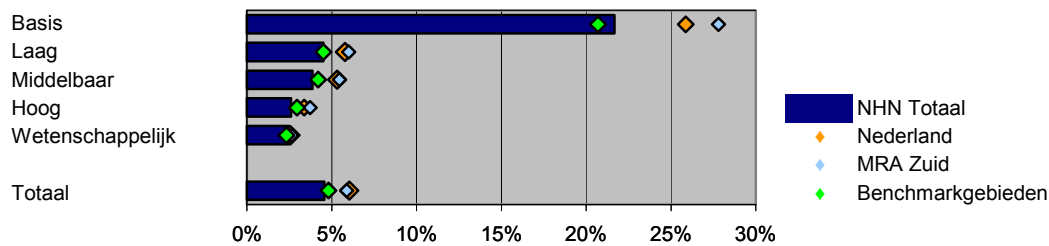

a. Zes steden Noord-Holland Noord

b. Landelijke gebieden Noord-Holland Noord

Figuur 4.7 NWW in procenten van de beroepsbevolking naar opleidingsniveau, november 2011

Ontwikkeling opleidingsniveau beroepsbevolking

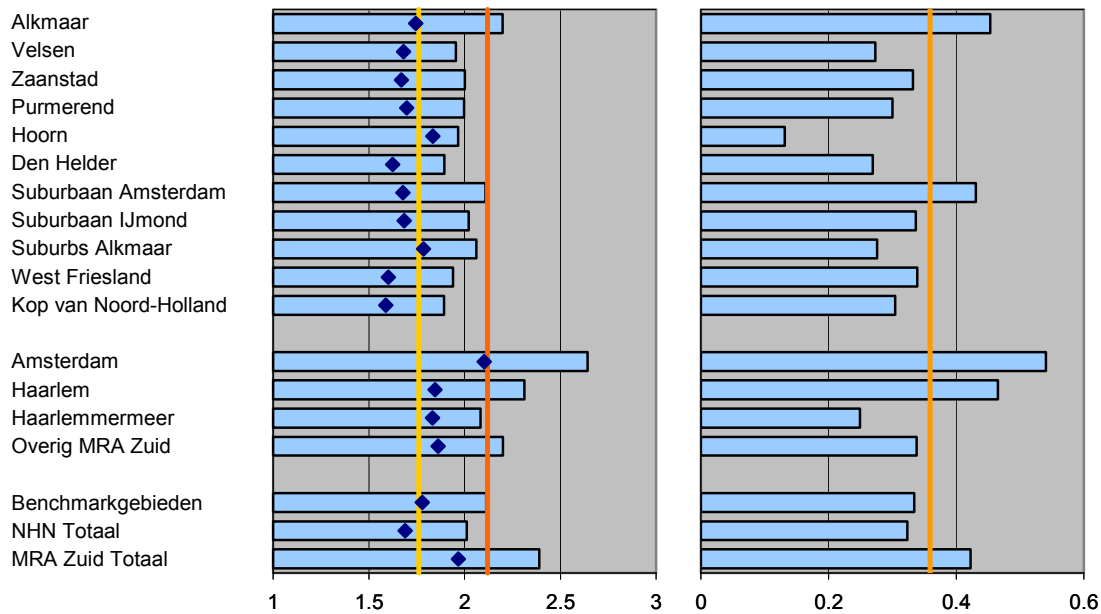
Het gemiddeld opleidingsniveau van de woonachtige beroepsbevolking is in NHN lager dan het nationaal gemiddelde. Dat roept twee vragen op: ten eerste of ook voor het gevestigde bedrijfsleven geldt dat de werknemers lager zijn opgeleid dan gemiddeld (als gevolg van het effect van pendel naar en vanuit de regio behoeft dat niet het geval te zijn) en ten tweede hoe het opleidingsniveau zich in het verleden heeft ontwikkeld. Figuur 4.8 geeft een antwoord op beide vragen.

Wanneer het gemiddeld opleidingsniveau van de werknemers bij bedrijven en instellingen (naar werkplaats) wordt vergeleken met het gemiddeld opleidingsniveau van de werkzame beroepsbevolking (naar woonplaats) blijkt dat het niveau in NHN wat lager is voor de werknemers. Dat houdt in dat het gemiddeld opleidingsniveau van de uitgaande pendel hoger is dan van de inkomende pendel. Dat is ook zo voor de benchmarkgebieden. Van de deelgebieden geldt het voor alle landelijke gebieden, met uitzondering van Kop van Noord-Holland. Van de steden geldt het voor Hoorn. Voor de meeste steden echter is het gemiddeld opleidingsniveau van de werknemers hoger dan van de werkzame beroepsbevolking, namelijk voor Velsen, Zaanstad, Purmerend en Den Helder. Veelal is dus in steden de het gemiddeld opleidingsniveau voor de gevestigde bedrijvigheid hoger dan voor de woonachtige beroepsbevolking, terwijl het in landelijke gebieden andersom is.

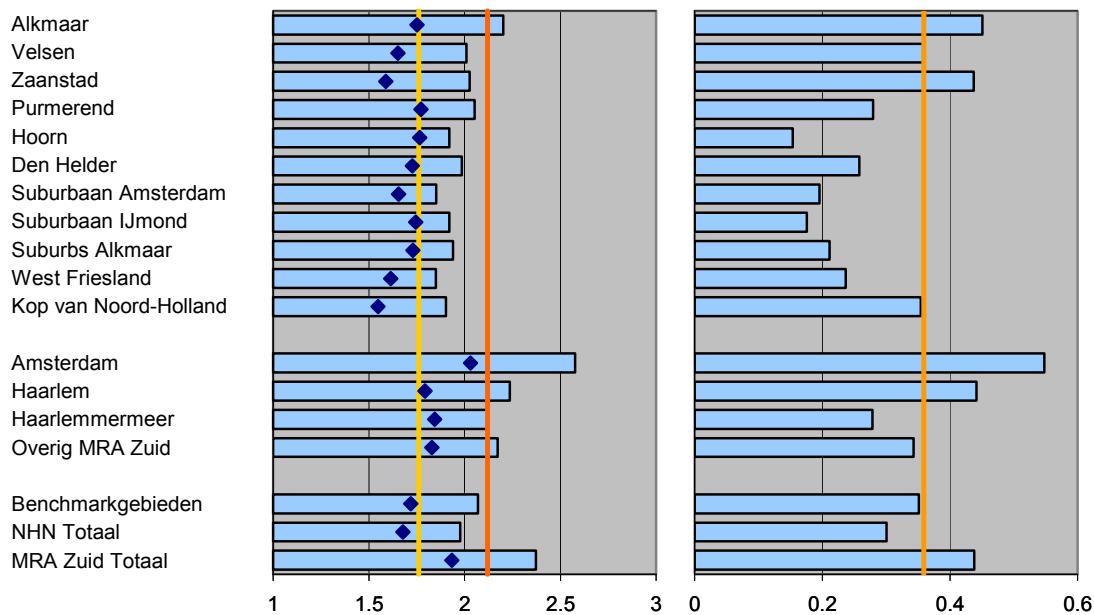
De ontwikkeling van het gemiddeld opleidingsniveau van de werkzame beroepsbevolking sinds 1990 bleef in zowel NHN als de benchmarkgebieden iets achter bij het nationaal gemiddelde en nam in MRA Zuid sterker toe. Vooral in de steden Amsterdam en Haarlem nam het opleidingsniveau sterk toe. Binnen NHN geldt dat voor Alkmaar en suburbaan Amsterdam. Voor alle andere gebieden ontwikkelde het gemiddeld opleidingsniveau van de werkzame beroepsbevolking zich minder sterk dan het nationaal gemiddelde, met name in Hoorn.

Het opleidingsniveau van de werknemers bij bedrijven en instellingen nam ook sterk toe in Amsterdam, Haarlem en Alkmaar. De toename was ook hoog in Zaanstad, overigens vanaf een laag startniveau in 1990. Hier speelt mogelijk een rol dat in de industrie (met een laag gemiddeld opleidingsniveau) relatief veel arbeidsplaatsen verloren zijn gegaan sinds 1990. Met uitzondering van het landelijke gebied Kop van Noord-Holland bleef de ontwikkeling van het opleidingsniveau van de arbeidsplaatsen in de landelijke gebieden duidelijk achter bij het nationaal gemiddelde. Dat geldt minder voor de werkzame beroepsbevolking. Voor NHN als geheel was de ontwikkeling van het gemiddeld opleidingsniveau voor de arbeidsplaatsen nog wat lager dan voor de werkzame beroepsbevolking. In MRA Zuid en in de benchmarkgebieden was dat juist andersom. Wanneer de ontwikkeling van het gemiddeld opleidingsniveau als 'kennisintensivering' wordt aangemerkt is de kennisintensivering zowel wat betreft werkzame beroepsbevolking als wat betreft arbeidsplaatsen in NHN achtergebleven bij MRA Zuid en vooral bij Amsterdam.

Figuur 4.8 Gemiddeld opleidingsniveau per gebied, ontwikkeling vanaf 1990

a. Werkzame beroepsbevolking

b. Arbeidsplaatsen

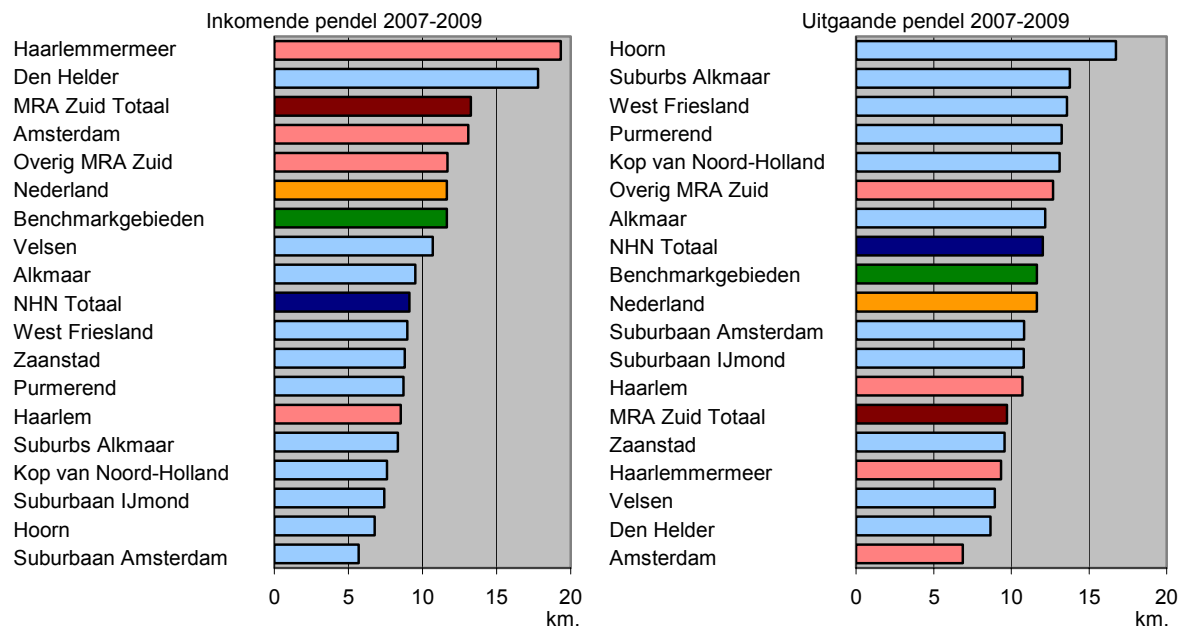
Toelichting:

Het gemiddelde opleidingsniveau is hier weer berekend via een opleidingsindex (zie de linkerfiguur). In tegenstelling tot eerdere berekeningen in dit hoofdstuk is deze keer een onderscheid gemaakt in vijf niveaus. Voor degenen met als hoogste onderwijsniveau basisonderwijs, laag, middelbaar, hoog en wetenschappelijk zijn respectievelijk de gewichten 0, 1, 2, 3 en 4 gehanteerd. Rechts staat de verandering van de opleidingsindex sinds 1990.

Situatie en ontwikkeling pendelafstand

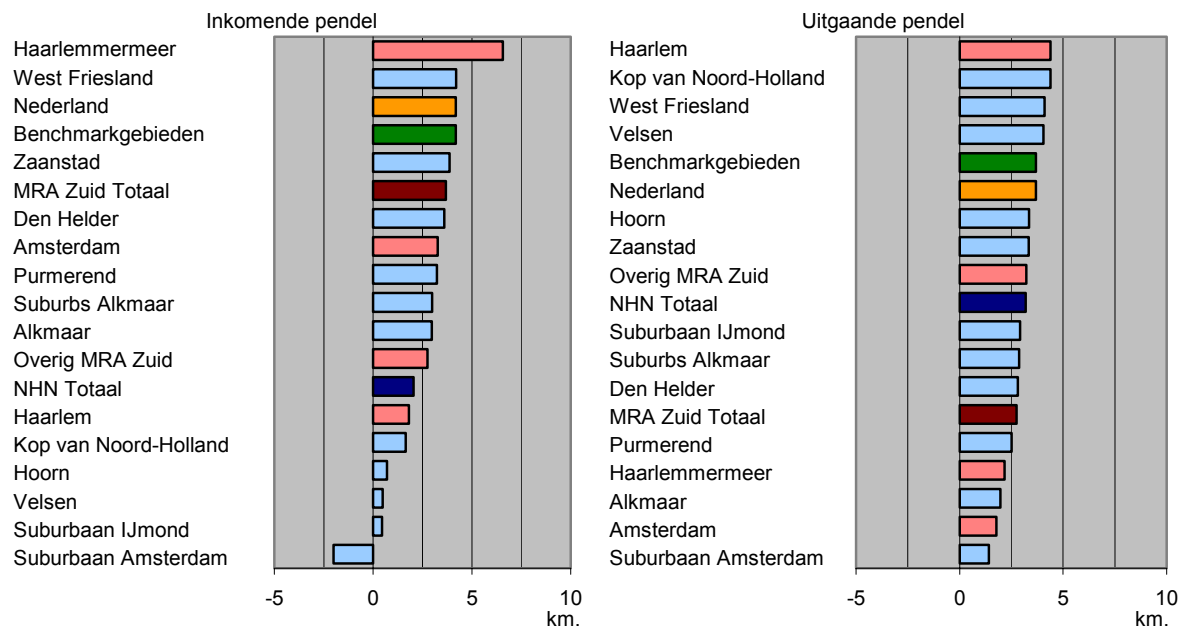
De gemiddelde afstand van de inkomende en uitgaande pendel voor NHN, MRA Zuid en de benchmarkgebieden en de onderscheiden gebieden binnen NHN en MRA Zuid staat in figuur 4.9, zowel voor de huidige situatie als voor de ontwikkeling in de afgelopen twee decennia. Hierbij zijn degenen die binnen hun eigen woongemeente werken wel meegenomen, maar is de afstand niet bekend en daarom op 0 gezet.

Figuur 4.9 Ontwikkeling gemiddelde pendelafstand van 1988/1990 tot 2007/2009

a. Inkomende pendel 2007/2009

b. Uitgaande pendel 2007/2009

c. Ontwikkeling inkomende pendel
1988/1990 - 2007/2009

b. Ontwikkeling uitgaande pendel
1988/1990 - 2007/2009

Opvallend is dat er voor diverse gebieden een groot verschil bestaat tussen de gemiddelde afstand voor inkomende en uitgaande pendel. Voor MRA Zuid is de gemiddelde afstand van de inkomende pendel groter dan voor de uitgaande pendel. Voor Haarlemmermeer en Amsterdam geldt dat in nog sterkere mate. Voor NHN treedt het omgekeerde op: de gemiddelde afstand is daar voor de uitgaande pendel groter dan voor de inkomende pendel. Vooral opvallend is Hoorn, waarvandaan bijvoorbeeld meer dan 20 procent van de werkzame beroepsbevolking in het ver afgelegen Amsterdam werkt. Voor Den Helder is de situatie overigens omgekeerd. Daarvoor is de gemiddelde afstand voor de inkomende pendel (onder andere werknemers bij de marine) juist veel groter dan voor de uitgaande pendel.

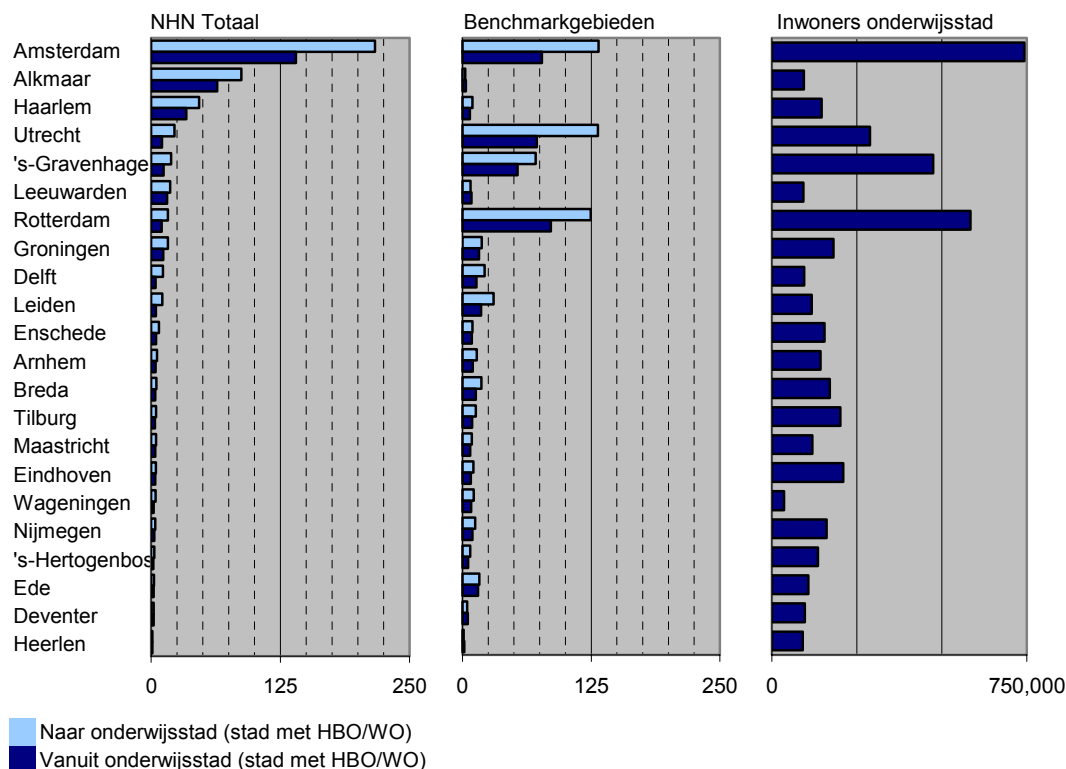
In het algemeen geldt dat de gemiddelde afstand van de uitgaande pendel in de gebieden in NHN in de noordelijk gelegen gebieden (LG Kop van Noord-Holland, West Friesland, stadsgewest Alkmaar) groter is dan in het zuidelijk deel (IJmond en suburbaan Amsterdam), met uitzondering van Purmerend (met een vrij hoge gemiddelde afstand) en Den Helder (met een lage gemiddelde afstand)

De afgelopen twee decennia is in vrijwel alle gebieden zowel voor de inkomende als de uitgaande pendel de gemiddelde afstand toegenomen. In NHN was de toename voor de inkomende pendel echter kleiner dan voor de uitgaande pendel. Voor MRA Zuid was dat juist andersom.

Migratie naar en vanuit onderwijssteden

Steden met een universiteit of met grote HBO-instellingen zijn hier aangemerkt als ‘onderwijssteden’. Met uitzondering van Alkmaar liggen die steden alle buiten NHN. In MRA Zuid zijn Haarlem en vooral Amsterdam belangrijke onderwijssteden. Uit hoofdstuk 3 bleek al dat NHN veel jongeren ‘verliest’ omdat zij verhuizen naar een onderwijsstad. Daarnaast echter zullen ook jongeren die hun studie hebben afgerond naar NHN verhuizen: omdat zij weer terug gaan naar hun geboortegrond (en eventueel pendelen naar banen buiten NHN) of omdat zij gaan werken bij bedrijven of instellingen in NHN. In figuur 4.10 is daarom voor de leeftijdsklasse 17-29 jaar het aantal migranten naar en vanuit onderwijssteden bepaald. NHN is daarbij vergeleken met de benchmarkgebieden.

Figuur 4.10 Aantal migranten 17-29 jaar per 100.000 inwoners, gem. per jaar, 1998-2010

Veruit de meeste jongeren uit NHN verhuizen naar Amsterdam, op afstand gevolgd door Alkmaar en Haarlem. Zij worden op vrij grote afstand gevolgd door de andere drie grote steden en door Leeuwarden en Groningen⁷. Er verhuizen uit die steden echter ook velen naar NHN, hoewel het saldo uiteindelijk voor de leeftijdscategorie 17-29 jaar voor alle onderwijssteden negatief uitpakt voor NHN.

Voor de benchmarkgebieden is geen sprake van een overheersing van Amsterdam, maar deelt die stad de hoogste positie met Utrecht en Rotterdam, op afstand gevolgd door HBO-stad Den Haag. Aangezien de benchmarkgebieden zijn geselecteerd op hun ligging ten opzichte van de vier grote steden, mocht dit resultaat verwacht worden. Opvallend is echter dat Amsterdam voor NHN in zo sterke mate overheerst in de migratie van jongeren naar de grote steden. Ook opvallend: vrijwel niemand uit de benchmarkgebieden verhuist naar Alkmaar.

In figuur 4.11 is een onderscheid gemaakt naar de gebieden in NHN. Weergegeven is de migratie naar en vanuit het totaal van de universiteitssteden en het totaal van de HBO-steden, steeds geschaald naar de omvang van het NHN-gebied. Naast de leeftijdscategorie 17-29 jaar is dat ook gedaan voor de leeftijdscategorie 17-20 jaar. Voor die leeftijdscategorie zal het deel dat om onderwijsredenen verhuist nog groter zijn dan voor de leeftijdscategorie 17-29 jaar. Veelal gaan de meeste verhuizingen naar een universiteitsstad (zie figuur 4.11a). Uitzondering zijn Velsen en de Suburbs Alkmaar, van waaruit veel verhuizingen naar HBO-steden gaan. Uit figuur 4.11c blijkt dat zij relatief veel verhuizen naar respectievelijk Haarlem en Alkmaar. Dat zijn nabijgelegen steden en de verhuizing hoeft daarvoor niet altijd plaats te vinden om onderwijsredenen. Per saldo verliest NHN in de leeftijdscategorie 17-29 jaar inwoners aan de universiteitssteden en, in mindere mate, aan de HBO-steden. Dat geldt vooral voor de landelijke gebieden in het noordelijk deel van NHN (Suburbs Alkmaar, West Friesland, Kop van Noord-Holland) en het geldt ook meer voor de noordelijk gelegen steden (Alkmaar, Hoorn, Den Helder) dan voor de meer zuidelijk gelegen steden in NHN. Winst boeken Zaanstad en Purmerend. Dat komt door verhuizingen vanuit Amsterdam. Voor de leeftijdscategorie 17-20 jaar is het saldo van inkomende en uitgaande migratie vanuit/naar Amsterdam slechts licht negatief voor Zaanstad en Purmerend (ook omdat het bij een deel van de inwoners van 17-20 jaar om jongeren gaat die verhuizen in gezinsverband vooral *vanuit* Amsterdam) en dus resulteert voor de twintigers een duidelijk positief migratiesaldo.

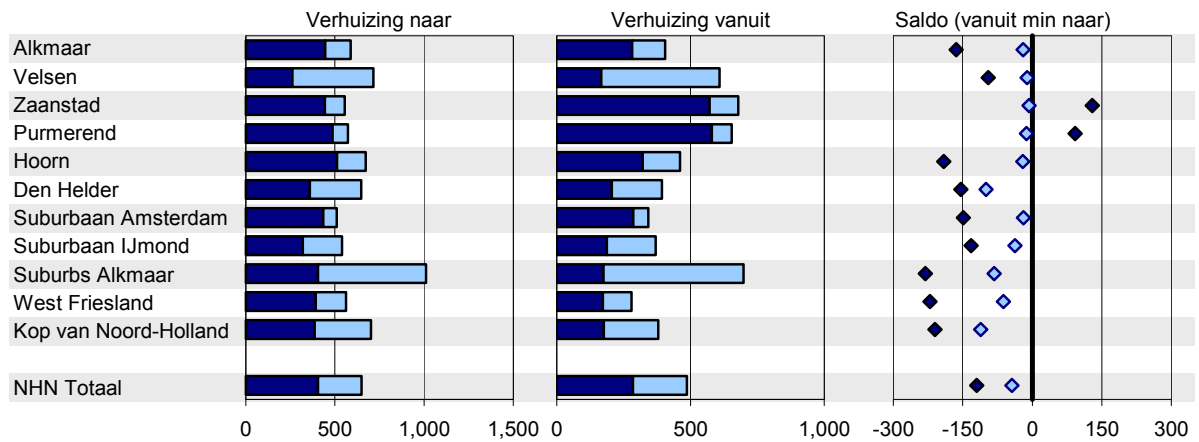
De leeftijdscategorie 17-20 jaar (zie figuur 4.11b) is in NHN verantwoordelijk voor een aanzienlijk deel van het negatieve migratiesaldo ten opzichte van onderwijssteden (zie het meest rechtse deel van de figuur). Daarbij moet bedacht worden dat die leeftijdscategorie slechts uit vier jaar bestaat en de leeftijdscategorie 17-29 jaar uit dertien jaar. Van de drie onderwijssteden in of in de nabijheid van NHN gaan de meeste verhuizingen in de leeftijdscategorie 17-20 jaar naar/vanuit Amsterdam, met de al genoemde uitzonderingen Velsen en Suburbaan Alkmaar (zie figuur 4.11c). Ook de Kop van Noord-Holland is in relatief sterke mate op Alkmaar gericht.

Hoewel in deze analyse geen onderscheid gemaakt kon worden naar de exacte reden van verhuizingen (met name of die reden het volgen van onderwijs is of een andere reden) zijn er sterke aanwijzingen dat NHN veel jongeren verliest aan universiteitssteden (in het bijzonder aan Amsterdam) en aan steden met grote HBO-instellingen. Dat wordt niet gecompenseerd door twintigers die na het afstuderen verhuizen. Uitzonderingen zijn Zaanstad en Purmerend, maar aan die verhuizingen liggen waarschijnlijk vooral woonmotieven ten grondslag.

Jongeren behoeven niet noodzakelijk te verhuizen om onderwijs te gaan volgen. Zij kunnen ook besluiten om heen en weer te gaan reizen vanuit hun ouderlijk huis ('verplaatsen' in plaats van verhuizen). In figuur 4.12 is per gemeente aangegeven naar welke HBO-stad het grootste deel van de jongeren verplaatst.

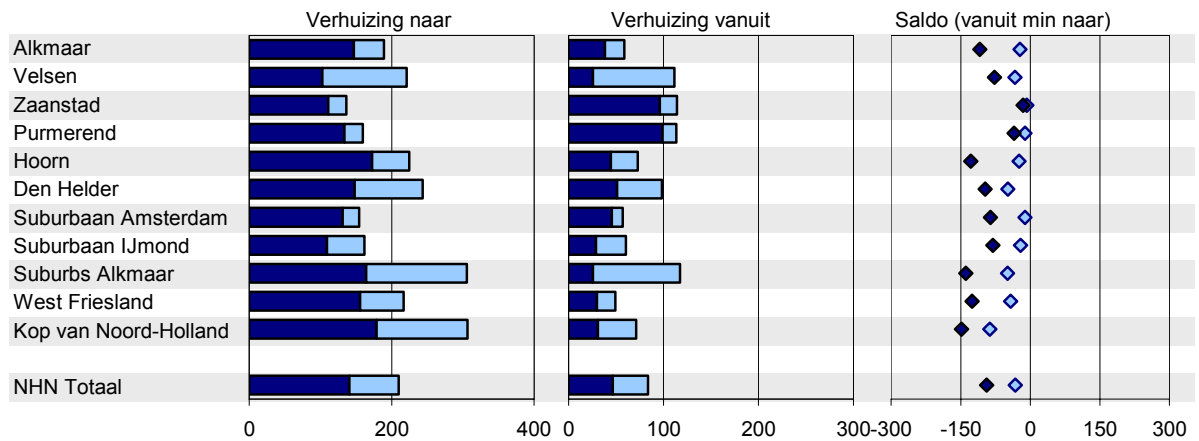
⁷ Benadrukt moet worden dat het hier om *alle* verhuizingen gaat, dus ook de verhuizingen om andere dan onderwijsredenen. Het uitfilteren van verhuizingen om onderwijsredenen zou specifiek onderzoek vergen dat buiten het kader van dit onderzoek valt en wordt bemoeilijkt door het feit dat InHolland (met onder andere vestigingen in Alkmaar en Haarlem) in de registratie van inschrijvingen geen onderscheid maakt tussen de verschillende vestigingen, maar alles toewijst aan Rotterdam.

Figuur 4.11 Aantal migranten per NHN-gebied, per 100.000 inw., gem. per jaar, 1998-2010

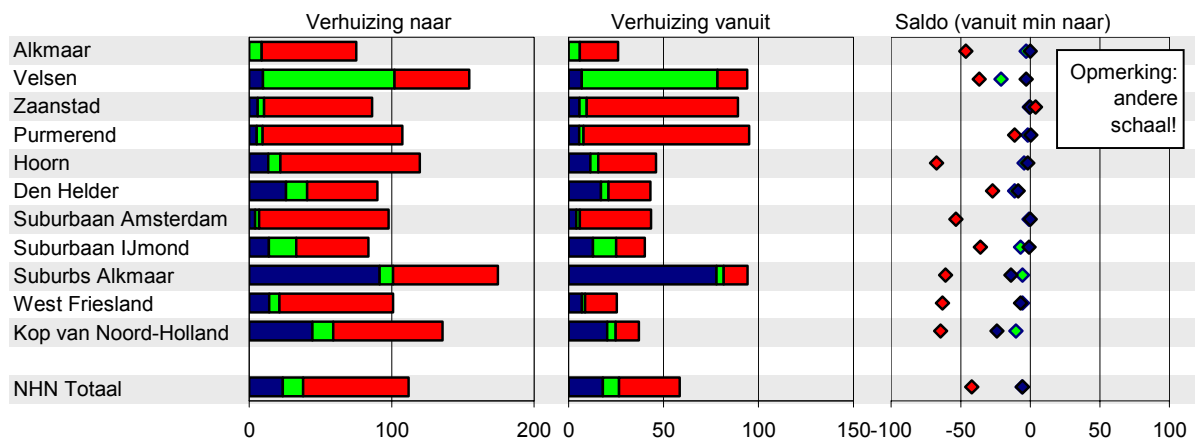
a. 17-29 jaar, naar/vanuit onderwijssteden

■ WO ■ HBO

b. 17-20 jaar, naar/vanuit onderwijssteden

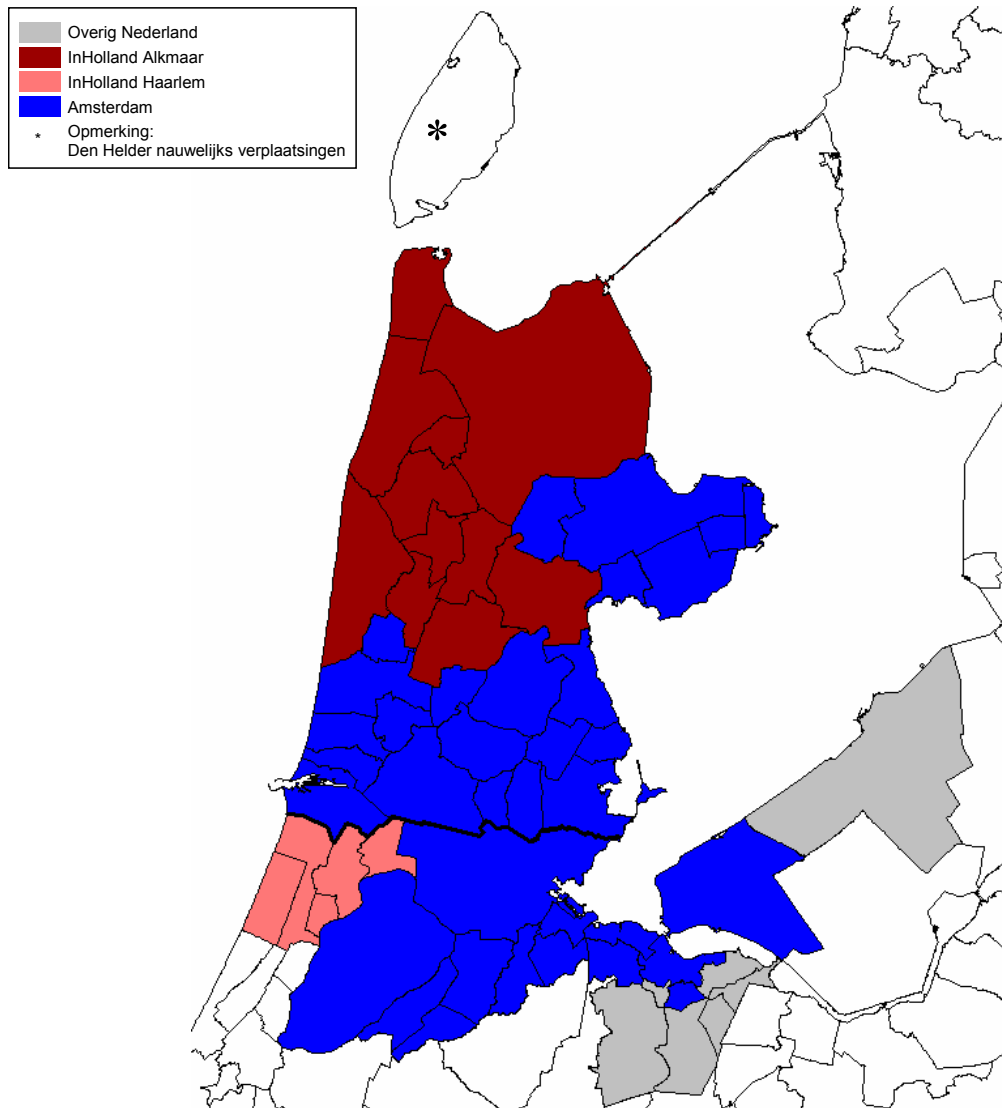
■ WO ■ HBO

c. 17-20 jaar, naar/vanuit drie steden

■ Alkmaar ■ Haarlem ■ Amsterdam

Figuur 4.12 Gebied met hoogste aandeel in dagelijkse verplaatsingen naar HBO-instellingen

Jongeren uit Texel zullen zelden verplaatsen (vanwege de lange reistijd), maar zullen verhuizen om HBO-onderwijs te gaan volgen. Voor de overige gemeenten in NHN en MRA Zuid tekenen zich duidelijke ‘achterlanden’ af. Bepalend welke HBO-stad het hoogste aandeel realiseert is de omvang van het aanbod aan onderwijs (in Amsterdam meer dan in Alkmaar en Haarlem) en de afstand. Bij die afstand speelt ook een rol hoe goed de aansluiting met het openbaar vervoer is (zie figuur 2.6b). Zo is het opvallend dat gemeenten ten zuiden van Alkmaar, zoals Heiloo en Castricum meer op Amsterdam zijn gericht dan het (hemelsbreed) dichterbij gelegen Alkmaar. Gezien de aanwezigheid van een treinstation in die plaatsen is het verschil in reistijd tussen Amsterdam en Alkmaar echter niet groot. Alkmaar blijkt een vrij groot achterland te hebben, namelijk het noordelijk deel van HNH, met uitzondering van West-Friesland. Daarbij moet wel worden bedacht dat dit degenen zijn die kiezen voor ‘verplaatsen’. Jongeren uit het noordelijk deel van NHN die er voor kiezen hun opleiding niet in Alkmaar te volgen, zullen veelal verhuizen. Het achterland van Haarlem is kleiner, mede als gevolg van de nabijheid van Amsterdam. Daarbij moet worden aangetekend dat mogelijk ook een deel van de Bollenstreek (in Zuid-Holland) tot het achterland van Haarlem behoort. Gezien de nabijheid van HBO-stad Leiden is dat echter niet zeker.

5 Bedrijventerreinen en kantoorruimte

De inzet, creativiteit en ondernemerschap van de inwoners wordt steeds meer een bepalende factor voor het economisch succes van een gebied. Hoewel ligging nog steeds van belang is, verliezen andere factoren, zoals de vindplaats van grondstoffen of de ligging aan een riviermonding steeds meer de betekenis die zij voorheen hadden. Toch blijven er bepaalde ‘basiscondities’ waaraan voldaan zal moeten worden om een regio economisch succesvol te laten functioneren. Daartoe behoren infrastructuur en bedrijfsruimte (die overigens ook weer het resultaat zijn van initiatieven van mensen). In dit hoofdstuk wordt ingegaan op bedrijfsruimte. Daarbij richt de aandacht zich op bedrijventerreinen en kantoorruimte en niet op bedrijfsruimte voor voornamelijk op lokale/regionale markten gerichte voorzieningen (zoals winkels, onderwijs en zorg). Ook richt dit hoofdstuk zich slechts op het hier en nu en ontwikkelingen in het verleden en niet op verwachtingen voor de toekomst.

Bedrijventerreinen

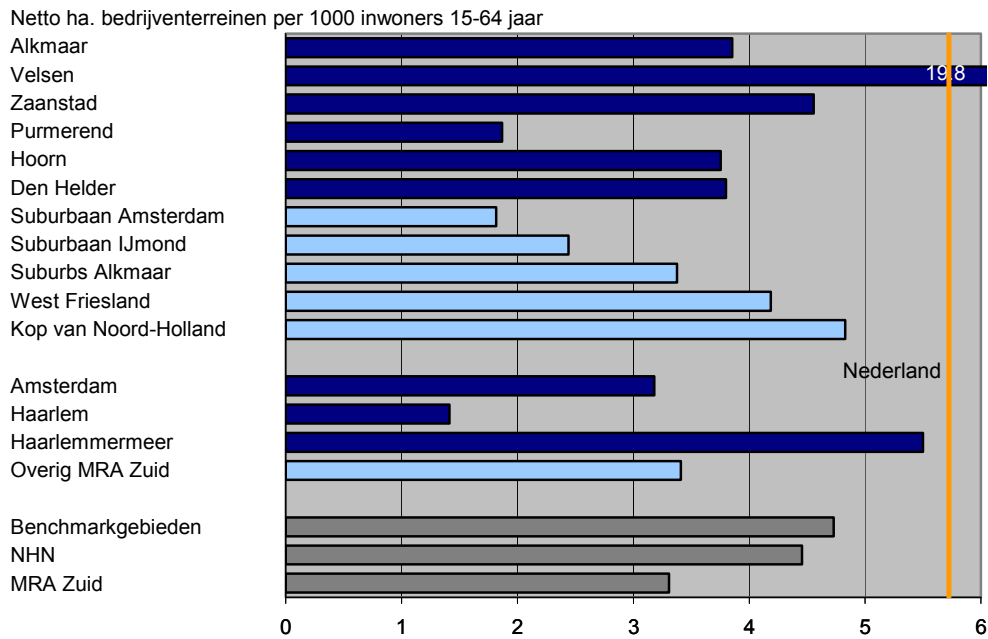
NHN is geen regio met een groot areaal aan bedrijventerreinen (zie figuur 5.1). Slechts in Velsen ligt de voorraad uitgegeven bedrijventerreinen (geschaald aan de omvang in termen van het potentiële arbeidsaanbod) boven het nationaal gemiddelde, voornamelijk als gevolg van het zeer grote terrein van Tata Steel⁸. Niet alleen in NHN ligt het areaal aan bedrijventerreinen onder het nationaal gemiddelde, maar ook in de benchmarkgebieden en in nog sterkere mate in MRA Zuid (ondanks het feit dat ook de zeehaventerreinen in Amsterdam en de luchthavengebonden bedrijventerreinen bij Schiphol zijn meegerekend). Dat hangt samen met twee factoren. Ten eerste zijn NHN, MRA Zuid en de benchmarkgebieden minder gericht op industrie en transport (de mainportfunctie van Amsterdam/Haarlemmermeer daargelaten) dan veel andere gebieden in Nederland (zoals bijvoorbeeld het Zuiden). En industrie en transport zijn belangrijke vragers naar ruimte op bedrijventerreinen. Ten tweede bestaat er een verband tussen de regionale concentratie van bevolking en bedrijvigheid, de prijzen van bedrijfsruimte en het ruimtegebruik per werknemer. Een hoge dichtheid aan activiteiten drijft de prijs van de schaarse factor grond op. Bedrijven zullen daarom zo efficiënt mogelijk gebruik willen maken van hun bedrijfsruimte, waardoor de ruimte per werknemer pleegt af te nemen. Bij een zelfde omvang van economische activiteiten tendert daarom het ruimtegebruik per werknemer lager te zijn in gebieden met een hoge dichtheid aan activiteiten. Opvallend is bijvoorbeeld dat de voorraad uitgegeven bedrijventerreinen per inwoner in de landelijke gebieden in NHN hoger is naarmate het gebied noordelijker ligt (en minder dichtbevolkt is). Dat daarnaast de economische structuur een rol speelt, blijkt uit het feit dat in Zaanstad, van oudsher een industriestad, aanzienlijk meer areaal aan bedrijventerrein is uitgegeven dan de vooral op diensten gerichte voormalige groeikern Purmerend.

Prognoses voor de vraag naar bedrijventerreinen worden in dit onderzoek niet gemaakt⁹. Wel staat in figuur 5.2 een overzicht van de hoeveelheid terstond uitgeefbare bedrijventerreinen en de harde plannen (‘niet terstond uitgeefbaar’). Als bron is hier het IBIS-bestand gehanteerd. Dat is een momentopname die snel kan veranderen, wanneer bijvoorbeeld de status van een plan wijzigt van hard naar zacht. (Zo nam bijvoorbeeld in de regio Groningen-Assen het aanbod aan bedrijventerreinen tussen 1-1-2011 en 1-1-2012 als gevolg van een verandering in status met 49% toe – in een situatie waarin men al afstevent op een overschot.)

⁸ Dit terrein is hier geheel aan de gemeente Velsen toegewezen, hoewel delen ook in de gemeente Beverwijk en zelfs Heemskerk liggen. Wanneer daar rekening mee gehouden zou zijn, zou de score voor Velsen lager worden en voor Suburbaan IJmond hoger.

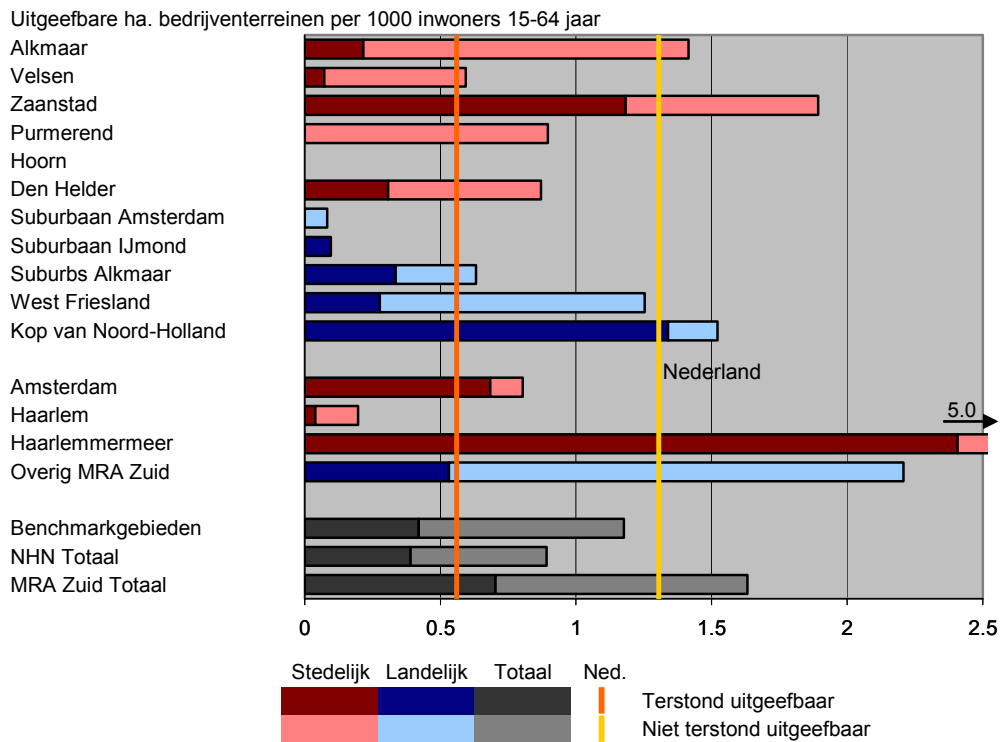
⁹ Zie voor een recent voorbeeld daarvan Bureau Louter (2012) *Economie en bedrijventerreinen Groningen-Assen naar 2030*. Uit dat onderzoek blijkt onder andere dat er in die regio te veel plannen voor bedrijventerreinen zijn ten opzichte van de vraag. Maatregelen zijn daar nodig om een schadepost van ettelijke tientallen miljoenen op de grondexploitatie te voorkomen.

Figuur 5.1 Voorraad uitgegeven bedrijventerreinen per 1000 inwoners 15-64 jaar

Opmerking: Zowel droge bedrijventerreinen als natte bedrijventerreinen (zeehaventerreinen).

Figuur 5.2 Uitgeefbare bedrijventerreinen per 1000 inwoners 15-64 jaar (volgens IBIS)

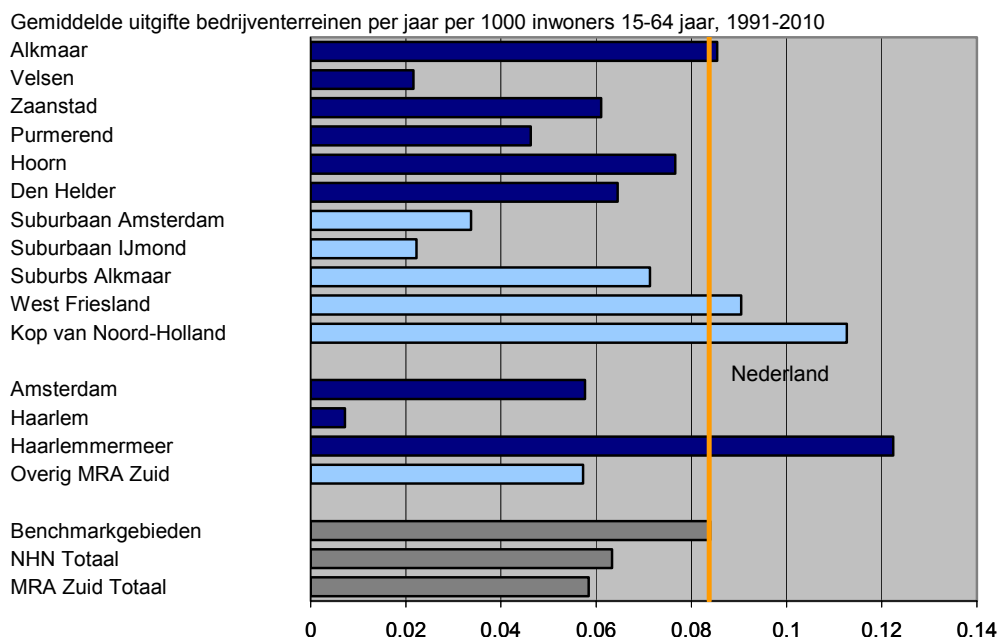

In NHN ligt het aanbod van bedrijventerreinen zowel wat betreft terstond uitgifbare als wat betreft niet-uitgifbare terreinen onder het nationaal gemiddelde. Dat geldt, zij het in wat mindere mate, overigens ook voor de benchmarkgebieden. Opvallend is het grote aanbod in MRA Zuid. Dat ligt boven het nationaal gemiddelde, terwijl het huidige aandeel in de hoeveelheid uitgegeven bedrijventerreinen nog ruim onder het nationaal gemiddelde ligt. Dat blijkt vooral het gevolg te zijn van een omvangrijk aanbod in Overig MRA Zuid en een zeer omvangrijk aanbod in Haarlemmermeer. Blijkbaar wordt daar uitgegaan van een zeer sterke uitbreiding van de aan de mainportfunctie gekoppelde bedrijvigheid. Het is de vraag of degenen die verantwoordelijk zijn voor de grondexploitatie aldaar op dit moment rustig slapen, maar dat is niet de zorg van de regio NHN.

Volgens de gegevens van IBIS ligt op dit moment de hoeveelheid terstond uitgifbare bedrijventerreinen slechts in Zaanstad en Kop van Noord-Holland boven het nationaal gemiddelde. In Purmerend, Hoorn en Suburbaan Amsterdam is het areaal aan terstond uitgifbare terreinen op dit moment nihil en in Velsen en suburbaan IJmond zeer laag. Met name in het zuidelijk deel van de regio is de hoeveelheid uitgifbare terreinen op dit moment dus opmerkelijk bescheiden. De uitzondering is hier Zaanstad, maar dat zal slechts voor een klein deel van de omliggende gebieden een opvangfunctie kunnen vervullen omdat het grootste deel van de bedrijvigheid lokaal georiënteerd is. Hoewel in de huidige economische situatie sprake zal zijn van lage uitgiftecijfers, moet in de planning altijd rekening worden gehouden met een scenario waarin de economie de komende jaren opveert. Meer gedetailleerde informatie zou nodig zijn om de situatie goed te kunnen duiden, maar met name in het zuidelijk deel van NHN dreigt in ieder geval op de korte termijn een tekort aan bedrijventerreinen. In de regio's Alkmaar en West Friesland is het probleem iets minder acuut en slechts in de Kop van Noord-Holland lijkt sprake te zijn van een afdoende aanbod aan bedrijventerreinen.

De conclusie op basis van deze globale beschouwing luidt dat met name in het zuidelijk deel van NHN op korte termijn een tekort aan bedrijventerreinen dreigt. Om te beoordelen of dat daadwerkelijk zo is, zou echter nader onderzoek gewenst zijn, waarbij naast het aanbod ook de vraag nauwkeurig in beeld wordt gebracht. Een eerste eenvoudige benadering daarvan levert de uitgifte in het verleden (zie figuur 5.3), hoewel daar ook aanzienlijke bezwaren aan kleven.

Figuur 5.3 Gemiddelde uitgifte bedrijventerreinen per jaar per 1000 inw. 15-64 jaar, 1991-2010

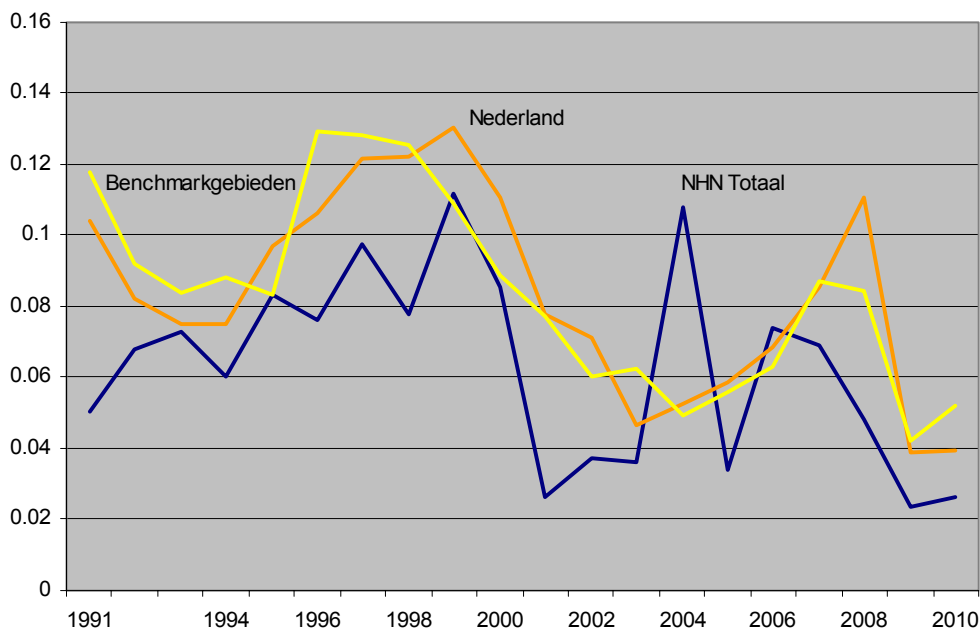
De uitgifte van bedrijventerreinen blijkt de afgelopen twintig jaar in zowel NHN als MRA Zuid ruim onder het nationaal gemiddelde te hebben gelegen. In de benchmarkgebieden is daar geen sprake van. Er bestaat dus voor MRA Zuid een aanzienlijke discrepantie tussen de historische uitgifte en het areaal aan plannen. Dat geldt niet voor Amsterdam en Haarlem, maar des te meer voor Haarlemmermeer en Overig MRA Zuid.

In NHN zijn de aandelen in de historische uitgifte en in de uitgeefbare terreinen van dezelfde orde van grootte. Geconstateerd is hiervoor dat op dit moment het areaal aan terstond uitgeefbare terreinen in het zuiden van de regio aan de lage kant lijkt. Op wat langere termijn beschouwd zou er van uitgegaan kunnen worden dat ook alle harde plannen inderdaad gerealiseerd worden. Wanneer dan de aandelen in het nationaal totaal worden vergeleken, kunnen de NHN-gebieden worden verdeeld in drie groepen: de aandelen zijn ongeveer gelijk in Alkmaar en Purmerend; het aanbod is hoger dan de historische uitgifte in Velsen en Zaanstad; de historische uitgifte is hoger dan het aanbod in de overige zeven gebieden. Hier is dus geen sprake van een duidelijk verschil tussen het noordelijk en het zuidelijk deel van de regio. In het zuidelijk deel van de provincie hangen de dreigende knelpunten vooral samen met de fasering van het op de markt komen van bedrijventerreinen. Wel is het zo dat alle landelijke gebieden tot de groep behoren waarbinnen de historische uitgifte een hoger aandeel heeft in het nationaal totaal dan het aanbod. Er is dus eerder sprake van een verschil tussen landelijke en stedelijke gebieden.

Geconcludeerd kan worden dat het aanbod van bedrijventerreinen op het niveau van de regio als geheel achterblijft bij de historische uitgifte (wanneer beide getallen als aandeel in het nationaal totaal worden berekend), maar dat er sprake is van verschillen tussen NHN-gebieden. Hierbij past wel de kanttekening dat de historische uitgiftebenadering niet de ideale methodiek is om de toekomstige vraag scherp te bepalen. Ook mag niet worden uitgesloten dat op dit moment landsbreed sprake is van een structureel overschot aan plannen ten opzichte van de toekomstige vraag. Dan zou het relatief lage aanbod ten opzichte van de historische uitgifte in NHN ten opzichte van het nationaal gemiddelde erop wijzen dat de regio al goed anticipeert op die ontwikkeling.

In figuur 5.4 staat de jaarlijkse uitgifte van bedrijventerreinen in de afgelopen twintig jaar.

Figuur 5.4 Uitgifte bedrijventerreinen in netto hectares per 1000 inwoners 15-64 jaar, 1991-2010

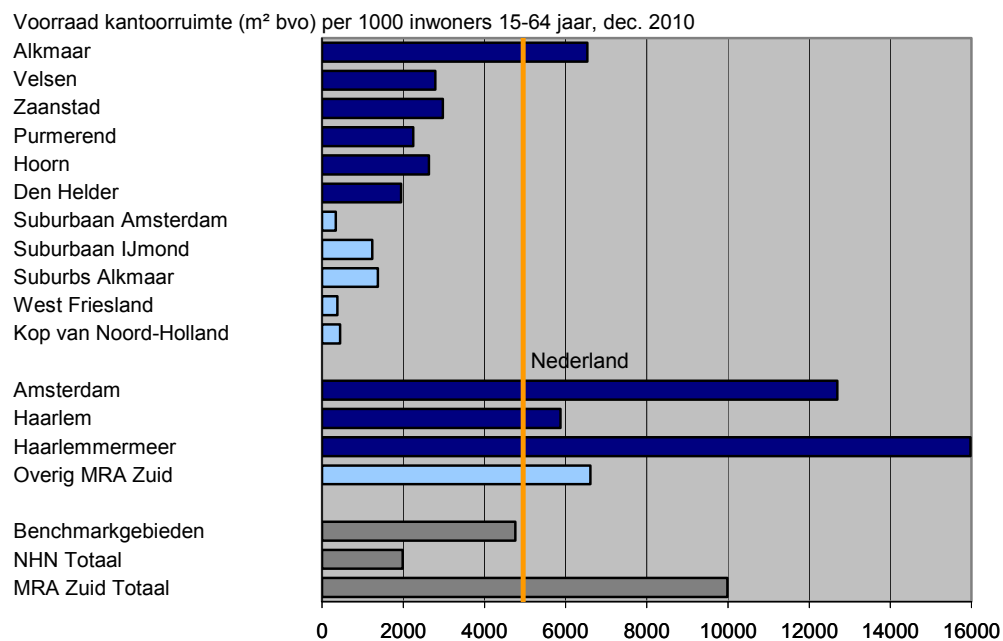

Terwijl de uitgifte in de benchmarkgebieden rond het nationaal gemiddelde schommelt, ligt de uitgifte in NHN slechts in 2004 (ruim) en 2006 (iets) boven het nationaal gemiddelde. Nadere analyse zou duidelijk kunnen maken waarom de uitgifte in NHN achterblijft bij de benchmarkgebieden. Mogelijk speelt hier een rol dat de benchmarkgebieden nationaal centraler zijn gelegen en daardoor meer activiteiten in logistiek en distributie aantrekken (zie wat dat betreft de opmerkingen in hoofdstuk 2 over de 'bereikbaarheid' van NHN). In hoofdstuk 6 zal dieper worden ingegaan op economische specialisaties.

Kantoorruimte

NHN is beslist geen kantorenregio. Dat blijkt ondubbelzinnig uit figuur 5.5. De voorraad kantoorruimte (geschaald naar de omvang van gebieden) is in NHN duidelijk lager dan het nationaal gemiddelde en dan in de benchmarkgebieden. MRA Zuid daarentegen is een typische kantorenregio. Binnen NHN komen kantoren vooral in de landelijke gebieden slechts incidenteel voor. Ook in de meeste steden echter zijn vrij weinig kantoren gevestigd. De uitzondering is hier Alkmaar, dat bijvoorbeeld meer als kantorenstad kan worden getypeerd dan een stad als Haarlem.

Figuur 5.5 Voorraad kantoorruimte (m² bvo) per 1000 inwoners 15-64 jaar, dec. 2010

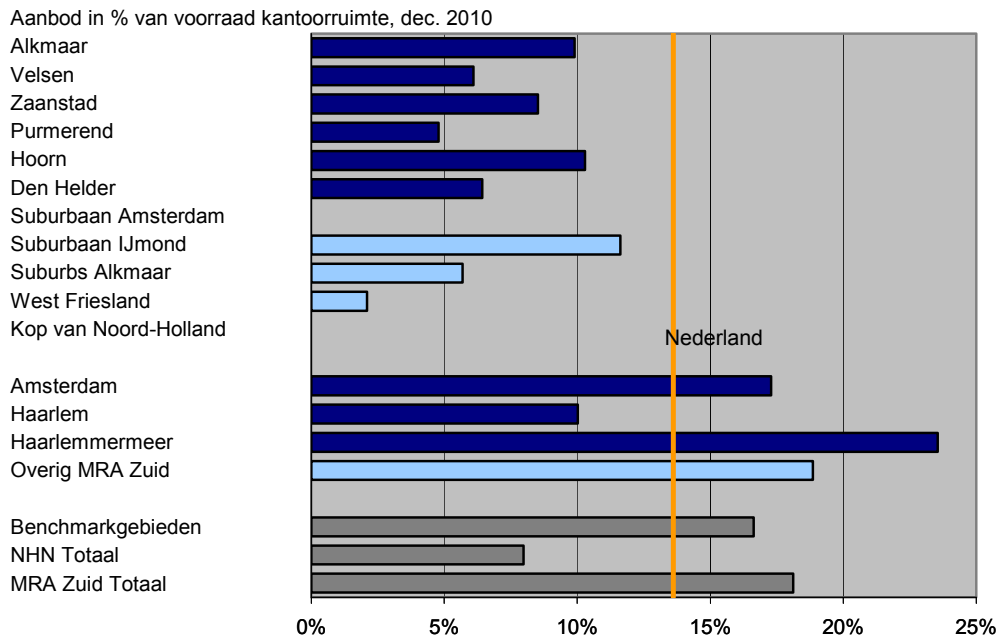

Opmerking: De gegevens over kantoorruimte zijn ontleend aan het kantorenbestand van R.L. Bak. Daarin zijn slechts kantoorgebouwen opgenomen met minstens 500 vierkante meter verhuurbaar vloer oppervlak. Kleine kantoren ontbreken dus.

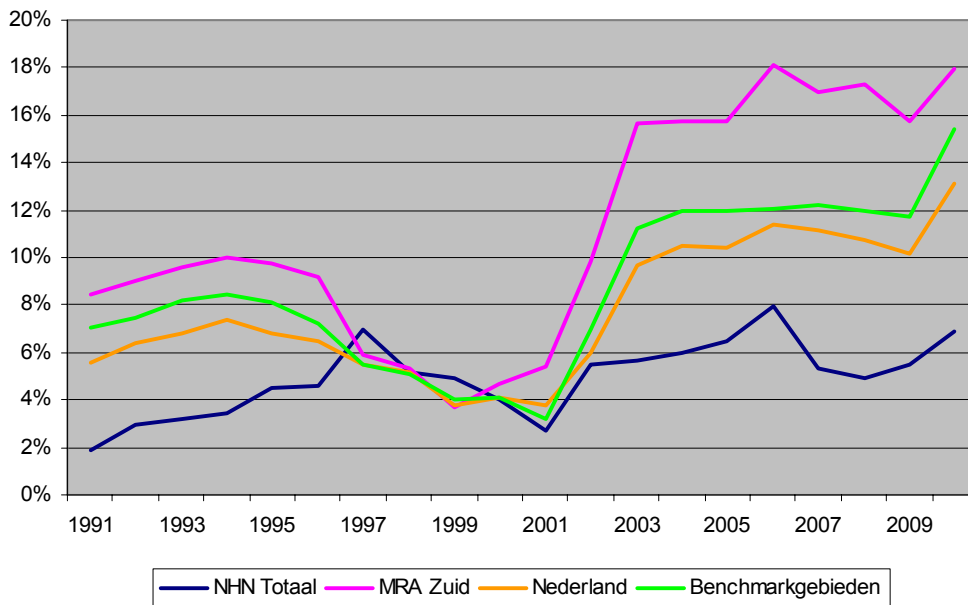
Positief is dat voor de kantoorruimte in de regio minder sprake is van aanbod¹⁰ dan gemiddeld in Nederland, dan in de benchmarkgebieden en dan in MRA Zuid (zie figuur 5.6). Opvallend is hier dat in MRA Zuid wel sprake is van een omvangrijk aanbod. Uit figuur 5.7 blijkt dat het aanbod vooral vanaf 2001 sterk is toegenomen in MRA Zuid. In de jaren daarvoor zijn te veel kantoren in aanbouw genomen, die vervolgens als gevolg van het ineensinken van de kantorenmarkt niet verhuurd konden worden. Daardoor nam het percentage aanbod in MRA Zuid in twee jaar tijd met maar liefst tien procentpunten toe. In de regio NHN, waar veel voorzichtiger kantoren worden gebouwd, steeg het aanbod na 2001 veel minder sterk. De benchmarkgebieden volgen ongeveer de nationale trend.

¹⁰ Aanbod bestaat zowel uit leegstaande kantoorruimte als uit kantoren die in aanbouw zijn genomen, maar waarvoor nog geen huurder is gevonden.

Figuur 5.6 Aanbod in % van voorraad kantoorruimte, dec. 2010

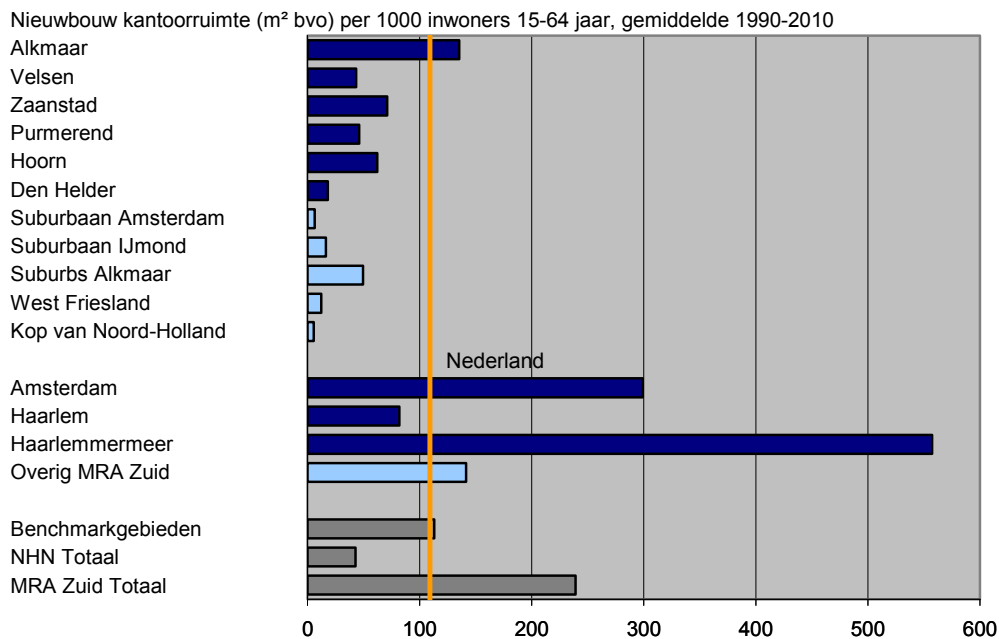

Figuur 5.7 Aanbod in % van voorraad kantoren, 1990-2010

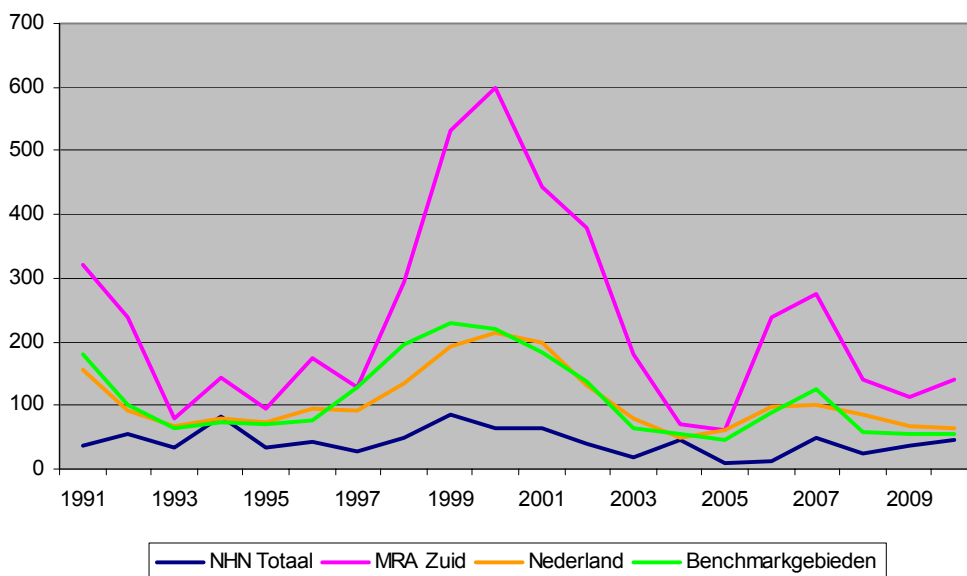
Uit figuur 5.8 blijkt dat er sinds 1990 veel nieuwe kantoren zijn gebouwd in MRA Zuid, vooral in Amsterdam en Haarlemmermeer. In de benchmarkgebieden lag de nieuwbouw iets boven het nationaal gemiddelde. NHN bleef daar duidelijk bij achter. In Alkmaar vond bovengemiddeld bouw van nieuwe kantoren plaats, in Den Helder nauwelijks. Niet alleen de kernstad Alkmaar groeit sneller als kantorenstad dan andere steden in de regio, dat geldt ook voor de suburbs van Alkmaar wanneer die worden vergeleken met de andere landelijke gebieden.

Figuur 5.8 Nieuwbouw kantoorruimte (m² bvo) per 1000 inw. 15-64 jaar, gem. 1990-2010

Uit de ontwikkeling van de nieuwbouw per jaar (zie figuur 5.9) blijkt dat in MRA Zuid in vrijwel alle jaren relatief (geschaald naar het aantal inwoners) meer kantoren zijn gebouwd dan gemiddeld in Nederland en dat het bouwvolume is geëxplodeerd rond het jaar 2000. Als gevolg van de zeer sterke economische groei werd de nieuwbouw in eerste instantie nog geabsorbeerd door de markt, maar vanaf 2001 leidde het grote bouwvolume tot de in figuur 5.7 geconstateerde scherpe toename van het aanbodpercentage. Zelfs vanaf 2001 was nog veel sprake van nieuwbouw. Het tot bezinning komen en aanpassen aan nieuwe marktomstandigheden vergt op de kantorenmarkt een remweg van minstens een jaar, mede omdat plannen veelal niet van het ene op het andere moment afgeblazen kunnen worden.

Figuur 5.9 Nieuwbouw kantoorruimte (m² bvo) per 1000 inwoners 15-64 jaar, 1990-2010

Bureau Louter, april 2012

M011.019 Noord-Holland Noord

Regionaal-economische analyse Noord-Holland Noord

Met uitzondering van 1994 was de nieuwbouw in NHN in elk jaar lager dan het nationaal gemiddelde. Ook rond het jaar 2000 nam het nieuwbouwwolume slechts weinig toe in NHN, met als gunstig neveneffect dat ook het aanbodpercentage daarna minder toenam dan elders in Nederland. Ook de laatste jaren vindt er in de regio NHN veel minder nieuwbouw van kantoren plaats dan gemiddeld in Nederland. Gezien de huidige situatie op de kantorenmarkt is het zeer de vraag of dat als een nadeel moet worden gezien.

Geconcludeerd kan worden dat NHN geen kantorenregio is. Voor MRA Zuid geldt dat wel overduidelijk en ook in de benchmarkgebieden is veel meer bedrijvigheid in kantoren gevestigd dan in NHN. Binnen de regio vervult slechts Alkmaar een bovengemiddelde kantorenfunctie.

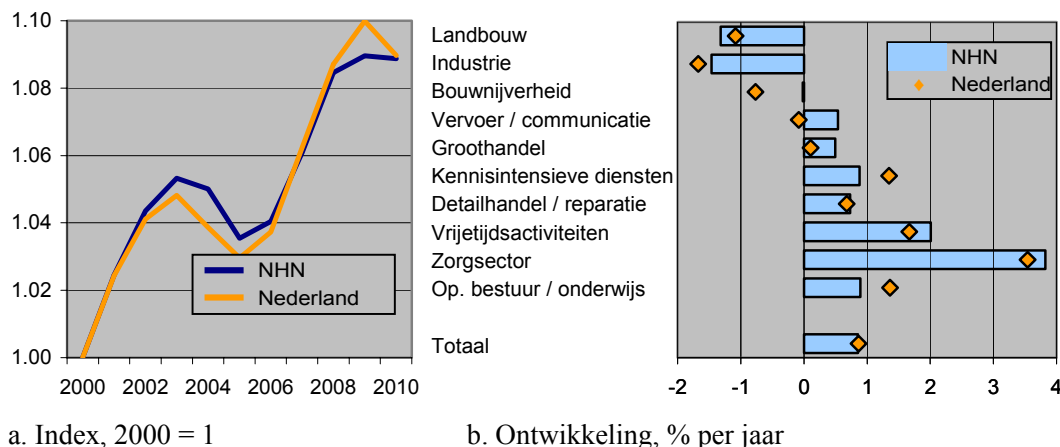
6 Economie

Allerlei factoren die van invloed zijn op de economische ontwikkeling zijn de revue gepasseerd. Vervolgens is het de vraag hoe de regio economisch presteert en wat belangrijke karakteristieken van de economie zijn. Na een kort beeld van de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de afgelopen tien jaar wordt eerst aandacht besteed aan het aantal startende bedrijven in de regio en op de verdeling van de bedrijvigheid naar omvang (het aantal arbeidsplaatsen). Dan wordt bepaald in hoeverre NHN en de deelgebieden daarbinnen een ‘werkgelegenheidsfunctie’ vervullen en ten slotte wordt ingegaan op economische specialisaties.

Ontwikkeling arbeidsplaatsen

In figuur 6.1 staat de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen sinds 2000. Daaruit blijkt dat NHN de laatste tien jaar ongeveer in de pas loopt met het nationaal gemiddelde. Onderscheiden naar een aantal brede economische sectoren blijken er ook vrij weinig verschillen te zijn met het nationaal gemiddelde. Duidelijk is dat nationaal vooral de zorgsector en, in wat mindere mate, de vrijetijdsactiviteiten, kennisintensieve diensten en openbaar bestuur/onderwijs nationaal gezien een sterke groei hebben gekend: vooral diensten dus. In landbouw, industrie en de bouwnijverheid is het aantal arbeidsplaatsen afgenomen. Daarbij moet worden opgemerkt dat het beeld in termen van productie (toegevoegde waarde) anders zou zijn. Het is bekend dat de groei van de arbeidsproductiviteit (de toegevoegde waarde per werknemer) in de meeste dienstensectoren veel minder hoog is dan in de landbouw, de industrie en in (vooral op materiële goederen gerichte) diensten in groothandel en vervoer/communicatie. Groei in productie vertaalt zich in dienstensectoren dus veel meer in groei van de werkgelegenheid dan in sectoren als landbouw, industrie en transport/distributie. In landbouw en industrie is groei van de productie zelfs hand in hand gegaan met een afname van het aantal arbeidsplaatsen (als gevolg van een sterke groei van de arbeidsproductiviteit). Sectoren waarvoor de procentuele groei van het aantal arbeidsplaatsen de laatste jaren in NHN achterbleef bij het nationaal gemiddelde zijn landbouw, kennisintensieve diensten (zoals het bank- en verzekeringswezen, R&D, ICT en allerlei typen adviesdiensten) en de non-profit sectoren openbaar bestuur/onderwijs. Met name kennisintensieve diensten en openbaar bestuur zijn belangrijke vragers naar kantoorruimte.

Figuur 6.1 Ontwikkeling arbeidsplaatsen 2000-2010

Toelichting: De gegevens zijn ontleend aan het CBS. De jaartallen geven de situatie in het begin van het jaar.

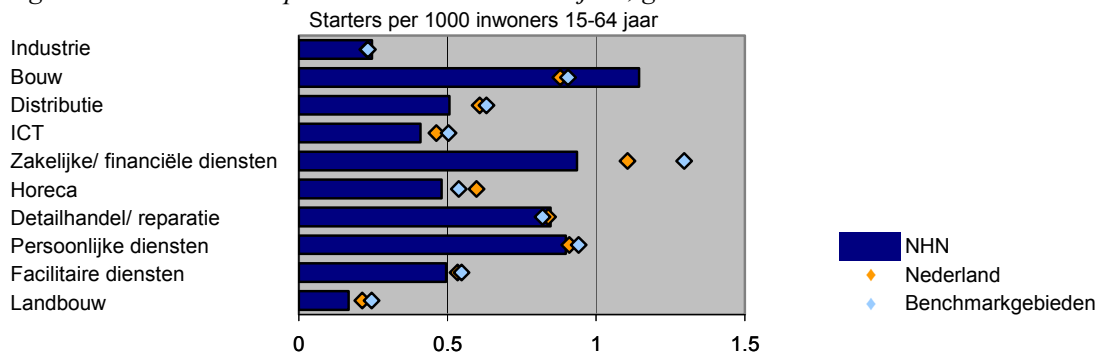
Een gunstiger procentuele ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen kende NHN de afgelopen tien jaar in industrie, bouwnijverheid, vervoer/communicatie, groothandel, vrijetijdsactiviteiten en de zorgsector.

Daarbij moet worden aangetekend dat deze afbakening in tien brede sectoren onvolledig zicht geeft op onderliggende ontwikkelingen. Zo neemt weliswaar het aantal arbeidsplaatsen in de landbouw (inclusief tuinbouw) af, maar zou de relatief gunstige ontwikkeling in groothandel en transport/communicatie samen kunnen hangen met aan die landbouw verbonden activiteiten binnen een breder ‘agribusinesscluster’. Daarvoor zou een verdere uitsplitsing in deelsectoren vereist zijn.

Startende bedrijven

Al vele jaren registreert de Kamer van Koophandel het aantal startende bedrijven. Voor NHN, de benchmarkgebieden en het nationaal gemiddelde is het gemiddelde aantal starters in de periode 1996-2009 weergegeven in figuur 6.2. Daaruit blijkt dat in NHN relatief veel bedrijven starten in de bouw. Relatief weinig starters, vergeleken met het nationaal gemiddelde (ook vergeleken met de benchmarkgebieden), zijn er in kennisintensieve sectoren als ICT en zakelijke/financiële diensten, alsmede in distributie, horeca en landbouw. Wat landbouw betreft is dat opmerkelijk, gezien het grote belang van die sector in de regionale economie (zie ook hoofdstuk 7). Mogelijk zijn met name de in NHN sterk vertegenwoordigde tuinbouwbedrijven gemiddeld groot, vergeleken met elders in Nederland en wordt de sector in NHN daardoor meer gekarakteriseerd door grootschaligheid, waarbinnen het moeilijker is om een nieuw bedrijf te starten dan elders in Nederland.

Figuur 6.2 Starters per 1000 inwoners 15-64 jaar, gemiddelde 1996-2010

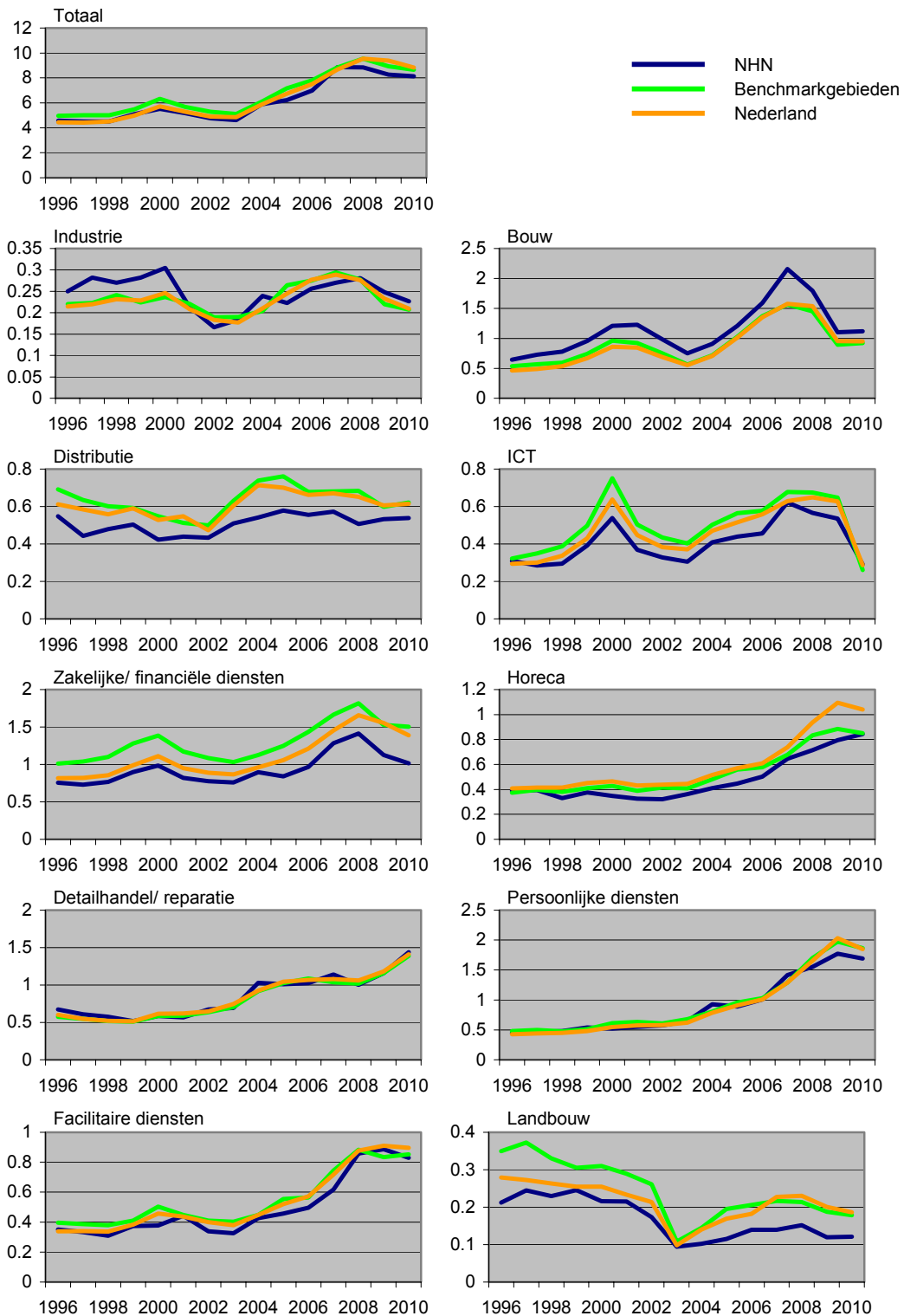

In figuur 6.3 staat de ontwikkeling van het aantal starters door de tijd. Sinds 2003 tendeert het aantal startende bedrijven toe te nemen. Die trend wordt verbroken in 2009. Uit de uitsplitsing naar sectoren blijkt dat vooral het aantal starters in de bouwnijverheid (denk bijvoorbeeld aan klussenbedrijven) in 2009 zeer sterk is teruggelopen. In wat mindere mate geldt dat ook voor diverse andere sectoren. Tegen de trend in bleef het aantal starters in op consumenten gerichte activiteiten als horeca, detailhandel/reparatie en persoonlijke diensten, alsmede in facilitaire diensten (denk bijvoorbeeld aan schoonmaakbedrijven) wel toenemen.

De ontwikkeling van het aantal starters in NHN volgt in de meeste sectoren vrij nauwkeurig het nationale patroon. Dat het totaal aantal starters zich in NHN in 2008 en 2009 minder gunstig heeft ontwikkeld dan het nationaal gemiddelde hangt vooral samen met de zeer sterke afname van het aantal starters in de bouw (een halvering) en met iets ongunstigere ontwikkelingen in sectoren als ICT, zakelijke/ financiële diensten, horeca en persoonlijke diensten.

Vergeleken met de benchmarkgebieden was het aantal startende bouwbedrijven in alle jaren hoger in NHN. In veel sectoren was dat echter andersom: in distributie, ICT, zakelijke/financiële diensten en landbouw was het aantal starters in alle jaren lager dan in de benchmarkgebieden. Zoals bij de economische specialisaties nog zal blijken, zijn distributieactiviteiten en kennisintensieve diensten in NHN minder sterk vertegenwoordigd dan in de meeste andere benchmarkgebieden. Aangezien bedrijven vaak worden gestart in een branche waarin de oprichter in het verleden ervaring heeft opgedaan, levert dat een mogelijke verklaring voor het wat lagere aantal starters in NHN.

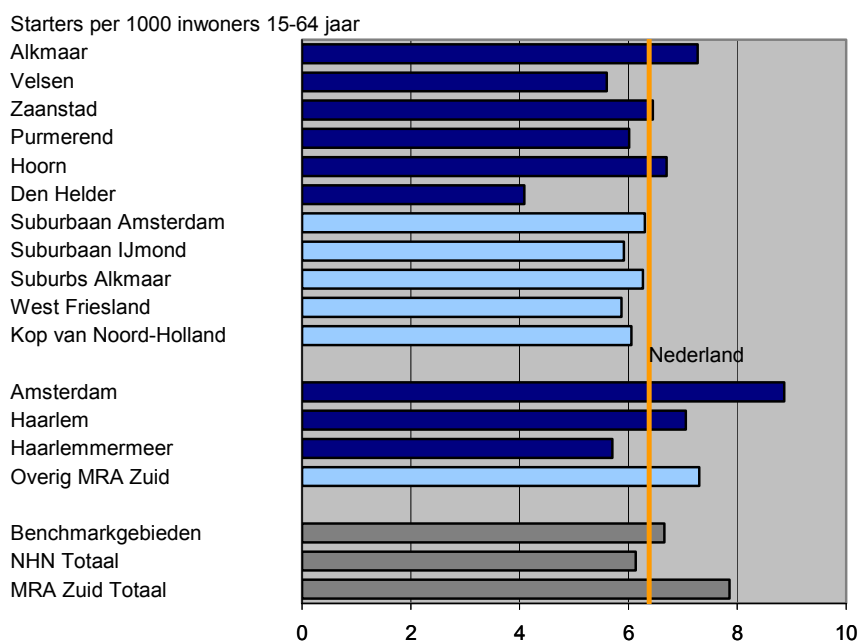
Figuur 6.3 Starters per 1000 inwoners 15-64 jaar, 1996-2010

Het relatieve aantal starters per gebied staat in figuur 6.4. NHN als geheel scoort vrijwel conform het nationaal gemiddelde. In de benchmarkgebieden en vooral in MRA Zuid is het aantal starters hoger. Vooral Amsterdam blijkt een broedplaats voor startende bedrijven te zijn. Voor Haarlemmermeer geldt dat niet. Daar is weliswaar zeer veel bedrijvigheid geconcentreerd, maar dan gaat het om grootschalige, luchtvaartgeoriënteerde bedrijvigheid en grootschalige kantoorfuncties. De bevolkingsopbouw is blijkbaar niet zodanig dat er ook een bovengemiddeld aantal starters resulteert.

In NHN ligt het aantal starters in alle landelijke gebieden op of net onder het nationaal gemiddelde. Tussen de steden zijn de verschillen groter. Alkmaar en Hoorn kennen relatief veel starters. Dat geldt echter niet voor Den Helder. Daar speelt de marine nog steeds een overheersende rol. Dat is geen type bedrijvigheid dat veel startende ondernemers voortbrengt.

Figuur 6.4 Starters per 1000 inwoners per gebied, gemiddelde 1996-2010

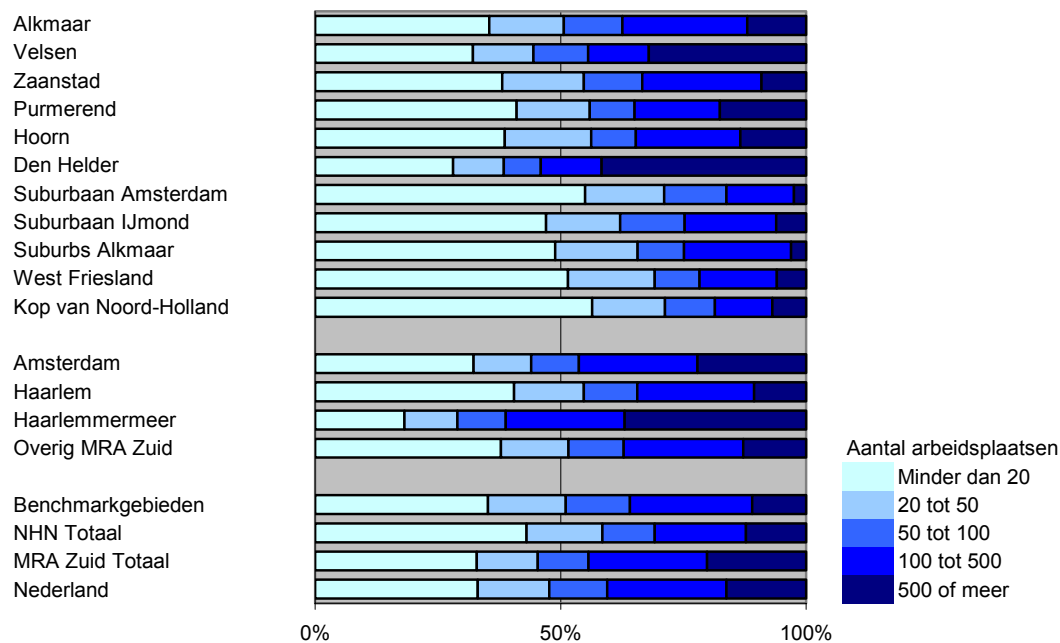
Geconcludeerd kan worden dat het aantal starters in NHN iets lager ligt dan het nationaal gemiddelde en dan het gemiddelde in de benchmarkgebieden. Dat geldt vooral voor sectoren die samenhangen met distributieactiviteiten en kennisintensieve diensten. In de bouw worden wel zeer veel bedrijven opgericht in NHN.

Verdeling naar grootteklassen

Vergeleken met het nationaal gemiddelde zijn er relatief veel kleine bedrijven gevestigd in NHN (zie figuur 6.5). Dat geldt ook ten opzichte van de benchmarkgebieden. Kenmerkend voor de regio is dus het grote belang van het midden- en kleinbedrijf. Met enige onderlinge verschillen leveren bedrijven met minder dan 20 werkzame personen in de landelijke gebieden in NHN zelfs ongeveer de helft van het aantal arbeidsplaatsen. In steden zijn grote bedrijven wat sterker vertegenwoordigd. Zeer grote vestigingen (met meer dan 500 arbeidsplaatsen) nemen zelfs een groot aandeel in binnen Velsen (als gevolg van de vestiging van Tata Steel) en Den Helder (als gevolg van de vestiging van de Koninklijke Marine). Zonder deze twee reuzen zouden grote vestigingen zelfs nog een aanzienlijk kleiner aandeel innemen in NHN. Ook in Haarlemmermeer zijn zeer grote vestigingen sterk vertegenwoordigd. Vooral KLM/Air France is daar verantwoordelijk voor.

Geconcludeerd kan worden dat, enkele uitzonderingen daargelaten, de regio NHN vooral wordt gekenmerkt door veel bedrijvigheid in het MKB, vooral in de landelijke gebieden.

Figuur 6.5 Verdeling arbeidsplaatsen naar omvang vestigingen

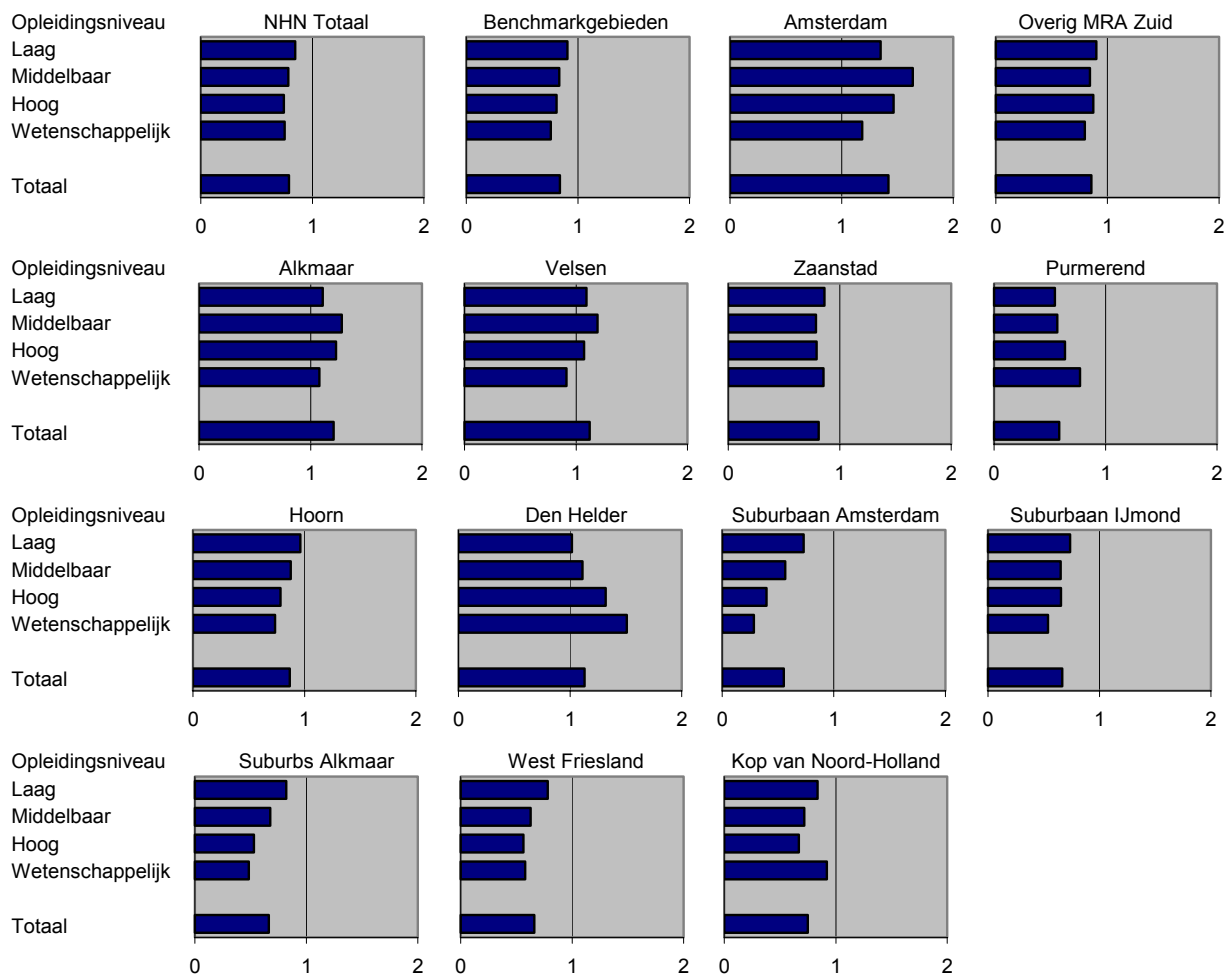
Verhouding werken versus wonen

In het vervolg van dit hoofdstuk wordt ingegaan op de omvang van de werkgelegenheidsfunctie van NHN en de deelgebieden daarbinnen en op economische specialisaties. Eerst wordt echter stilgestaan bij het opleidingsniveau van de werknemers bij bedrijven en instellingen in een gebied en het opleidingsniveau van de woonachtige werkzame beroepsbevolking in dat gebied. Daarvoor is in figuur 6.6 de verhouding bepaald. Een score hoger dan 1 betekent dat er meer arbeidsplaatsen zijn dan werkzame inwoners en dus dat er meer personen naar het gebied pendelen dan er vandaan pendelen: er is sprake van een ‘positief pendelsaldo’. Een score lager dan 1 correspondeert met een ‘negatief pendelsaldo’.

Voor NHN als geheel blijkt, evenals in de benchmarkgebieden en Overig MRA Zuid een negatief pendelsaldo te gelden. Voor Amsterdam is het pendelsaldo juist sterk positief. In zowel NHN als de benchmarkgebieden wordt het pendelsaldo sterker negatief naarmate het opleidingsniveau hoger is. Dat houdt in dat het aandeel van hoogopgeleide werkzame inwoners in de totale werkzame beroepsbevolking hoger is dan het aandeel van banen voor hoogopgeleiden binnen het totaal aan banen. Dat geldt ook voor vier van de vijf landelijke gebieden (met Kop van Noord-Holland als uitzondering) en Hoorn. Het omgekeerde komt ook voor: in Purmerend en vooral Den Helder zijn juist banen voor hoogopgeleiden relatief sterker vertegenwoordigd dan inwoners met een hoge opleiding. Amsterdam vertoont een ander patroon. Daar wonen relatief veel werkzamen met een lage of met een wetenschappelijke opleiding, vergeleken met de arbeidsplaatsen. Het positieve pendelsaldo is daar het hoogst voor het middelbare opleidingsniveau. Het past in het beeld van steden waar de middengroepen in de loop der jaren zijn weggetrokken. Ook Alkmaar en Velsen voldoen aan dit profiel. In Zaanstad en Kop van Noord-Holland wonen juist relatief veel middelbaar en hoog opgeleiden (en weinig laag en wetenschappelijk opgeleiden) ten opzichte van de daar woonachtige inwoners met werk.

Hoewel in vrijwel alle gebieden het pendelsaldo óf negatief is voor alle opleidingsniveaus óf positief is voor alle opleidingsniveaus (Velsen is de enige uitzondering) bestaan er dus tussen de gebieden verschillen in de typen opleidingsniveau waarvoor de pendelratio het hoogst is. Soms is dat voor de lage opleidingsniveaus (dit geldt voornamelijk voor landelijke/suburbane gebieden: daar wonen relatief veel hoog opgeleiden die elders werken), soms voor de hoge opleidingsniveaus (met Den Helder als het meest duidelijke voorbeeld), soms voor de middengroepen (vooral voor kernsteden van stadsgewesten) en soms voor de uiteinden van het opleidingspectrum.

Figuur 6.6 Verhouding arbeidsplaatsen versus werkzame beroepsbevolking, naar opleiding

Toelichting:

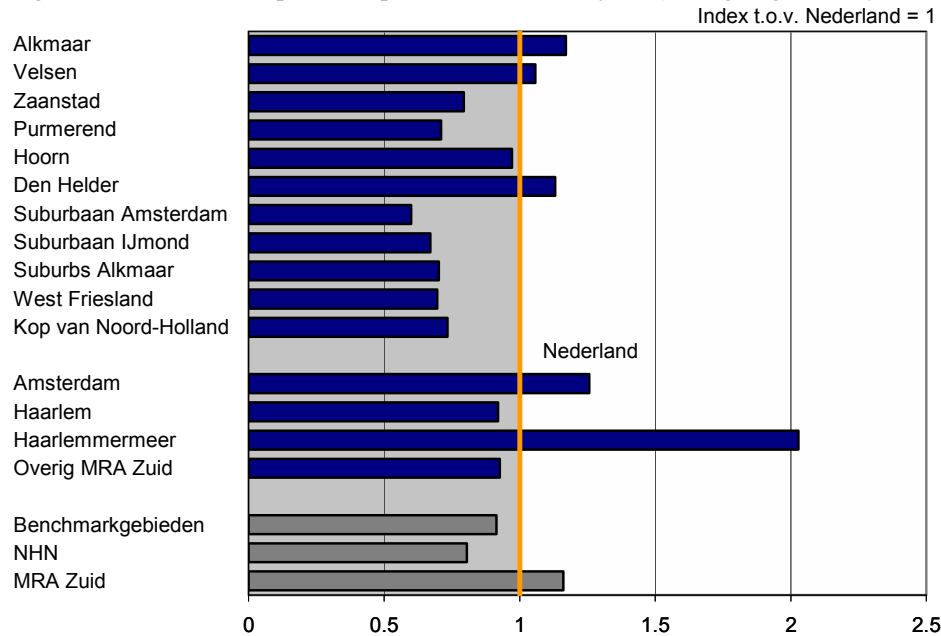
De bron voor deze gegevens is de CBS-statistiek Enquête BeroepsBevolking. Om de statistische betrouwbaarheid van de resultaten op te voeren is het gemiddelde voor de jaren 2000 tot en met 2009 bepaald.

Economische specialisaties

Tussen economische activiteiten/sectoren bestaan verschillende in het ruimtelijk spreidingspatroon. Dat hangt samen met 'locatiefactoren': kenmerken van gebieden die het economisch functioneren en/of de keuze van een vestigingsplaats beïnvloeden en waarvoor sprake is van ruimtelijke verschillen. Voorbeelden van locatiefactoren zijn kenmerken die samenhangen met ligging en bereikbaarheid, de arbeidsmarkt en het aanbod van ruimte voor bedrijvigheid. Terwijl sommige locaties bij uitstek geschikt zijn voor specifieke typen bedrijvigheid, zijn andere locaties aantrekkelijk voor een breed palet aan economische activiteiten. Dat geldt vooral voor stedelijke gebieden. Voordat op de economische specialisaties wordt ingegaan, is in figuur 6.7 eerst aangegeven in hoeverre het totaal aantal arbeidsplaatsen per inwoner van 15-64 jaar verschilt tussen gebieden. MRA Zuid heeft een aanzienlijk belangrijkere werkgelegenheidsfunctie dan NHN. In Amsterdam en vooral Haarlemmermeer (dankzij Schiphol) is zeer veel bedrijvigheid geconcentreerd. Ook in de benchmarkgebieden is de werkgelegenheidsfunctie lager dan het nationaal gemiddelde, zij het in mindere mate dan in NHN. Binnen NHN is de werkgelegenheidsfunctie van de landelijke gebieden, conform de verwachting, lager dan van de steden. Duidelijk is dat Purmerend een veel lagere werkgelegenheidsfunctie heeft dan de andere steden:

een zeer groot deel van de inwoners van Purmerend werkt in Amsterdam. Alkmaar en Den Helder (vooral dankzij de marine) zijn de steden met de hoogste werkgelegenheidsfunctie.

Figuur 6.7 Arbeidsplaatsen per inwoner 15-64 jaar (werkgelegenheidsfunctie) per gebied

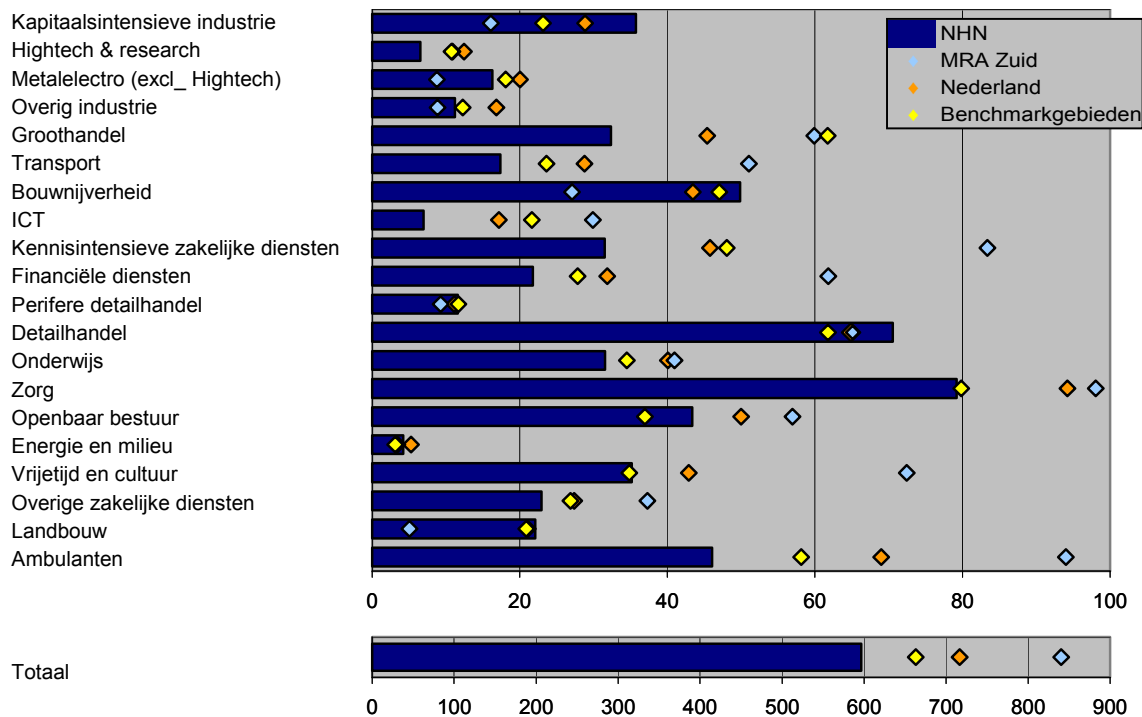

In figuur 6.8 is de bedrijvigheid onderscheiden in twintig economische sectoren¹¹. Er zijn vier sectoren waarin NHN meer gespecialiseerd is dan Nederland, MRA Zuid en de benchmarkgebieden, namelijk kapitaalsintensieve industrie, bouwnijverheid, detailhandel en landbouw. Opvallend is het kleine aantal arbeidsplaatsen in de bouw in MRA Zuid. Hoewel daar geen directe gegevens over bekend zijn, mag worden aangenomen dat bouwondernemingen in NHN vaak opdrachten uitvoeren in MRA Zuid.

Anderzijds is de helft van de sectoren minder sterk vertegenwoordigd dan in de andere drie gebieden. Bij zorg, onderwijs en overige zakelijke diensten gaat het om kleine verschillen ten opzichte van de benchmarkgebieden. Bij high tech & research speelt onder andere een rol dat er geen universiteit is gevestigd in NHN. Het meest kenmerkend is echter dat de twee typen bedrijvigheid die als ‘distributie’ kunnen worden aangemerkt (groothandel en transport) en de drie typen kennisintensieve diensten (ICT, kennisintensieve zakelijke diensten en financiële diensten) alle vrij sterk zijn ondervertegenwoordigd in NHN, vooral ten opzichte van MRA Zuid, dat bij uitstek is gespecialiseerd in dit type activiteiten, maar ook ten opzichte van de benchmarkgebieden. Al eerder werd hierop gewezen. De vergeleken met MRA Zuid geringe mate van verstedelijking en lagere opleidingsniveau van de beroepsbevolking vormt een verklaring. En de benchmarkgebieden kennen in het algemeen een wat meer centrale ligging dan NHN, een factor die juist voor deze typen bedrijvigheid zwaar meeweegt bij de vestigingsplaatskeuze. De ondervertegenwoordiging van distributie en kennisintensieve diensten is ook de reden dat de werkgelegenheidsfunctie in NHN iets lager is dan in de benchmarkgebieden. Wat de overige typen bedrijvigheid betreft, doet NHN niet onder voor de benchmarkgebieden. Dat is in figuur 6.9 nog weergegeven ten opzichte van de individuele benchmarkgebieden (zie figuur 1.6 voor die gebieden).

¹¹ De sector ‘ambulanten’ bestaat uit typen bedrijvigheid waarin de werknemers hoofdzakelijk op locatie werken, maar al het personeel wel wordt toegeschreven aan één kantoor, terwijl in feite slechts een zeer klein deel van de aangegeven werknemers daadwerkelijk daar werkt. Voorbeelden zijn schoonmaakbedrijven, bewakingsdiensten, thuiszorg, uitleenbedrijven, uitzendbureaus en catering.

Figuur 6.8 Arbeidsplaatsen per duizend inwoners 15-64 jaar naar economische sector

Van de benchmarkgebieden ligt het Groene Hart centraal binnen de Randstad en ligt Oostelijk van Utrecht centraal in Nederland. Wat betreft aspecten als ligging, werkgelegenheidsfunctie en opleidingsniveau van de beroepsbevolking lijkt NHN nog het meest op Zuidelijk van Rotterdam. Juist in dat gebied zijn activiteiten in high tech & research en in de drie typen kennisintensieve zakelijke diensten ook duidelijk minder sterk vertegenwoordigd dan in de andere benchmarkgebieden (zie figuur 6.9). Dat geldt overigens niet voor groothandel en, vooral, transport. De uitstraling van mainport Rotterdam en havenactiviteiten in de Drechtsteden zorgen daar juist voor een vrij sterke vertegenwoordiging van die activiteiten.

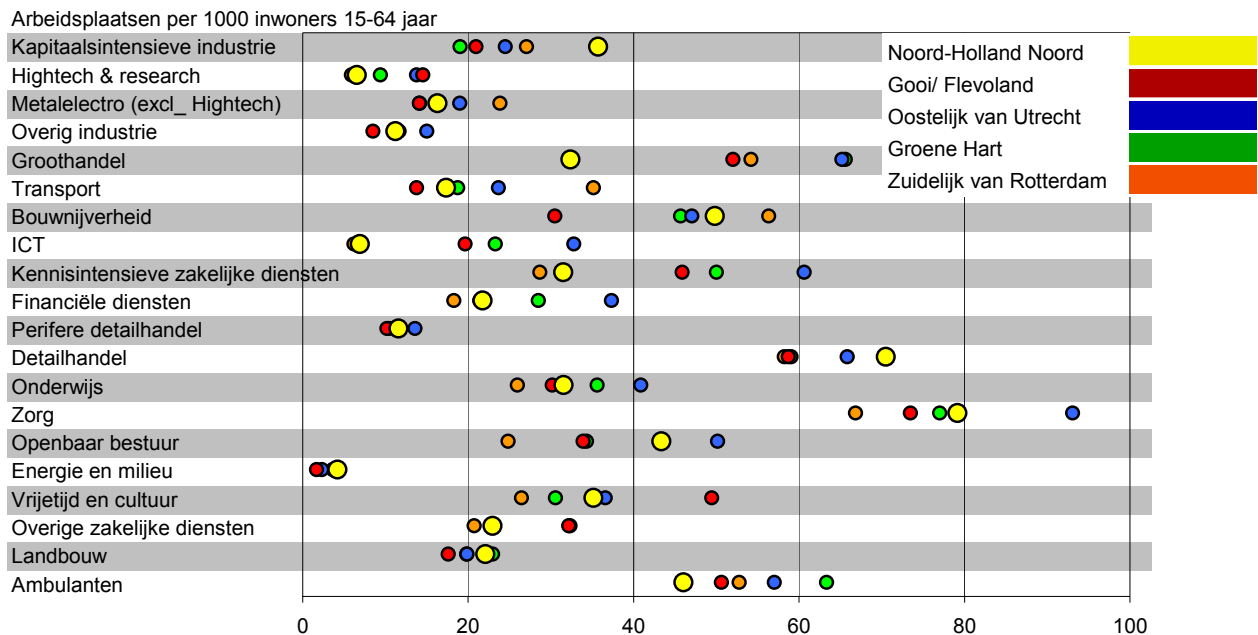
In tabel 6.1 staat de werkgelegenheidsfunctie per benchmarkgebied, onderscheiden naar het suburbane en het landelijke deel. Daaruit blijkt dat de totale werkgelegenheidsfunctie van NHN vergelijkbaar is met Zuidelijk van Rotterdam en Gooi/Flevoland, iets achterblijft bij het Groene Hart en slechts ruim achterblijft bij Oostelijk van Utrecht (met onder andere Amersfoort en het WERV-gebied: Wageningen, Ede, Rhenen en Veenendaal). Dat geldt zowel voor het suburbaan als voor het landelijk deel.

Kapitaalsintensieve industrie (waaronder Tata Steel), detailhandel en energie & milieu (met overigens weinig arbeidsplaatsen in absolute zin) zijn in NHN relatief het sterkst vertegenwoordigd van alle vijf gebieden, ambulanten en (vooral) groothandel het minst sterk. Van een zeer sterk van de andere benchmarkgebieden afwijkend patroon van economische specialisaties is echter geen sprake.

Tabel 6.1 Arbeidsplaatsen per duizend inwoners 15-64 jaar (werkgelegenheidsfunctie)

Gebieden	Suburbaan deel	Landelijk deel	Totaal
Noord-Holland Noord	590	610	596
Zuidelijk van Rotterdam	571	595	578
Gooi/ Flevoland	604	590	599
Groene Hart	639	667	646
Oostelijk van Utrecht	790	696	751
Nederland			700

Figuur 6.9 Economische specialisaties NHN en benchmarkgebieden

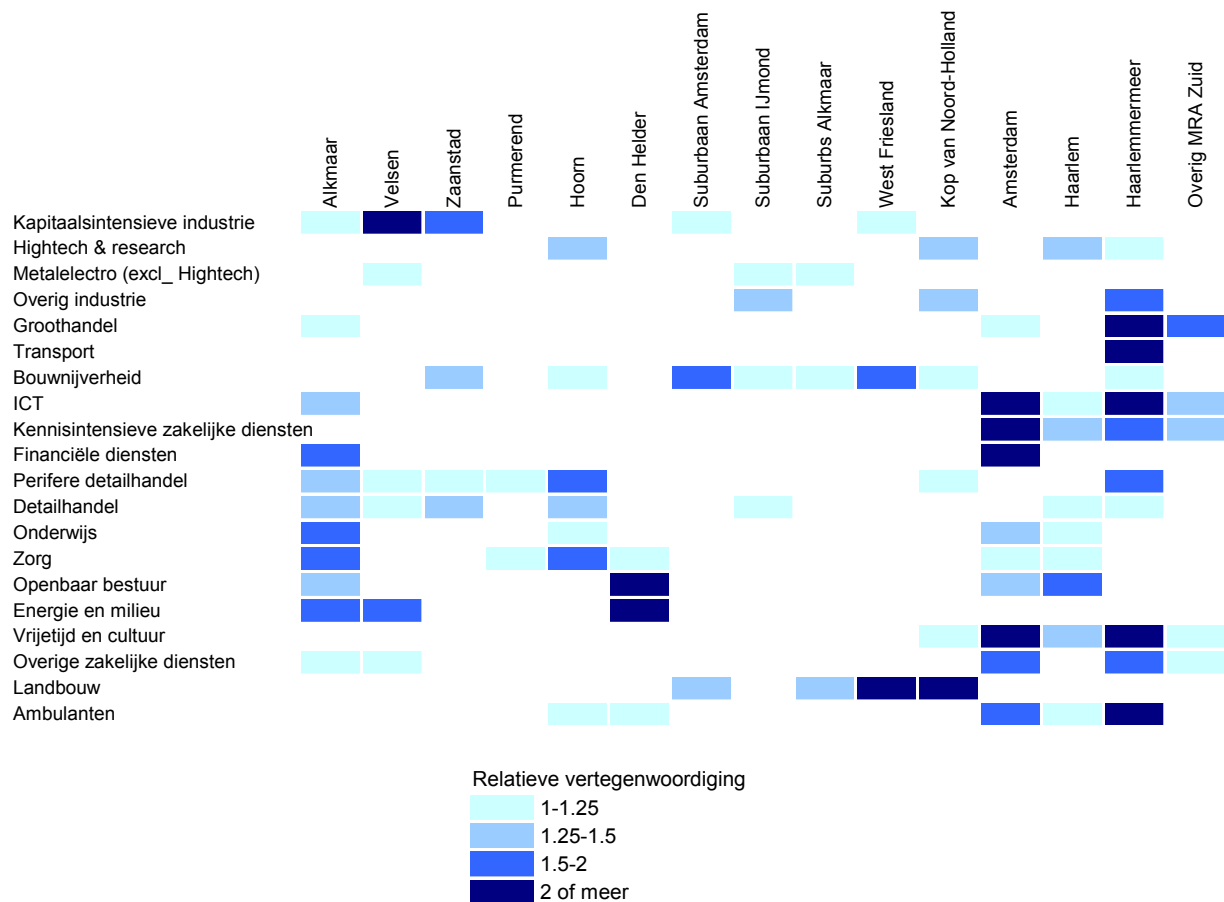
Economische specialisaties van gebieden binnen NHN

Elk gebied in NHN draagt op eigen wijze bij aan de economie van de regio. In figuur 6.10 is dat geïllustreerd. Naast de NHN-gebieden zijn daarin ook de vier deelgebieden in MRA Zuid weergegeven. Uit de figuur blijkt dat sommige sectoren in geen enkel NHN-gebied meer dan gemiddeld zijn vertegenwoordigd (transport, kennisintensieve zakelijke diensten) of slechts in één gebied (groothandel, ICT, vrije tijd & cultuur). Anderzijds zijn er sectoren die in minstens vier gebieden meer dan gemiddeld zijn vertegenwoordigd (kapitaalsintensieve industrie, perifere detailhandel, overige detailhandel, zorg, landbouw en – vooral – bouwnijverheid). In MRA Zuid zijn diverse economische sectoren in minstens drie van de vier gebieden sterker dan gemiddeld vertegenwoordigd, namelijk groothandel, ICT, kennisintensieve zakelijke diensten, vrije tijd en cultuur, overige zakelijke diensten en ambulanten. Financiële diensten zijn zeer sterk vertegenwoordigd in Amsterdam en transport in Haarlemmermeer. Opvallend is dat de rijtjes sectoren die in veel gebieden in NHN respectievelijk veel gebieden in MRA Zuid zijn oververtegenwoordigd geen enkele overlap vertonen. De economische structuur van de twee gebieden lijkt dan ook complementair aan elkaar. Dat bleek ook al uit figuur 6.7. Gemeenschappelijk is dat drie van de vier industriële sectoren en energie & milieu in beide regio's zijn ondervertegenwoordigd en detailhandel in beide is oververtegenwoordigd. Maar liefst vijftien maal echter gaat een relatieve oververtegenwoordiging in de ene regio gepaard met een relatieve ondervertegenwoordiging in de andere regio (waarbij MRA Zuid elf maal en NHN vier maal een oververtegenwoordiging realiseert).

Van de NHN-gebieden kent Alkmaar in de meeste sectoren een oververtegenwoordiging (in totaal elf, waaronder in negen van de twaalf dienstensectoren), op afstand gevolgd door Hoorn (zeven maal, ook in een aantal dienstensectoren), Velsen (zes maal) en Kop van Noord-Holland (zes maal). Alkmaar is duidelijk de stad met het breedste pakket aan diensten. Daarnaast vervult Hoorn ook enigszins de rol van dienstencentrum, maar dat geldt voor de andere vier steden veel minder. Velsen en Zaanstad zijn eerder gespecialiseerd in kapitaalsintensieve industrie. Inwoners van die gemeenten zijn wat betreft bovenlokale diensten gedeeltelijk gericht op respectievelijk Haarlem en Amsterdam. Dat laatste geldt mogelijk ook voor Purmerend. Den Helder heeft zeer sterke relatieve specialisaties in openbaar bestuur (met name de marine) en energie & milieu en enigszins in zorg (er is een ziekenhuis gevestigd). Bouwnijverheid is in alle vijf landelijke gebieden oververtegenwoordigd en land- en tuinbouw in vier van de vijf landelijke

gebieden (met een zeer sterke oververtegenwoordiging in West Friesland en Kop van Noord-Holland). Verder is industrie regelmatig oververtegenwoordigd in de landelijke gebieden (waarbij dat voor high tech & research in Kop van Noord-Holland is te danken aan research, namelijk ECN/NRG). Van de in totaal twaalf typen dienstensectoren is er slechts zeer incidenteel sprake van een relatieve oververtegenwoordiging in de landelijke gebieden, namelijk perifere detailhandel in Kop van Noord-Holland, detailhandel in Suburbaan IJmond (vooral dankzij Beverwijk) en vrije tijd en cultuur in Kop van Noord-Holland (langs de kust; vooral Texel). Wat bovenlokale dienstverlening betreft zijn de inwoners van de landelijke gebieden vooral gericht op Alkmaar, in wat mindere mate op Hoorn en (in het zuidelijk deel van NHN) op Haarlem en Amsterdam.

Figuur 6.10 Economische specialisaties NHN-gebieden

Toelichting:

Weergegeven is het aantal arbeidsplaatsen per inwoner 15-64 jaar, als index ten opzichte van het nationaal gemiddelde.

Geconcludeerd kan worden dat Alkmaar de stad is met de belangrijkste dienstenfunctie, terwijl Hoorn, in mindere mate, ook die rol vervult. Purmerend is in feite een pure suburb, terwijl Velsen, Den Helder en Zaanstad bepaalde kenmerkende specialisaties hebben, maar geen duidelijke streekfunctie als dienstencentrum vervullen. De landelijke gebieden zijn vooral gespecialiseerd in bouwnijverheid, land- en tuinbouw, industrie (enigszins), maar niet of nauwelijks in diensten, enkele uitzonderingen daargelaten.

Een samenvattend beeld van economische specialisaties

De onderverdeling in twintig sectoren geeft op vrij gedetailleerd niveau inzicht in de opbouw van de economie van NHN. Maar de grote lijnen zijn niet goed meer zichtbaar. Afsluitend wordt daarom een

Bureau Louter, april 2012

M011.019 Noord-Holland Noord

Regionaal-economische analyse Noord-Holland Noord

samenvattend beeld opgesteld waarin de economie is onderverdeeld naar een aantal hoofdsectoren, die zijn gekoppeld aan locatiefactoren. Tevens wordt de variëteit aan economische specialisaties binnen NHN teruggebracht naar de absolute essentie.

Allerlei vormen van locatiefactoren kunnen worden gebundeld in een aantal ‘locatiefactorenfamilies’:

- Ligging en bereikbaarheid
- Verstedelijking en agglomeratievoordelen
- Kenniswerkers/ kennisinstellingen
- Vaklieden (niet noodzakelijk hoog opgeleid: dit kan ook betrekking hebben op VMBO- en vooral MBO-niveau)
- Ruimte (hier vooral opgevat als de mate waarin een gebied relatief goedkoop ruimte biedt aan activiteiten die een omvangrijk ruimtebeslag kennen)
- Natuurlijke bronnen (nadrukkelijk niet alleen grondstoffen, maar ook elementen als de nabijheid van water, natuur en de kwaliteit van bouwgrond)

Daarnaast zijn door Bureau Louter zes ‘activiteitenfamilies’ afgebakend, namelijk:

- Kenniscluster; Kennisintensieve diensten (ICT, bank- en verzekeringswezen, adviesdiensten), aangevuld met media-activiteiten, R&D en high-tech industrie
- Distributiecluster (groothandel, transport, veilingen)
- Bovenregionale diensten (diensten met een markt bereik dat bovenregionaal is, zoals hoger onderwijs, grote delen van de gezondheidszorg, openbaar bestuur, belangenorganisaties, openbaar vervoer, openbaar nutsbedrijven, postdiensten, cultuur)
- Regionale/lokale diensten (diensten met een voornamelijk regionale/lokale markt (detailhandel, basis- en voortgezet onderwijs, delen van de gezondheidszorg, persoonlijke diensten, sport)
- Productiecluster (activiteiten in de industrie, met uitzondering van high-tech)
- Specifieke sectoren (landbouw, delfstoffenwinning, bouwnijverheid, horeca en recreatie, defensie)

In tabel 6.2 zijn de locatiefactorenfamilies en de activiteitenfamilies indicatief met elkaar in verband gebracht. Ook indicatief is daarin aangegeven hoe NHN scoort op de locatiefactorenfamilies. De drie eerstgenoemde locatiefactoren scoren veelal hoog in steden of verstedelijkte gebieden, ruimte en natuurlijke hulpbronnen in meer landelijke gebieden en vaklieden neemt een tussenpositie in. NHN scoort relatief hoog op vaklieden (mede gebaseerd op het grote aantal MBO'ers), ruimte en natuurlijke bronnen en relatief laag op ligging/bereikbaarheid, verstedelijking/agglomeratie en kenniswerkers/-instellingen (hoewel er op bepaalde terreinen wel kennisinstellingen zijn gevestigd). Op grond hiervan zou dus verwacht mogen worden dat NHN een goede uitgangspositie heeft voor het productiecluster en specifieke sectoren. Voor het distributiecluster weegt de ongunstige ligging zwaarder dan de beschikbare ruimte. Voor het kenniscluster en bovenregionale diensten zijn de locatiefactoren in NHN niet gunstig en voor regionale/lokale diensten worden binnen NHN wel regionale verschillen verwacht, maar kan op het niveau van HNH als geheel worden uitgegaan van een ongeveer gemiddelde vertegenwoordiging.

In tabel 6.3 staat de relatieve vertegenwoordiging van de zes activiteitenfamilies in NHN, de benchmarkgebieden en MRA Zuid. Daaruit blijkt dat de specifieke sectoren zijn oververtegenwoordigd in NHN, dat het productiecluster iets is oververtegenwoordigd, dat regionale/lokale diensten een afspiegeling vormen van de bevolkingsomvang en dat het kenniscluster, het distributiecluster en bovenregionale diensten inderdaad sterk zijn ondervertegenwoordigd in NHN.

Het specialisatiepatroon in MRA Zuid staat haaks op dat van NHN, zoals al eerder geconstateerd bij de analyse van 20 sectoren. De benchmarkgebieden kennen een meer ‘gemiddelde’ opbouw van de economie dan NHN. Mede omdat een deel van de benchmarkgebieden gunstiger is gelegen dan NHN, zijn het kenniscluster en het distributiecluster sterker vertegenwoordigd in de benchmarkgebieden. Die gebieden leggen zich echter minder toe op productie en specifieke sectoren.

Tabel 6.2 *Indicatief verband tussen locatiefactorenfamilies en activiteitenfamilies*

Locatiefactorenfamilies	Score NHN	Activiteitenfamilies					
		Kennis	Distributie	Diensten +	Diensten	Productie	Specifiek
Ligging/bereikbaarheid	-	(x)	x			(x)	
Verstedelijking/agglomeratie	-	x	(x)	x	(x)		
Kenniswerkers/ -instellingen	(-)	x		(x)			
Vaklieden	(+)					x	(x)
Ruimte	+		(x)			x	(x)
Natuurlijke bronnen	(+)						x

Toelichting:

Kennis: Kenniscluster
Distri: Distributiecluster
Diensten +: Bovenregionale diensten
Diensten: Regionale/lokale diensten
Productie: Productiecluster
Specifiek: Specifieke sectoren

x Van aanzienlijke betekenis
(x) Enigszins/ gedeeltelijk/ voor specifieke activiteiten van betekenis
- Benedengemiddelde score NHN
(-) Enigszins/ gedeeltelijk benedengemiddelde score NHN
(+) Enigszins/ gedeeltelijk bovengemiddeld e score NHN
+ Bovengemiddelde score NHN

Tabel 6.3 *Relatieve specialisatie activiteitenfamilies in NHN, benchmarkgebieden en MRA Zuid*

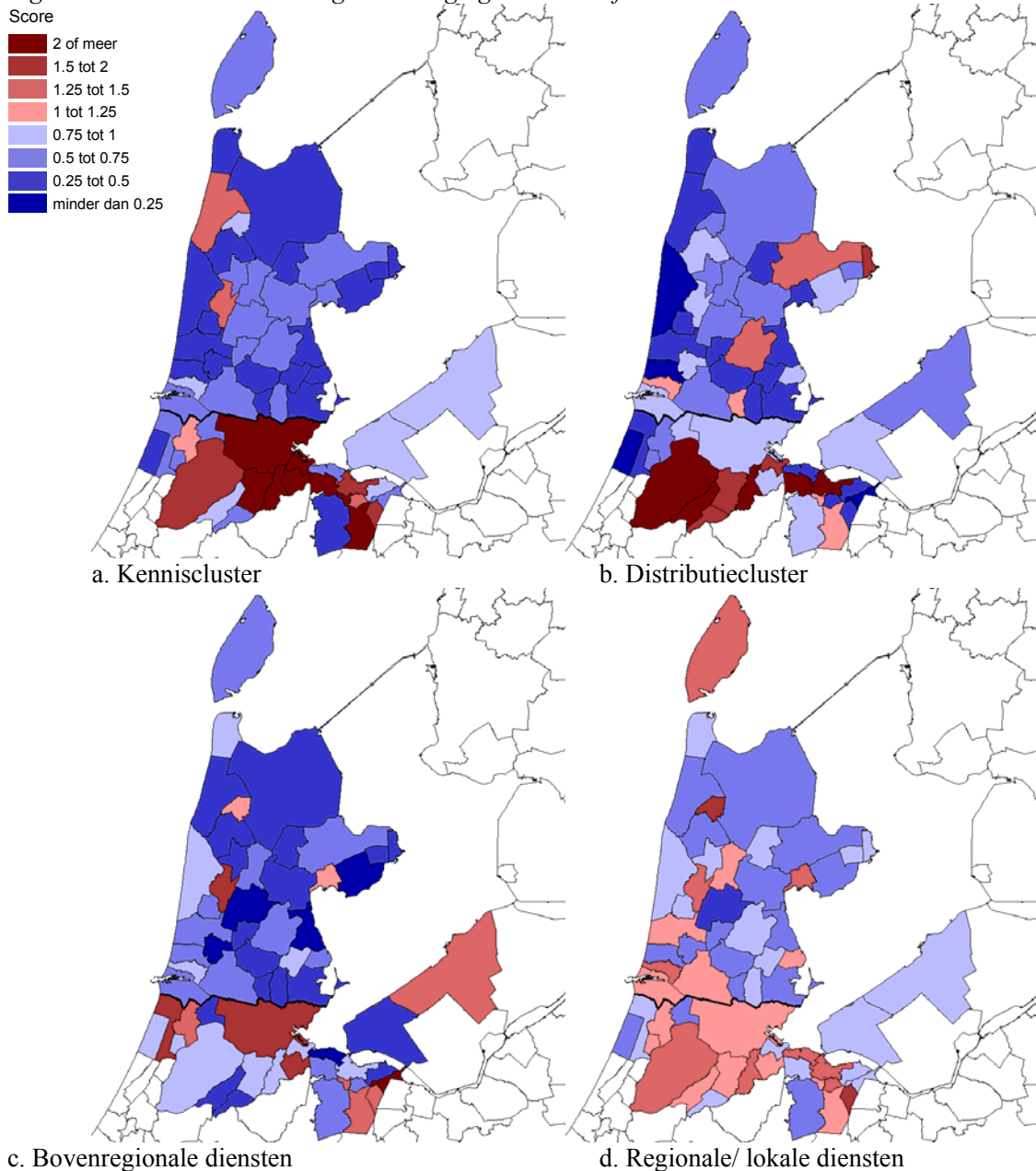
Activiteitsfamilie	Arbeitsplaatsen per inwoner 15-64 jaar t.o.v. Nederland = 1		
	NHN	Benchmark	MRA Zuid
Kenniscluster	0,61	1,04	1,79
Distributiecluster	0,67	1,18	1,50
Bovenregionale diensten	0,71	0,75	1,17
Regionale/lokale diensten	1,01	0,96	1,05
Productiecluster	1,03	0,83	0,51
Specifieke sectoren	1,14	0,93	0,73

In figuur 6.11 staan de specialisaties per gemeente. Het kenniscluster is slechts in Alkmaar en Zijpe (vooral door ECN/NRG) bovengemiddeld vertegenwoordigd. Het contrast met MRA Zuid is hier groot. Dat geldt ook voor het distributiecluster, hoewel daarvoor wat meer gemeenten in NHN bovengemiddeld scoren (onder andere in samenhang met tuinbouw in Enkhuizen en Medemblik). De regionale centrumfunctie van Alkmaar komt duidelijk naar voren in de zeer hoge score op bovenregionale diensten. Daarop scoren daarnaast Hoorn en Schagen hoog. Die laatste gemeente kent ook de hoogste relatieve vertegenwoordiging in regionale/lokale diensten. Hoewel het een kleine plaats is, lijkt voor de economie van Schagen de regionale centrumfunctie belangrijker te zijn dan voor het veel grotere Den Helder (waar wel in absolute zin meer bovenregionale en regionale/lokale diensten zijn gevestigd). Gemeenten met een bovengemiddelde vertegenwoordiging van regionale/lokale diensten komen overigens veel meer voor dan gemeenten met een bovengemiddelde vertegenwoordiging van bovenregionale diensten. De steden Alkmaar en Hoorn, alsmede Beverwijk, Schagen en Texel scoren op regionale/lokale diensten ruim bovengemiddeld, maar daarnaast die diensten ook bovengemiddeld vertegenwoordigd in de steden Velsen en Zaanstad. Dat geldt niet voor Den Helder en Purmerend. Het productiecluster is vooral geconcentreerd in Velsen/Beverwijk en de Zaanstreek, van oudsher een gebied met veel kapitaalsintensieve industrie. Een tweede ruimtelijke concentratie van productieactiviteiten bevindt zich ten oosten van Alkmaar. Ook in Enkhuizen en Edam-Volendam is het productiecluster bovengemiddeld vertegenwoordigd (zie ook hoofdstuk 7). Specifieke sectoren komen relatief weinig voor in het zuidelijk deel van NHN en, met

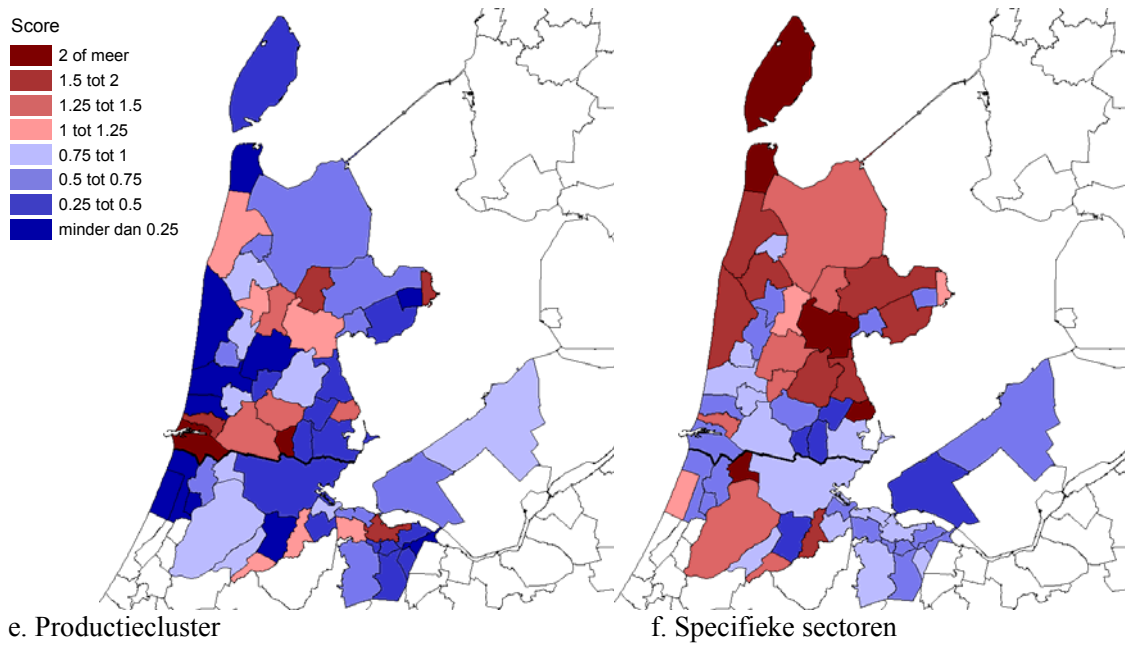
uitzondering van Den Helder, in de stedelijke gebieden in NHN. Dat laatste komt overeen met de constatering dat voor dit type activiteiten vestiging in een stedelijke omgeving minder voor de hand ligt.

In figuur 6.12 staat een tot de absolute essentie teruggebracht illustratief kaartbeeld voor NHN. De regio is daarbij ingedeeld in een industrieel gebied in het zuidwesten, een primair (Alkmaar) en een secundair (Hoorn) dienstencentrum, een suburbaan gebied met voornamelijk een woonfunctie (waarbij velen werken in Amsterdam of Alkmaar of het industriegebied) en een noordelijk gebied met een belangrijke eigen werkgelegenheidsfunctie, waarbij een opvallend groot deel van de bedrijvigheid in de NHN-clusters is geconcentreerd, zoals zal blijken uit het volgende hoofdstuk. Ter illustratie staat ook de werkgelegenheidsfunctie per gebied in de figuur.

Figuur 6.11 *Relatieve vertegenwoordiging activiteitenfamilies*

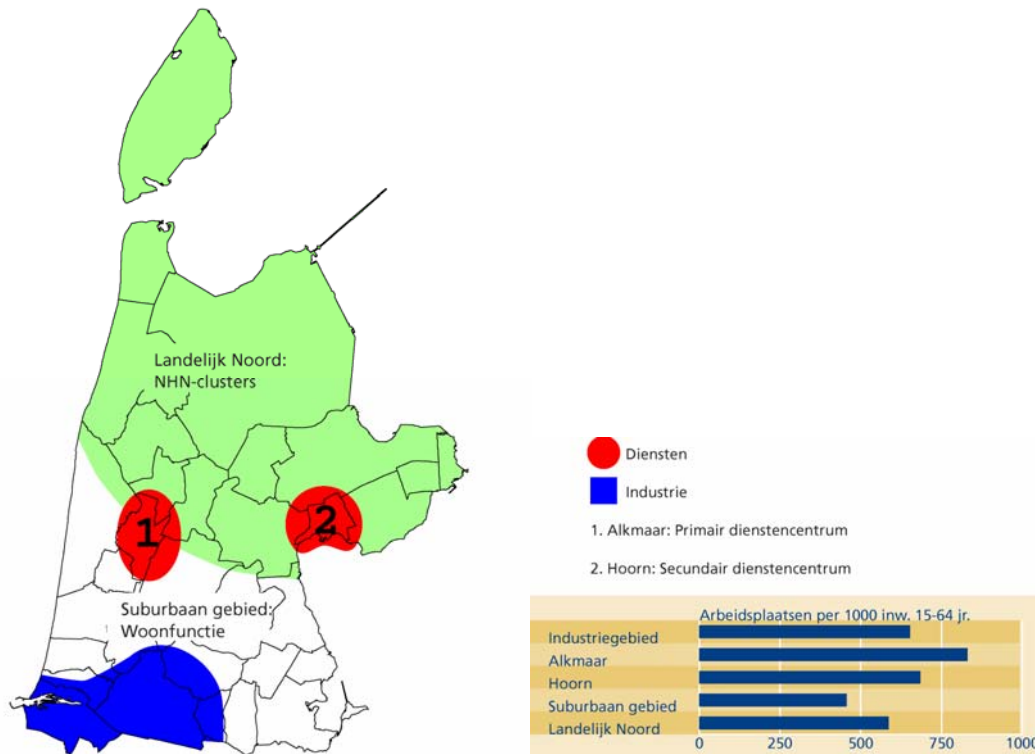
Figuur 6.11 Relatieve vertegenwoordiging activiteitenfamilies, vervolg

Toelichting:

Weergegeven is het aantal arbeidsplaatsen per inwoner 15-64 jaar als index ten opzichte van het nationaal gemiddelde, dat op 1 is gesteld.

Figuur 6.12 Basiskaart economische structuur Noord-Holland Noord

7 Economische clusters

Noord-Holland Noord is meer een woonregio dan een werkregio. Het aantal arbeidsplaatsen per inwoner van 15 tot 65 jaar ligt er onder het nationaal gemiddelde. Dat is overigens iets dat ook geldt voor de meeste andere ‘benchmarkgebieden’ waarmee NHN is vergeleken. Kenmerkend is ook dat in de regio relatief weinig bedrijvigheid in de sfeer van distributie en kennisintensieve dienstverlening is gevestigd. Centra voor verzorgende dienstverlening zijn Hoorn en (vooral) Alkmaar. Grootschalige industrie bevindt zich vooral in het zuidelijk deel van de provincie (in de IJmond en de Zaanstreek) en ook land- en tuinbouw en de bouwnijverheid zijn sterk vertegenwoordigd. Wanneer de economie van NHN wordt vergeleken met de economie van MRA Zuid doet het beeld op van een ‘complementaire’ economische structuur: wat het ene gebied wel heeft, heeft het andere gebied niet. Opvallend is dat sommige NHN-gebieden sterke specialisaties kennen in specifieke typen economische activiteiten. Juist dat zal in dit afsluitende hoofdstuk centraal staan, mede omdat de vrij brede economische sectoren die in hoofdstuk 6 werden onderscheiden niet altijd recht doen aan de voor NHN kenmerkende ‘economische clusters’.

Aan de hand van gedetailleerde analyses wordt eerst een ‘innovatiekaart’ opgesteld, waarin ruimtelijke concentraties van R&D en octrooiaanvragen zijn blootgelegd. Vervolgens is het relatief belang van de vijf NHN-clusters bepaald, in termen van het aantal arbeidsplaatsen. Daarnaast is op zeer gedetailleerd niveau nagegaan of er nog andere economische activiteiten zijn die sterk zijn vertegenwoordigd in NHN (‘overige specialisaties’). Voor de clusters en specialisaties zijn tenslotte zogenaamde ‘clusterkaarten’ opgesteld.

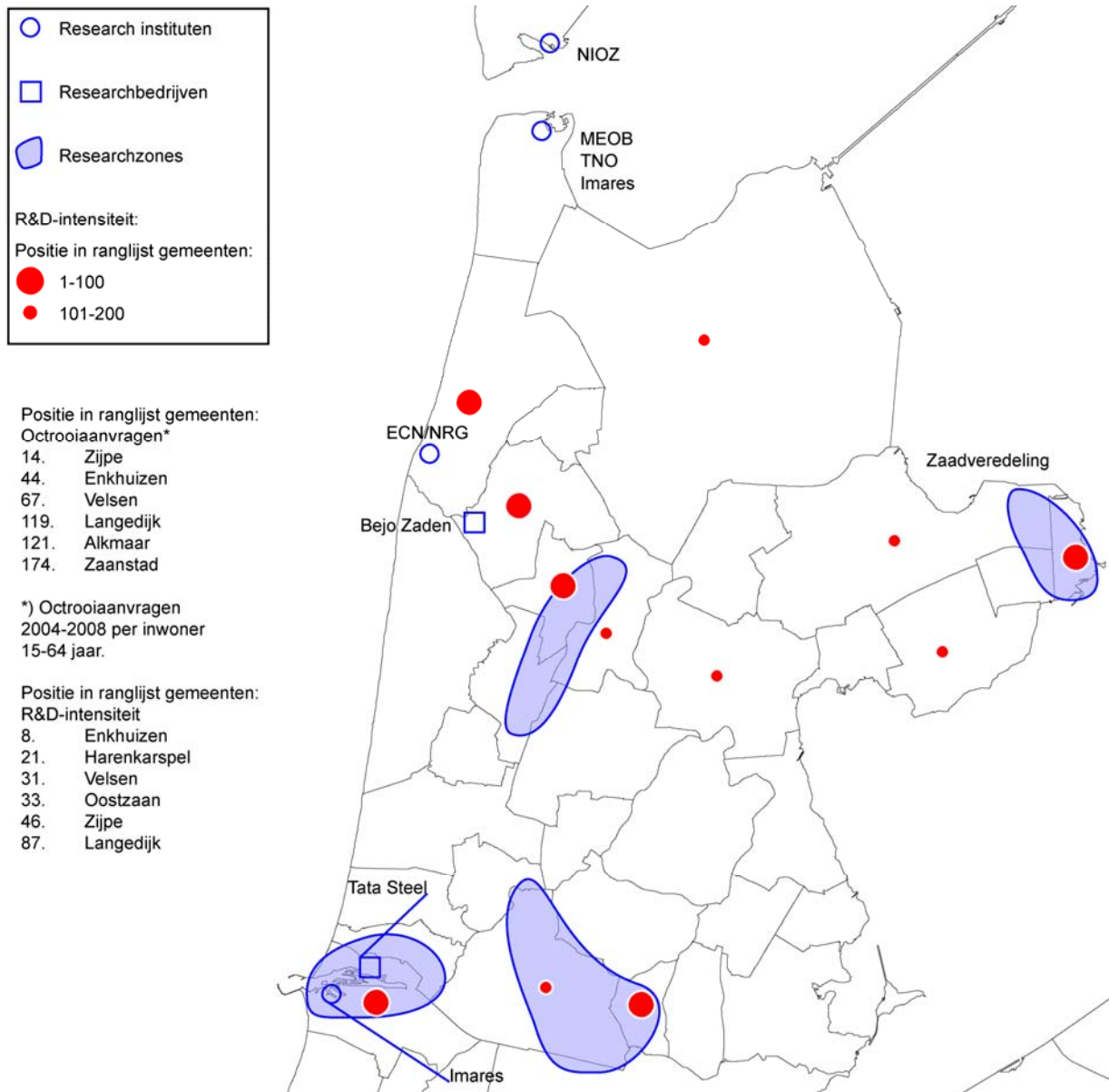
Een innovatiekaart voor Noord-Holland Noord

Noord-Holland Noord is geen nationale topregio wat betreft R&D en technologische innovatie. In de regio is geen universiteit gevestigd en grote high tech bedrijven ontbreken ook in de regio¹². Toch draagt de regio bij aan de innovatiekracht van Nederland door middel van specifieke kennis en kennisinstellingen. In figuur 7.1 staat daarvan een overzichtskaart. In de regio is veel kennis gebundeld op het gebied van zaadveredeling. Naast Bejo Zaden in Warmenhuizen speelt vooral het cluster van zaadveredelingsbedrijven in en rond Enkhuizen daarbij een zeer belangrijke rol (voorbeelden zijn Syngenta Seeds, SVS, Enza, Goldsmith Seeds en Incotec). Daarnaast is ECN/NRG, met in totaal bijna duizend werknemers een belangrijke kennisinstelling in de regio en zijn er researchinstututen als NIOZ en Imares gevestigd in de regio, alsmede een vestiging van TNO. Het Marine Elektronisch en Optisch Bedrijf (MEOB) heeft een grote vestiging in Den Helder, met 340 werknemers. Ook Tata Steel heeft een grote R&D-afdeling.

Naast individuele researchinstututen en researchbedrijven zijn er ook enkele ‘researchzones’ met clusters van bedrijven met R&D-activiteiten. Naast de al genoemde zone bij Enkhuizen (behalve zaadveredeling ook R&D in kunststofverwerkende industrie) zijn er tevens zones in de regio’s Alkmaar, IJmond en Zaanstreek (vooral R&D in agribusinessgerelateerde industrie, zoals bijvoorbeeld Meijn Food Processing Technology en Loders Croklaan). Wat betreft het aantal octrooiaanvragen en de R&D-uitgaven per inwoner van 15-64 jaar behalen sommige gemeenten posities in de nationale top-100, soms gebaseerd op de aanwezigheid van een cluster van bedrijven, maar soms ook voornamelijk als gevolg van de vestiging van één overheersend innovatief bedrijf.

¹² Zie voor uitvoerige analyses waarin regionale verschillen in kennisintensiteit en innovativiteit zijn bepaald, enkele onderzoeken van Bureau Louter: onder andere *Economische Monitor Zuid-Holland 2009, monitor voor de kenniseconomie* (2009, voor de provincie Zuid-Holland); *Pieken in de Delta monitor, nulmeting* (2008, voor het Ministerie van Economische Zaken); *De regionale arbeidsmarkt voor technici tot 2016; speciaal topic: Octrooiaanvragen per regio* (2010; voor Platform Bèta Techniek) en een zevental ‘*technologiepockets*’, onder andere voor de regio Amsterdam (2009; voor Platform Bèta Techniek).

Figuur 7.1 Innovatiekaart Noord-Holland Noord

Clusters en specialisaties

De regio zet in op vijf clusters van economische activiteiten (zie het kader ‘Vijf NHN-clusters’). Door Bureau Louter is voor bijna 900 typen economische activiteiten (de zogenaamde sbi-codes) bepaald of zij aan één van die clusters kunnen worden toegewezen. Hoewel de indeling in sbi-codes zeer gedetailleerd is, heeft Bureau Louter daarnaast nog op het niveau van individuele vestigingen in NHN bepaald of zij aan de kansrijke clusters kunnen worden toegevoegd. Zo valt de marine onder de sbi-code ‘defensie’, die niet in het geheel aan een cluster kan worden toegewezen, maar in dit specifieke geval onder het cluster ‘maritiem’ valt. En ook researchinstituten zijn op individueel niveau toegewezen aan de clusters.

Binnen ‘agribusiness’ is door Bureau Louter nog een onderverdeling aangebracht (een ‘focus’) naar vijf typen, namelijk activiteiten die samenhangen met zaadveredeling, overige tuinbouw- en

tuinbouwgerelateerde activiteiten, overige landbouw, agribusinessgerelateerde industrie (onder andere voedings- en genotmiddelenindustrie) en aan landbouw gelieerde groothandel. Binnen energie zijn de berekeningen tevens uitgevoerd indien openbaar nutsbedrijven (die niet of nauwelijks zijn gevestigd in NHN) niet tot het cluster energie zouden worden gerekend ('energie smal') en binnen maritiem is nog het subcluster 'visserij' (en daaraan gelieerde activiteiten) afgebakend.

Per individuele sbi-code is tevens bepaald of NHN daarin een oververtegenwoordiging kent. Van de sbi-codes met een oververtegenwoordiging zijn de sbi-codes met een sterke verwantschap gebundeld tot specialisaties. Aldus zijn drie typen specialisaties geselecteerd, namelijk 'afwerken gebouwen', 'algemene bouw' en 'industrie specialisaties' (kapitaalsintensieve sectoren als basismetaal, papierindustrie en kunststofverwerkende industrie).

In bijlage III staan details over de wijze waarop de NHN-clusters en specialisaties zijn afgebakend.

Vijf NHN-clusters

De regio zet in op een vijftal sterke clusters van bedrijvigheid ('NHN-clusters'). Om tot een verdere versterking en positionering te komen zijn al diverse initiatieven genomen:

- **Agribusiness.** In het nationale ruimtelijk-economisch beleid zijn oorspronkelijk vijf 'greenports' aangewezen. Eind vorig jaar is Noord-Holland Noord daaraan toegevoegd. Sectoren als akkerbouw, aquacultuur en visserij, bollenteelt, dierhouderij, fruitteelt, vollegrondsgroenteteelt en zaadveredeling zijn alle in meerdere of mindere mate vertegenwoordigd in de regio. Opvallend is bijvoorbeeld dat Noord-Holland Noord het grootste bollenproductiegebied ter wereld is (en niet de Bollenstreek). Maar er wordt niet alleen geproduceerd, maar ook nieuwe kennis ontwikkeld, onder andere bij een aantal grote zaadveredelingsbedrijven (zie figuur 7.1).
- **Vrijetijdssector.** Watersport, strand en duinen en activiteiten rond het maritiem cluster, karakteristieke dorpen en stadjes, zoals Volendam, de kaasmarkt van Alkmaar. Het zijn voorbeelden van toeristische activiteiten waarmee de regio Noord-Holland Noord nog nadrukkelijker naar buiten wil treden. In de brochure 'Eén regio, één merk; Toeristisch Programma Noordwest-Holland' is aangegeven dat de regio zich als eenheid wil profileren. Daarvoor is onder andere een Leisure Board opgezet.
- **Energie.** In 2003 is het initiatief genomen tot Energy Valley. Naast de drie noordelijke provincies participeert ook de Kop van Noord-Holland hierin. Het noordelijk deel van Nederland heeft onder andere de ambitie om een gidsregio te zijn voor de transitie naar een biobased economy. ECN in Petten speelt een prominente rol bij één van de pijlers van het initiatief, namelijk *energiekennis*. NHN is ook actief met diverse kleinere en grotere projecten op het gebied van energie binnen 'Dutch Green Technology', een samenwerkingsverband tussen Noord-Holland en Utrecht. Op het gebied van energie kijkt Noord-Holland Noord dus nadrukkelijk over de regiogrenzen heen.
- **Health.** De regio geeft aan een hoogwaardig zorgmedisch kenniscluster te huisvesten. Gewezen kan bijvoorbeeld worden op de MCA/Gemini Groep. Deze onderhoudt nauwe banden met het academisch medisch centrum van de VU. Als de zeven 'parels' van het health cluster in de regio worden genoemd: nucleaire geneeskunde, nano geneeskunde, trial center, point of care diagnostics, onderwijs in de medische cluster, levensloopbegeleiding (Nobesitas Center) en voeding, sport en gezondheid (Sport Medisch Centrum Nieuw Papendal).
- **Maritiem.** De Maritime Campus Netherlands (MCN) is een initiatief met als doel het 'duurzaam vergroten en versterken van de economische infrastructuur in Noord-Holland Noord door het opzetten, ontwikkelen, uitbouwen en waarborgen van een internationaal gezaghebbend Maritiem, Maritiem en Milieutechnologisch kenniscluster'. Bijdragen aan een ecologisch verantwoorde samenleving (klimaat, lucht en water), technische innovatie en als resultaat daarvan economische bedrijvigheid in de regio zijn de uitgangspunten van MCN. Daarvoor zijn/worden samenwerkingsverbanden opgezet tussen de vier O's (onderzoek, onderwijs, ondernemerschap en overheid).

Bureau Louter, april 2012

M011.019 Noord-Holland Noord

Regionaal-economische analyse Noord-Holland Noord

In tabel 7.1 staat het aantal arbeidsplaatsen per cluster, subcluster en specialisatie. Ter illustratie staan in de tabel tevens de drie gemeenten met het grootste aantal arbeidsplaatsen in NHN. In tabel 7.2 staan dezelfde gegevens, maar dan voor de relatieve vertegenwoordiging: het aantal arbeidsplaatsen per duizend inwoners van 15-64 jaar als index van het Nederlands gemiddelde, dat op 1 is gesteld.

Tabel 7.1 Aantal arbeidsplaatsen in NHN per cluster/specialisatie

Cluster/specialisatie	Aantal arbeidsplaatsen (* 1000)	Top-3 gemeenten in NHN		
		Nummer 1	Nummer 2	Nummer 3
Totaal NHN-clusters	94.1	Den Helder	Zaanstad	Alkmaar
Agribusiness	36.9	Zaanstad	Hollands Kroon	Medemblik
Vrije tijd	21.7	Zaanstad	Alkmaar	Bergen
Energie	4.6	Zijpe	Den Helder	Beverwijk
Health	16.8	Alkmaar	Hoorn	Zaanstad
Maritiem	14.1	Den Helder	Velsen	Edam-Volendam
<i>Binnen agribusiness:</i>				
Zaadveredeling	9.6	Hollands Kroon	Medemblik	Heerhugowaard
Overige tuinbouw	4.6	Medemblik	Hollands Kroon	Drechterland
Landbouw	6.7	Hollands Kroon	Medemblik	Texel
Industrie	10.1	Zaanstad	Oostzaan	Medemblik
Groothandel	5.9	Hoorn	Zaanstad	Alkmaar
Visserij	2.0	Velsen	Edam-Volendam	Hollands Kroon
Afwerken gebouwen	10.1	Edam-Volendam	Zaanstad	Alkmaar
Algemene bouw	13.2	Zaanstad	Harenkarspel	Edam-Volendam
Industrie specialisaties	14.4	Velsen	Zaanstad	Enkhuizen

Tabel 7.2 Relatieve vertegenwoordiging clusters/specialisaties in NHN

Cluster/specialisatie	Relatieve specialisatie (Nederland = 1)	Top-3 gemeenten in NHN		
		Nummer 1	Nummer 2	Nummer 3
Totaal NHN-clusters	0.91	Zijpe	Den Helder	Texel
Agribusiness	1.03	Harenkarspel	Oostzaan	Zijpe
Vrije tijd	0.79	Texel	Bergen	Zijpe
Energie (*)	1.46	Zijpe	Beverwijk	Den Helder
Health	0.56	Beverwijk	Alkmaar	Heiloo
Maritiem	3.11	Den Helder	Texel	Velsen
<i>Binnen agribusiness:</i>				
Zaadveredeling	4.12	Zijpe	Enkhuizen	Koggenland
Overige tuinbouw	0.72	Harenkarspel	Drechterland	Medemblik
Landbouw	0.56	Schermer	Beemster	Texel
Industrie (**)	1.39	Oostzaan	Harenkarspel	Wormerland
Groothandel	0.85	Oostzaan	Opmeer	Beemster
Visserij	2.55	Edam-Volendam	Texel	Velsen
Afwerken gebouwen	1.67	Edam-Volendam	Opmeer	Koggenland
Algemene bouw	1.30	Harenkarspel	Edam-Volendam	Koggenland
Industrie specialisaties	3.57	Velsen	Enkhuizen	Opmeer

Toelichting:

* Energie berekend exclusief openbaar nutsbedrijven.

** Agribusinessgerelateerde industrie berekend zonder genotmiddelenindustrie (drank en tabak)

Bureau Louter, april 2012

M011.019 Noord-Holland Noord

Regionaal-economische analyse Noord-Holland Noord

In absolute zin levert agribusiness de meeste arbeidsplaatsen en energie de minste (zie tabel 7.1). Binnen agribusiness leveren zaadveredeling en agribusinessgerelateerde industrie beide ongeveer 10 duizend arbeidsplaatsen. In de door Bureau Louter geselecteerde ‘overige specialisaties’ werken in totaal 37 duizend mensen.

Nationaal verschillen de weergegeven type bedrijvigheid overigens ook aanzienlijk in omvang. Zo zijn er in energie ook in Nederland veel minder mensen werkzaam dan in agribusiness. Aan de hand van de relatieve vertegenwoordiging (zie tabel 7.2) is daarvoor gecorrigeerd. Agribusiness is in NHN iets sterker vertegenwoordigd dan het nationaal gemiddelde. Voor zaadveredeling geldt dat echter in veel sterkere mate en ook agribusinessgerelateerde industrie is vrij sterk oververtegenwoordigd. Ook energie is oververtegenwoordigd (althans berekend exclusief openbaar nutsbedrijven). Dat maritiem zeer sterk is oververtegenwoordigd is vooral het gevolg van de vestiging van de marine, hoewel ook visserij in relatieve zin hoog scoort in NHN. Van de overige specialisaties is met name de industrie (basismetaal, kunststofverwerkende industrie, papierindustrie) zeer sterk vertegenwoordigd in NHN. Dat is vooral het gevolg van de vestiging van Tata Steel.

Op de ruimtelijke spreiding van de clusters/specialisaties wordt hierna uitvoerig ingegaan. Uit de ter illustratie in tabel 7.1 en tabel 7.2 opgenomen top-3 lijstjes van gemeenten blijkt dat de meeste arbeidsplaatsen in NHN-clusters zijn te vinden in Den Helder, Zaanstad en Alkmaar. In relatieve zin ziet de top-3 er anders uit. Opmerkelijk is dat het gemeenten in de Kop van Noord-Holland zijn die de ranglijst aanvoeren (Zijpe, Den Helder en Texel)

In figuur 7.2 is aangegeven welke clusters en ‘overige specialisaties’ in NHN zijn oververtegenwoordigd ten opzichte van het nationaal gemiddelde, zowel voor de totale regio als voor de individuele NHN-gebieden.

De geselecteerde NHN-clusters als geheel zijn vooral oververtegenwoordigd in het noordelijk deel van de regio, namelijk in Den Helder, Kop van Noord-Holland en West Friesland. Opvallend is dat in Purmerend en Zaanstad geen van de vijf NHN-clusters is oververtegenwoordigd en in Alkmaar, Hoorn (beide health) en Velsen (maritiem) slechts één. Ook in drie van de vijf landelijke gebieden is slechts één van de vijf NHN-clusters sterker vertegenwoordigd dan het nationaal gemiddelde. Opvallend is dat juist in het dunst bevolkte van alle gebieden, namelijk Kop van Noord-Holland, vier van de vijf NHN-clusters sterker zijn vertegenwoordigd dan het nationaal gemiddelde. Dat zegt ook iets over de typen economische activiteiten die als NHN-cluster zijn geselecteerd: het zijn activiteiten waarvoor een hoge mate van verstedelijking geen vereiste is.

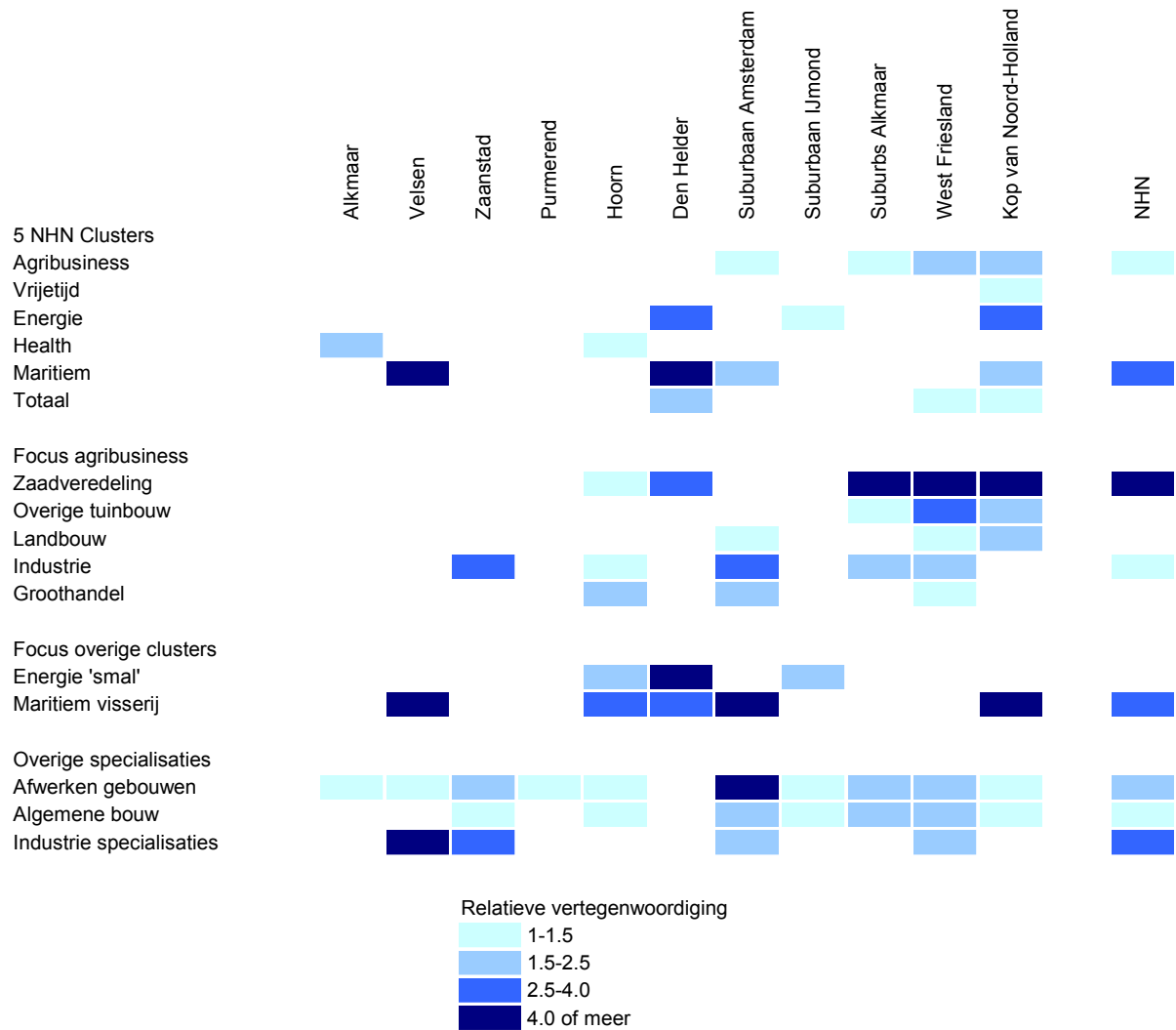
Binnen agribusiness is zaadveredeling sterk vertegenwoordigd in het noordelijk deel van NHN, vooral in de landelijke gebieden. Ook de overige tuinbouw is oververtegenwoordigd in die drie landelijke gebieden. Agribusinessgerelateerde industrie is in het gebied ten noorden van Amsterdam (Zaanstad, Suburbaan Amsterdam, West Friesland inclusief Hoorn) oververtegenwoordigd. Visserij binnen maritiem is zeer sterk vertegenwoordigd in Velsen, Den Helder en suburbaan Amsterdam (met name Volendam).

Bij de overige specialisaties valt op dat er slechts één gebied is (Den Helder) waar ‘afwerken gebouwen’ niet is oververtegenwoordigd. Dat is blijkbaar een ambacht waarin de bevolking van NHN is gespecialiseerd. Algemene bouw is in alle landelijke gebieden sterker vertegenwoordigd dan het nationaal gemiddelde. De industrie specialisaties zijn vooral in het zuidelijk deel van NHN te vinden (Velsen, Zaanstad, Suburbaan Amsterdam) en in West Friesland. In Zaanstad, Suburbaan Amsterdam en West Friesland zijn niet alleen alle drie overige specialisaties sterker (veelal duidelijk sterker) vertegenwoordigd dan het nationaal gemiddelde, maar ook agribusinessgerelateerde industrie.

Geconcludeerd kan worden dat NHN zich specialiseert in volstrekt andere clusters van bedrijvigheid dan MRA Zuid. Daar zijn activiteiten die samenhangen met distributie (waaronder de mainportfunctie), kennisintensieve diensten, de ‘creatieve sector’, stedelijk toerisme en hoogwaardige non-profit activiteiten (academische ziekenhuizen, hoger onderwijs) beeldbepalend. In NHN zijn het juist activiteiten waarvoor een stedelijke omgeving en een hoog opgeleide beroepsbevolking geen noodzaak zijn. Agribusiness,

visserij, energie, activiteiten die samenhangen met vrije tijd, bouwnijverheid en (kapitaalsintensieve) industrie zijn daar voorbeelden van. Met name binnen zaadveredeling, energie, health en maritiem is overigens ook sprake van R&D en kennisintensieve bedrijvigheid.

Figuur 7.2 Specialisatie in NHN-clusters, per NHN-gebied

Toelichting:

Relatieve vertegenwoordiging is het aantal arbeidsplaatsen per inwoner van 15-64 jaar als index van het nationaal gemiddelde. Naast de vijf NHN-clusters als geheel heeft soms ook nog een nadere uitsplitsing plaatsgevonden ('focus'). Tevens zijn door Bureau Louter nog enkele 'overige specialisaties' toegevoegd. Bij 'industrie specialisaties' gaat het daarbij om basismetaal (vrijwel uitsluitend Tata Steel), kunststofverwerkende industrie en papierindustrie.

Een ander opvallend verschijnsel is dat de NHN-clusters niet altijd zijn oververtegenwoordigd in NHN als geheel, maar sterk ruimtelijk zijn geclusterd in bepaalde gebieden. Om dat zichtbaar te maken zijn clusterkaarten opgesteld.

Clusterkaarten

In figuur 7.3 zijn enige kenmerken van het NHN-cluster agribusiness weergegeven. Ten eerste staat de relatieve vertegenwoordiging van tuinbouwbedrijven in de kaart. Tuinbouw is vooral in het noordelijk deel van NHN van belang. Daarnaast zijn individuele bedrijven weergegeven. Met uitzondering van zaadveredelingsbedrijven gaat het daarbij om vestigingen met minstens tien werkzame personen. Duidelijk is dat zaadveredelingsbedrijven in sterke mate ruimtelijk geclusterd zijn: in Enkhuizen en omgeving, ten oosten van Alkmaar en in de zone Warmenhuizen tot Anna Paulowna. Agribusinessgerelateerde industrie is vooral geconcentreerd in de Zaanstreek en, in wat mindere mate, ten noorden van Alkmaar.

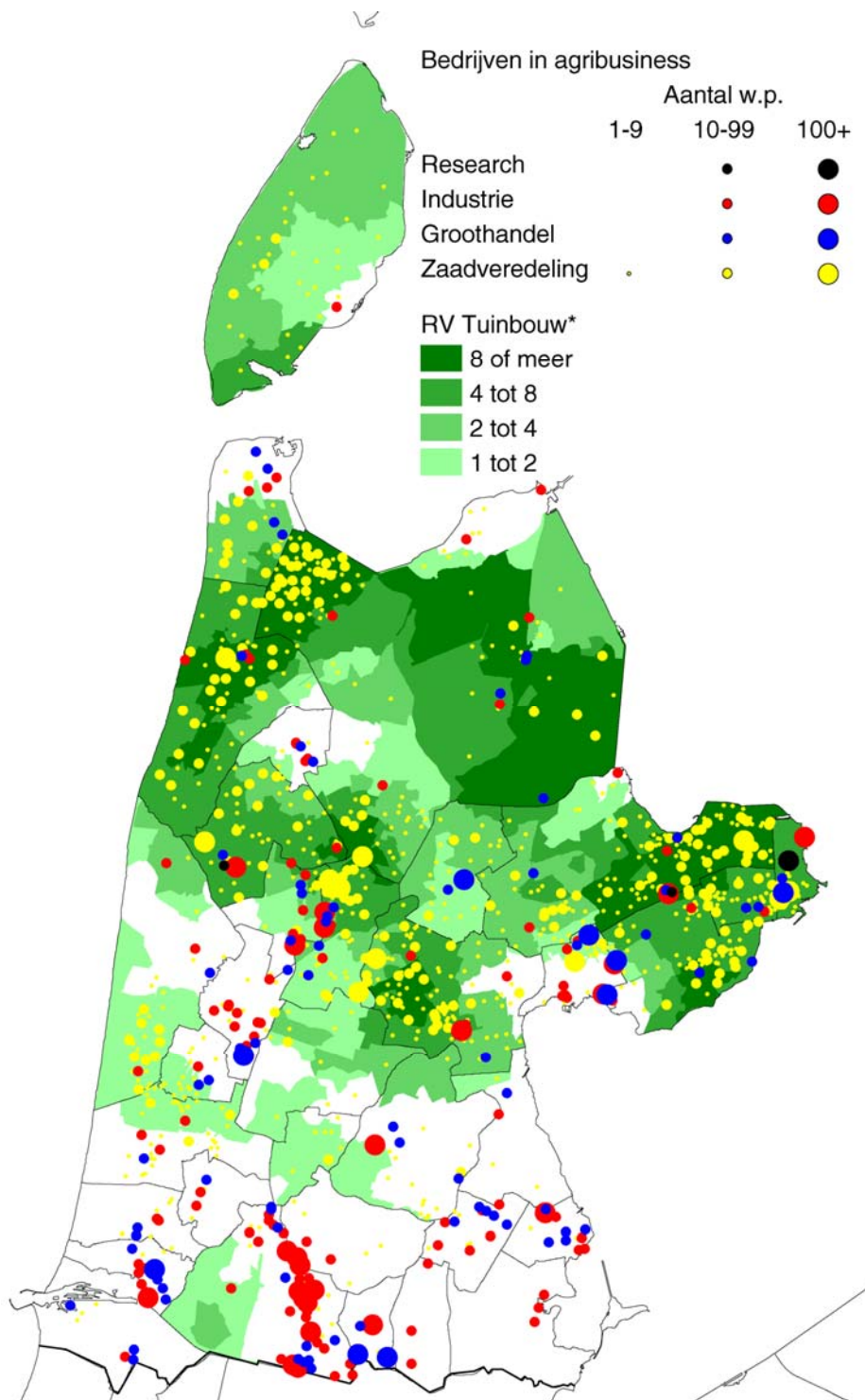
In figuur 7.4 staan clusterkaarten voor de andere vier NHN-clusters. Daarin zijn globale ruimtelijke zones aangegeven met een relatief sterke vertegenwoordiging (arbeidsplaatsen per duizend inwoners van 15-64 jaar) en zijn de wat grotere vestigingen aangegeven met stippen. Voor het cluster maritiem is daarbij een onderscheid gemaakt tussen visserij en overig maritiem.

Een hoge relatieve vertegenwoordiging kent het cluster vrije tijd vooral langs de kust en in de plaatsen Alkmaar, Volendam, Hoorn en Enkhuizen. Energie, health en maritiem zijn ruimtelijk nog meer geconcentreerd: energie in Petten (ECN/NRG), Den Helder en Beverwijk, Health in Alkmaar/ Heiloo/ Castricum, Beverwijk en Hoorn en Maritiem in Den Helder/ Texel, Velsen en Volendam. In het algemeen geldt dat het vooral plaatsen in een brede strook langs de Noordzeekust en, in iets mindere mate, langs het IJsselmeer zijn die bovengemiddeld scoren. In absolute zin komen de NHN-clusters ook vrij veel voor in Zaanstad. Dat geldt ook voor Alkmaar wat betreft vrije tijd en health. Dat is in lijn met de rol als dienstencentrum die Alkmaar vervult.

In sommige van de niet nabij de kust gelegen delen van NHN is het NHN-cluster agribusiness wel sterk vertegenwoordigd. Dat geldt ook voor de overige specialisaties. In figuur 7.5 is de relatieve vertegenwoordiging van de specialisaties in de bouw (afwerking gebouwen en algemene bouw) weergegeven, alsmede vestigingen met minstens tien werkzame personen in basismetaleen (vrijwel uitsluitend Tata Steel), kunststofverwerkende industrie en papierindustrie.

In grote delen van NHN is de bouwnijverheid sterk tot zeer sterk vertegenwoordigd, bijvoorbeeld in Volendam. Papierindustrie is vooral te vinden in de Zaanstreek. Kunststofverwerkende industrie komt meer verspreid over NHN voor. In Enkhuizen werken, verspreid over een aantal vestigingen, bijna 600 mensen in deze sector.

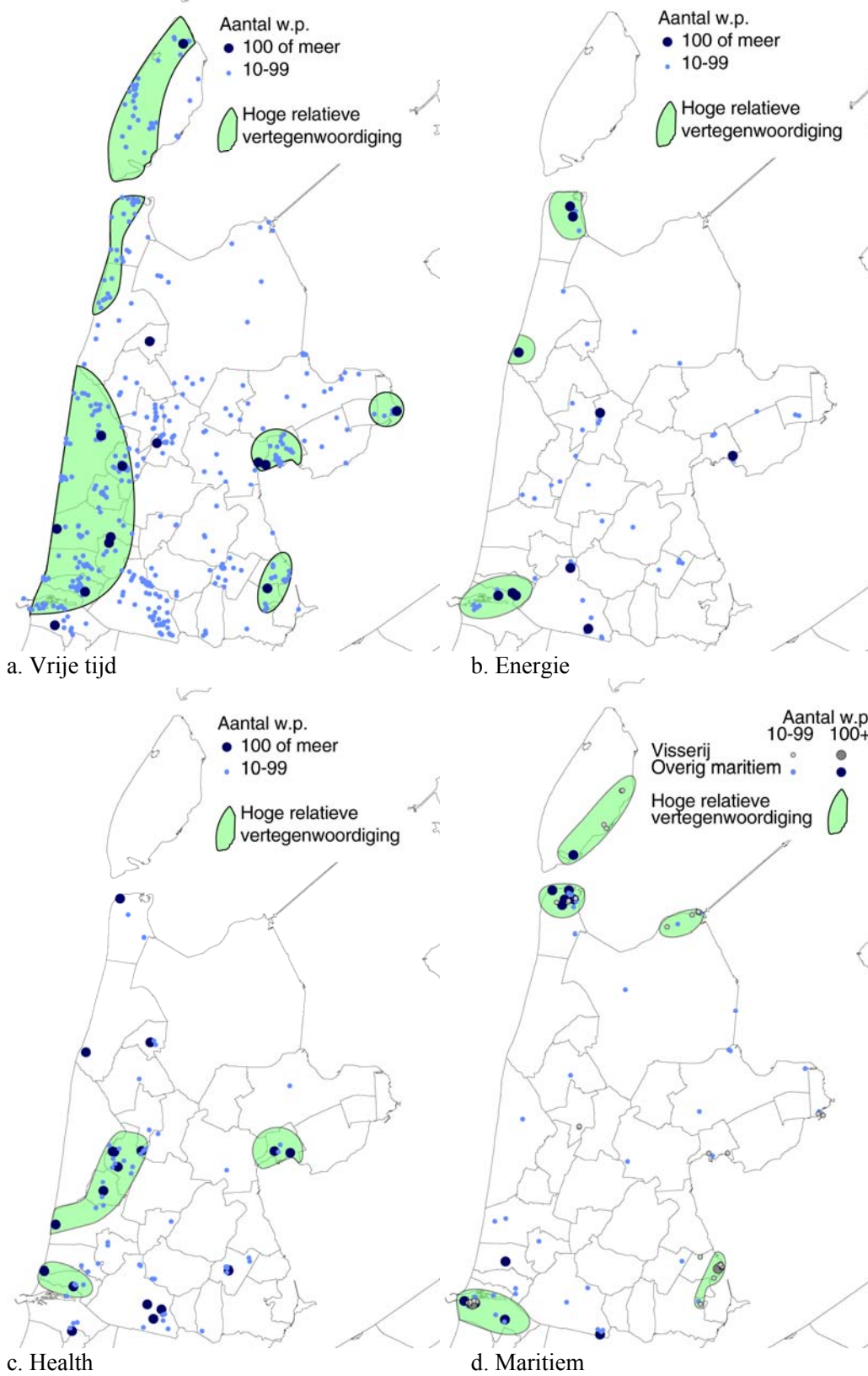
Figuur 7.3 Clusterkaart agribusiness

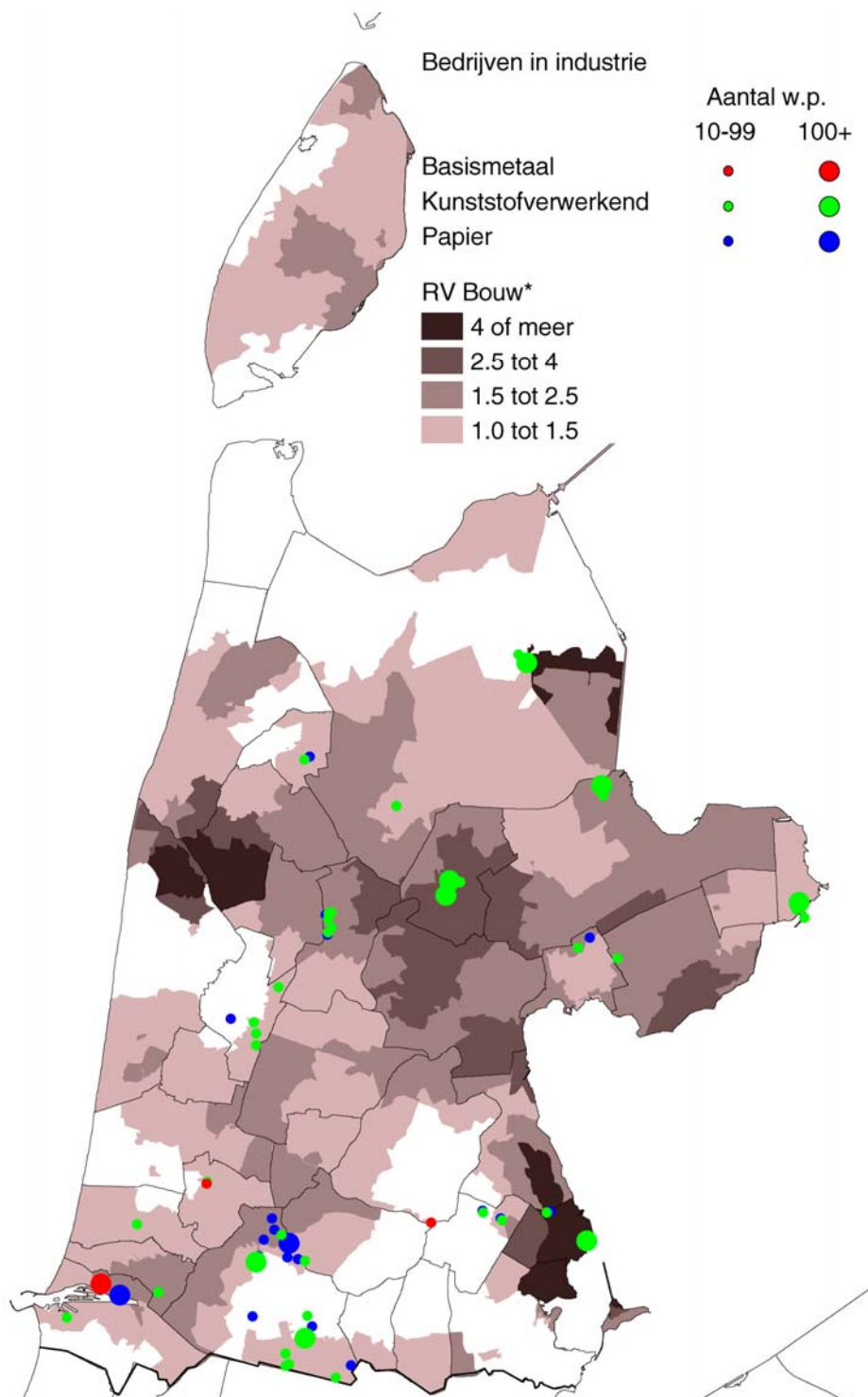
*) Toelichting:

RV Tuinbouw: Arbeidsplaatsen in tuinbouw (naast zaadveredeling ook andere tuinbouwbedrijven) per inwoner 15-64 jaar als index t.o.v. Nederland = 1.

Figuur 7.4 Clusterkaarten NHN-clusters vrije tijd, energie, health en maritiem

Figuur 7.5 Clusterkaart overige specialisaties (in bouw en industrie)

*) Toelichting:
Arbeitsplaatsen in bouw per inwoner 15-64 jaar als index t.o.v. Nederland = 1.

Bijlage I Toelichting factoranalyse

Aan de hand van een aantal indicatoren zijn in hoofdstuk 1 gemeenten samengevoegd die onderling sterk op elkaar lijken (via 'clusteranalyse'). Wanneer er veel indicatoren worden gekozen die, wat de scores van de gemeenten betreft, sterk op elkaar lijken, wordt de groepering van de gemeenten daardoor beïnvloed. Om dat te voorkomen is eerst een factoranalyse toegepast. In een factoranalyse worden indicatoren samengevoegd tot een kleiner aantal 'factoren'. Indicatoren die een min of meer vergelijkbaar ruimtelijk patroon kennen worden op basis van een statistische analyse toegerekend aan een 'factor'. De factoren zijn onderling onafhankelijk van elkaar. Hier wordt achtereenvolgens ingegaan op:

- De keuze van de indicatoren
- De resultaten van de factoranalyse

Keuze van indicatoren

In tabel I.1 staan de vijftien indicatoren die het uitgangspunt hebben gevormd voor de factoranalyse¹³.

Tabel I.1 Indicatoren factoranalyse

Indicatoren	Toelichting
Pendel naar Amsterdam	Aandeel van Amsterdam in de totale uitgaande pendel (%)
Pendel vanuit Amsterdam	Aandeel van Amsterdam in de totale inkomende pendel (%)
Verhuizingen naar Amsterdam	Aandeel van Amsterdam in de totale uitgaande verhuizingen (%)
Verhuizingen vanuit Amsterdam	Aandeel van Amsterdam in de totale inkomende verhuizingen (%)
Voorzieningen naar Amsterdam	Aandeel van Amsterdam in het totaal aan inkomende verplaatsingen met als motief winkelen, zorg, onderwijs of uitgaan/recreatie (%)
Voorzieningen vanuit Amsterdam	Aandeel van Amsterdam in het totaal aan uitgaande verplaatsingen met als motief winkelen, zorg, onderwijs of uitgaan/recreatie (%)
Werkgelegenheidsfunctie	Het aantal arbeidsplaatsen per duizend inwoner van 15-64 jaar
Opleidingsindex beroepsbevolking	Gemiddeld opleidingsniveau van de woonachtige beroepsbevolking. De opleidingsniveaus basis, laag, middelbaar, hoog en wetenschappelijk hebben hierbij achtereenvolgens de gewichten 0, 1, 2, 3 en 4 gekregen.
Inkomen per inwoner	Gemiddeld besteedbaar inkomen per inwoner
Aandeel arbeidsplaatsen landbouw	Het aandeel van landbouw in het totaal aantal arbeidsplaatsen
Aandeel arbeidsplaatsen industrie/bouw	Het aandeel van industrie en bouwnijverheid in het totaal aantal arbeidsplaatsen
RV personegeoriënteerd	Het aantal arbeidsplaatsen per duizend inwoners 15-64 jaar in 'personegeoriënteerde activiteiten': activiteiten die zich bezighouden met persoonlijke dienstverlening aan particulieren (zoals detailhandel, vrijetijdsactiviteiten, zorg, onderwijs)
RV informatiegeoriënteerd	Het aantal arbeidsplaatsen per duizend inwoners 15-64 jaar in 'informatiegeoriënteerde activiteiten': activiteiten die zich bezighouden met het verkrijgen, verwerken en verstrekken van informatie (zoals ICT, adviesdiensten, financiële diensten en openbaar bestuur).
Opleidingsindex inkomende pendel	Gemiddeld opleidingsniveau van de inkomende pendel (degenen die bij bedrijven of instellingen in een gemeente werken, maar erbuiten wonen).
Inkomend en uitgaand vrachtverkeer	Het aantal inkomende en uitgaande vrachtautoritten per duizend inwoners 15-64 jaar.

Alle vijftien indicatoren zijn 'scheef verdeeld': er zijn meer gemeenten met een lage score dan gemeenten met een hoge score. Daarom heeft bij alle indicatoren een zogenaamde 'log-transformatie' plaatsgevonden.

¹³ Om de indicatoren onderling vergelijkbaar te maken zijn ze alle omgezet in gestandaardiseerde scores (zogenaamde z-scores).

Resultaten van de factoranalyse

De resultaten van de factoranalyse staan in tabel I.2 en I.3. Weergegeven zijn de zogenaamde ‘factorscores’. Deze geven aan hoe groot het verband is tussen een indicator en een factor. De score kan maximaal 1 zijn en minimaal -1. Wanneer de score gelijk is aan 0 bestaat er geen enkel verband tussen een indicator en een factor. Wanneer de score 1 is, is er een maximaal positief verband, wanneer de score -1 is er een maximaal negatief verband. In de tabellen zijn slechts de factorscores die hoger zijn dan 0,3 of lager zijn dan -0,3 weergegeven. Scores hoger dan 0,6 of lager dan -0,6 duiden op een sterk verband. Zij zijn vet weergegeven. In tabel I.2 zijn alle indicatoren in de factoranalyse betrokken, in tabel I.3 zijn de indicatoren die betrekking hebben op relaties met Amsterdam buiten de factoranalyse gelaten.

Tabel I.2 Factoranalyse I: Factorscores van indicatoren, inclusief relaties met Amsterdam

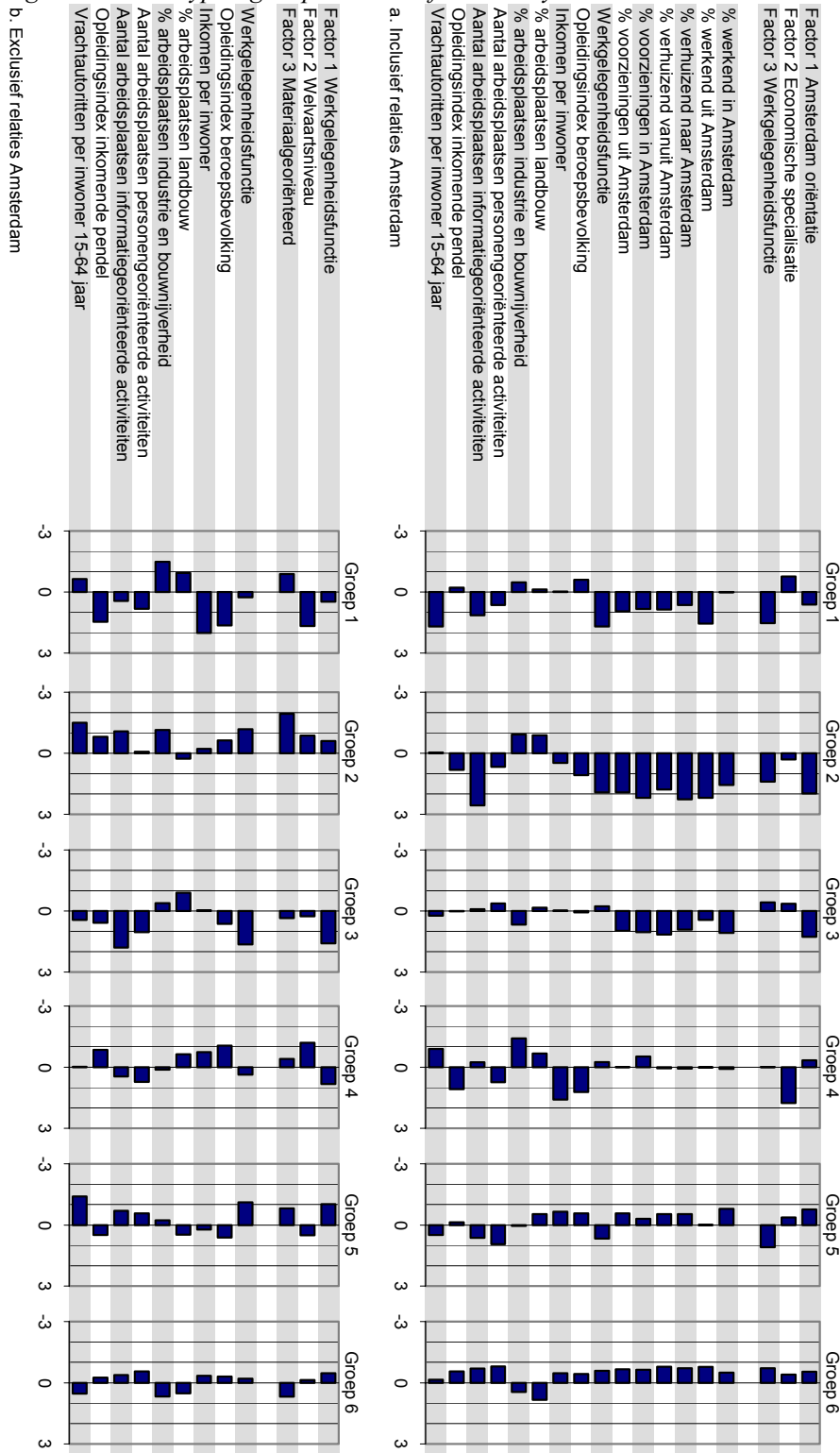
Indicator	Factor 1: Amsterdamoriëntatie	Factor 2: Economische Specialisatie	Factor 3: Werkgelegenheidsfunctie
Pendel naar Amsterdam	0,90		
Pendel vanuit Amsterdam	0,67		0,53
Verhuizingen naar Amsterdam	0,86		
Verhuizingen vanuit Amsterdam	0,91		
Voorzieningen naar Amsterdam	0,86		
Voorzieningen vanuit Amsterdam	0,83		
Werkgelegenheidsfunctie			0,90
Opleidingsindex beroepsbevolking	0,37	0,80	
Inkomen per inwoner		0,84	
Aandeel arbeidsplaatsen landbouw		-0,40	-0,60
Aandeel arbeidsplaatsen industrie/bouw		-0,75	
RV personengeoriënteerd		0,39	0,81
RV informatiegeoriënteerd	0,36		0,81
Opleidingsindex inkomende pendel		0,74	
Inkomend en uitgaand vrachtverkeer		-0,57	0,44

Tabel I.3 Factoranalyse II: Factorscores van indicatoren, exclusief relaties met Amsterdam

Indicator	Factor 1: Werkgelegenheidsfunctie	Factor 2: Welvaartsniveau	Factor 3: Materiaalgeoriënteerd
Werkgelegenheidsfunctie	0,89		0,31
Opleidingsindex beroepsbevolking		0,95	
Inkomen per inwoner		0,84	-0,31
Aandeel arbeidsplaatsen landbouw	-0,69		
Aandeel arbeidsplaatsen industrie/bouw		-0,33	0,75
RV personengeoriënteerd	0,85		
RV informatiegeoriënteerd	0,86		
Opleidingsindex inkomende pendel		0,89	
Inkomend en uitgaand vrachtverkeer			0,84

De groepering (‘clustering’) van gemeenten op basis van de factorscores heeft voor beide factoranalyses tot zes groepen van gemeenten geleid. In figuur I.1 staan per groep van gemeenten de gemiddelde factorscores en de gemiddelde scores op de indicatoren.

Figuur 1.1 Typologie op basis van factoranalyse

Bijlage II Afbakenen benchmarkgebieden

Noord-Holland Noord bestaat gedeeltelijk uit gemeenten die in sterke mate op Amsterdam zijn georiënteerd, vooral wat betreft de arbeidsmarkt, en gedeeltelijk uit gemeenten die liggen in een gebied met een lage tot gemiddelde bevolkingsdichtheid, op enige afstand tot Amsterdam.

Om tot ‘benchmarkgebieden’ te komen is de volgende procedure gevolgd. Eerst is bepaald voor welke gemeenten geldt dat minstens vijf procent van de werkzame inwoners pendelt naar één van de vier grote steden. Aan dat criterium voldoen overigens ook niet alle gemeenten in NHN. Vanuit Texel, Den Helder, Hollands Kroon en Harenkarspel pendelt minder dan vijf procent van de werkzame inwoners naar één van de vier grote steden. Bij het afbakenen van de benchmarkgebieden is daarom het criterium van vijf procent soepel toegepast op het moment dat het om gemeenten ging die een regionale eenheid vormen met gemeenten die wel aan het criterium voldoen. Zo voldoet bijvoorbeeld Ede wel aan het criterium (vooral op Utrecht gericht), maar Scherpenzeel, Renswoude en Barneveld niet. Die laatstgenoemde gemeenten zijn toch toegevoegd. Om deze reden zijn ook toegevoegd Dronten, Urk en Noordoostpolder in Flevoland (wat betreft afstand tot Amsterdam vergelijkbaar met de Kop van Noord-Holland) en Tholen, Halderberge en Drimmelen, die ook net niet aan het vijfprocentscriterium voldoen.

Naast de omvang van de pendel zijn de benchmarkgebieden ook ingedeeld naar de stad waarmee zij de meest intensieve arbeidsmarktrelaties onderhouden. Aldus zijn drie benchmarkgebieden gevormd, namelijk (zie figuur 1.6):

- Gooi/ Flevoland (gericht op Amsterdam)
- Oostelijk van Utrecht (gericht op Utrecht)
- Zuidelijk van Rotterdam (gericht op Rotterdam)

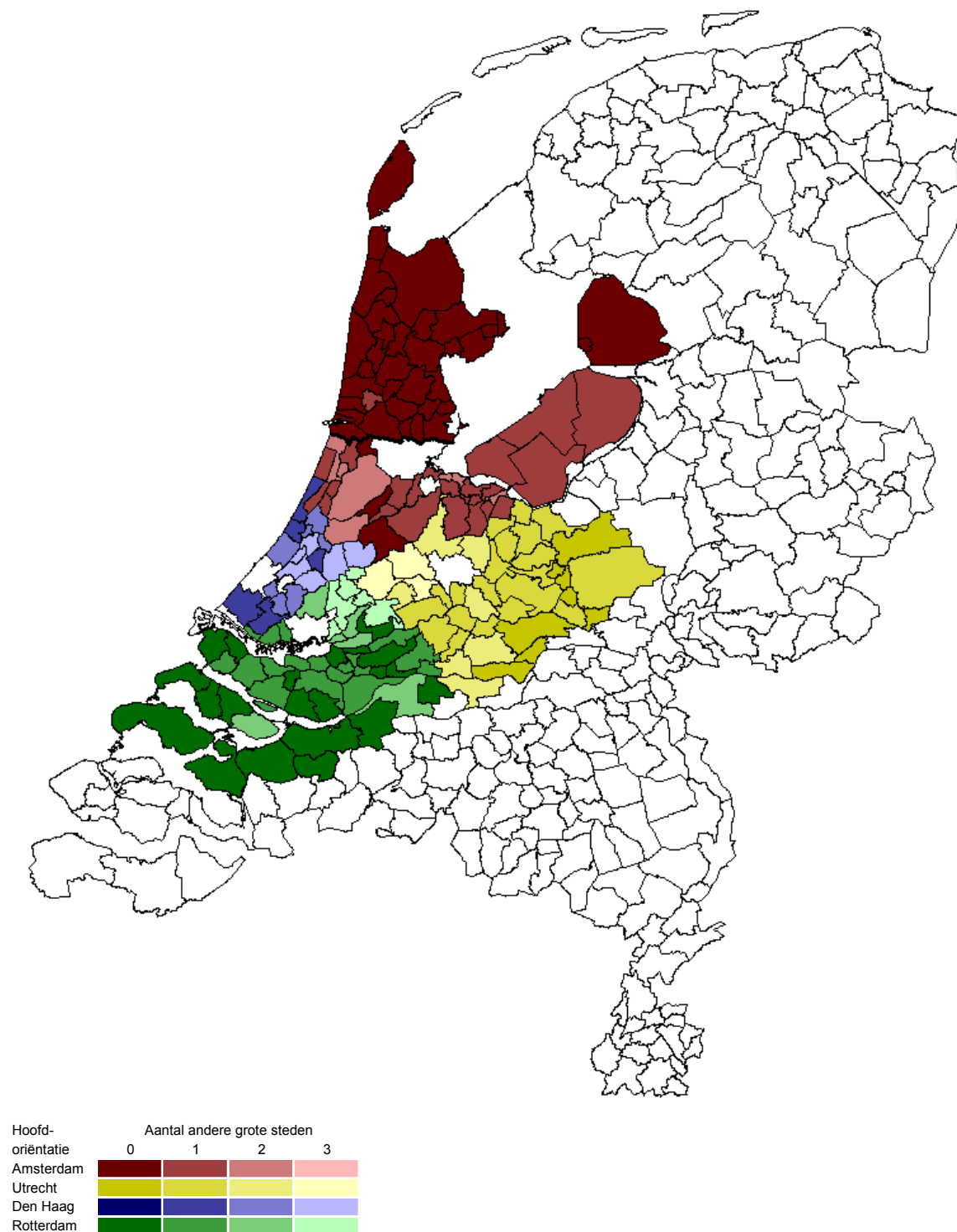
In het vierde gebied, het Groene Hart, zijn gemeenten op verschillende grote steden gericht.

Naast de gebieden als geheel is ook nog een onderscheid gemaakt tussen ‘suburbaan gebied’ en ‘landelijk gebied’. Daarbij is gebruik gemaakt van de stadsgewestindeling van Bureau Louter. Daarin zijn stadsgewesten afgebakend die bestaan uit een kernstad (en soms een nevenkern) en suburbane gemeenten van waaruit minstens twintig procent van de werkzame beroepsbevolking in de kernstad werkt. Dat kan in één van de vier grote steden zijn, maar ook in middelgrote steden die in het ‘suburbane gebied’ liggen (Hilversum, Amersfoort, Dordrecht, Leiden).

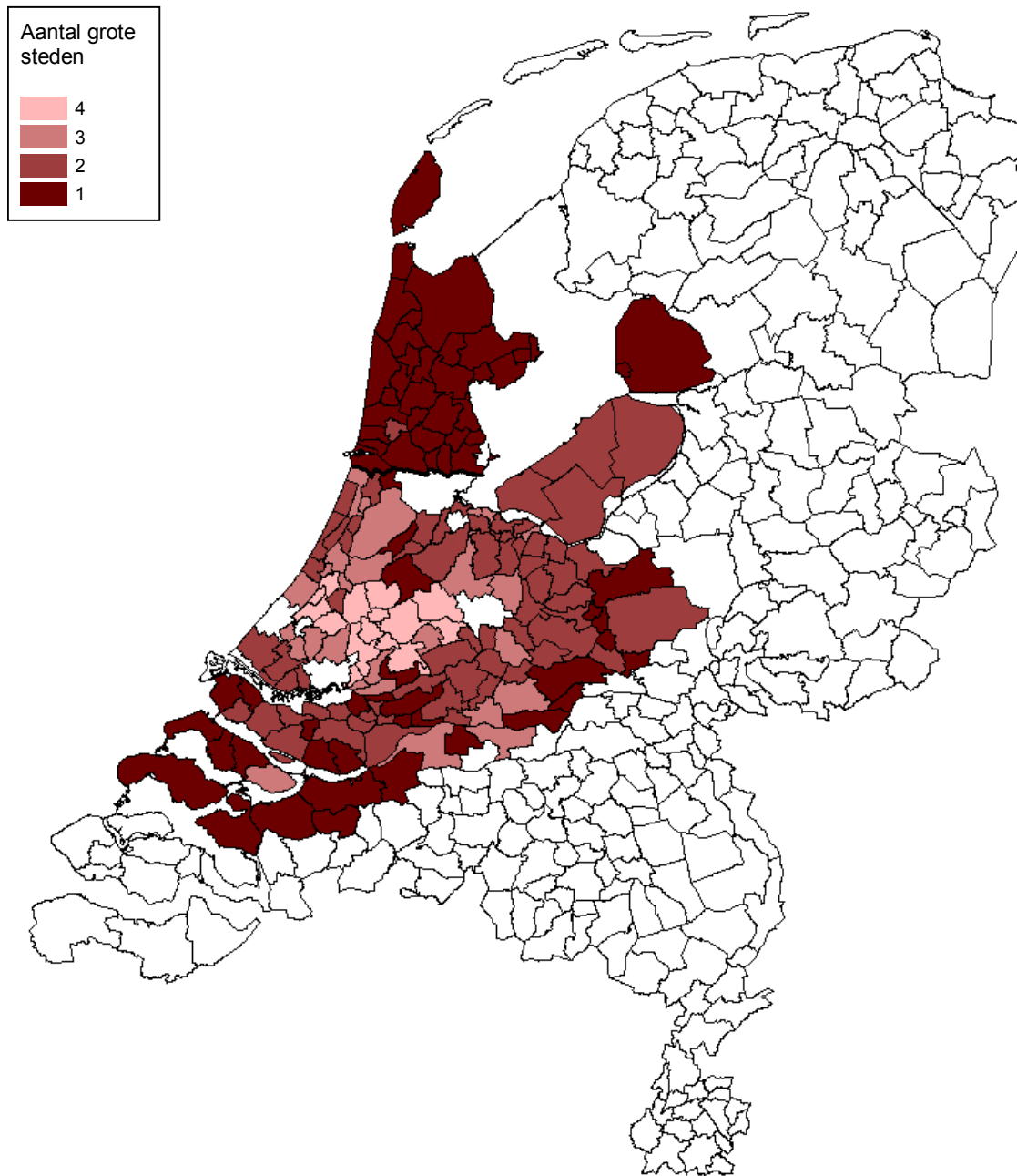
Binnen de Randstad is ook een deel niet tot de benchmarkgebieden gerekend, namelijk Delft en Westland en de kuststrook van Den Haag tot Velsen, inclusief Haarlemmermeer. Dat is een sterker verstedelijkt gebied dan de benchmarkgebieden (zie figuur 2.1a) en bovendien ontbreekt hier een ‘landelijk deel’ met een relatief lage bevolkingsdichtheid.

In figuur II.1 is per gemeente aangegeven naar welke van de vier grote steden het grootste aantal inwoners pendelt (inclusief de delen van de Randstad die niet tot de benchmarkgebieden zijn gerekend). Daarnaast is aangegeven voor hoeveel andere grote steden het percentage van de inwoners die er werken groter is dan één procent. Voor NHN blijkt dat slechts voor Uitgeest zo te zijn. Voor de andere benchmarkgebieden geldt minder dat zij vrijwel uitsluitend op één grote stad zijn gericht. In MRA Zuid zijn dat bijvoorbeeld Haarlemmerliede en Aalsmeer. In figuur II.2 staat een soortgelijk kaartbeeld, maar deze keer zonder het verschil tussen de grote steden. Dan blijkt dat er vooral in de centrale delen van het Groene Hart diverse gemeenten zijn van waaruit naar elke grote stad minstens een procent van de inwoners pendelt.

Figuur II.1 Oriëntatie beroepsbevolking op vier grote steden, per grote stad

Figuur II.2 Oriëntatie beroepsbevolking op vier grote steden, mate van spreiding

Toelichting:

criterium is dat meer dan een procent van de werkzame beroepsbevolking uit een gemeente in een grote stad werkt. Voor diverse gemeenten in het Groene Hart geldt dat voor alle vier grote steden. Met uitzondering van Uitgeest pendelt vanuit geen enkele gemeente in NHN meer dan een procent van de werkzame beroepsbevolking naar Den Haag of Utrecht of Rotterdam.

Bijlage III Afbakenen NHN-clusters en overige specialisaties

Tabel III.1 Toewijzing sbi-codes aan NHN-clusters en overige specialisaties

Sbi-code	Type activiteiten
	Agribusiness, zaadveredeling
0119	Teelt van overige eenjarige gewassen
0130	Teelt van sierplanten
46212	Groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten
47891	Markthandel in bloemen, planten, zaden en tuinbenodigdheden
	Agribusiness, overige tuinbouw
0113	Teelt van groenten en wortel- en knolgewassen
0121	Druiventeelt
0124	Teelt van pit- en steenvruchten
0125	Teelt van overige boomvruchten, kleinfruit en noten
0129	Teelt van overige meerjarige gewassen
4622	Groothandel in bloemen en planten
46311	Groothandel in groenten en fruit
72191	Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)
82991	Veilingen van landbouw-, tuinbouw- en visserijproducten
	Agribusiness, landbouw
0111	Teelt van granen, peulvruchten en oliehoudende zaden
0116	Teelt van vezelgewassen
0127	Teelt van gewassen bestemd voor de vervaardiging van dranken
0141	Fokken en houden van melkvee
0142	Fokken en houden van runderen (geen melkvee)
0143	Fokken en houden van paarden en ezels
0145	Fokken en houden van schapen en geiten
0146	Fokken en houden van varkens
0147	Fokken en houden van pluimvee
0149	Fokken en houden van overige dieren
0150	Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren
0161	Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw
0162	Dienstverlening voor het fokken en houden van dieren
0163	Behandeling van gewassen na de oogst
0164	Behandeling van zaden voor vermeerdering
2015	Vervaardiging van kunstmeststoffen en stikstofverbindingen
2020	Vervaardiging van verdelgingsmiddelen en overige landbouwchemicaliën
2830	Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw
7500	Veterinaire dienstverlening
7731	Verhuur en lease van landbouwmachines en werktuigen
	Agribusiness, industrie
1012	Pluimveeslachterijen
1013	Vleesverwerking (niet tot maaltijden)
1031	Vervaardiging van aardappelproducten
1032	Vervaardiging van fruit- en groentesap
1039	Verwerking van groente en fruit (niet tot sap en maaltijden)
1041	Vervaardiging van plantaardige en dierlijke oliën en vetten (geen margarine en andere spijsvetten)
1042	Vervaardiging van margarine en overige spijsvetten
1051	Vervaardiging van zuivelproducten (geen consumptie-ijs)
1052	Vervaardiging van consumptie-ijs
1061	Vervaardiging van meel (geen zetmeel)
1062	Vervaardiging van zetmeel en zetmeelproducten

Bureau Louter, april 2012

M011.019 Noord-Holland Noord

Regionaal-economische analyse Noord-Holland Noord

Sbi-code	Type activiteiten
1071	Vervaardiging van brood en vers banketbakkerswerk
1072	Vervaardiging van beschuit en koekjes en ander houdbaar banketbakkerswerk
1073	Vervaardiging van deegwaren
1081	Vervaardiging van suiker
10821	Verwerking van cacao
10822	Vervaardiging van chocolade en suikerwerk
1083	Verwerking van koffie en thee
1084	Vervaardiging van specerijen, sauzen en kruiden; zoutaffinage
1085	Vervaardiging van kant-en-klaarmaaltijden en snacks
2893	Vervaardiging van machines voor de productie van voedings- en genotmiddelen
71201	Keuring en controle van agrarische producten en voedingsmiddelen
72111	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen
72113	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen
1089	Vervaardiging van overige voedingsmiddelen n.e.g.
1091	Vervaardiging van veevoerders
1092	Vervaardiging van voeders voor huisdieren
1101	Vervaardiging van sterk alcoholische dranken door distilleren, rectificeren en mengen
1102	Vervaardiging van wijn uit druiven
1103	Vervaardiging van cider en van overige vruchtenwijnen
1105	Vervaardiging van bier
1106	Mouterijen
1107	Vervaardiging van frisdranken; productie van mineraalwater en overig gebotteld water
1200	Vervaardiging van tabaksproducten
	Agribusiness, groothandel
4611	Handelsbemiddeling in landbouwproducten, levende dieren en grondstoffen voor textiel
4617	Handelsbemiddeling in voedings- en genotmiddelen
46211	Groothandel in granen
46213	Groothandel in hooi, stro en ruwvoeder
46214	Groothandel in meng- en krachtvoeder
46215	Groothandel in veevoeder (geen ruw-, meng- en krachtvoeder)
46216	Groothandel in ruwe plantaardige en dierlijke oliën en vetten en oliehoudende grondstoffen
46217	Groothandel in ruwe tabak
46218	Groothandel in akkerbouwproducten en veevoeder algemeen assortiment
46219	Groothandel in overige akkerbouwproducten
46231	Groothandel in levend vee
46312	Groothandel in consumptie-aardappelen
4632	Groothandel in vlees en vleeswaren en in wild en gevogelte (niet levend)
46331	Groothandel in zuivelproducten en spijsoliën en -vetten
46332	Groothandel in eieren
4634	Groothandel in dranken (geen zuivel)
4635	Groothandel in tabaksproducten en rokersbenodigdheden
4636	Groothandel in suiker, chocolade en suikerwerk
4637	Groothandel in koffie, thee, cacao en specerijen (geen ruwe)
46381	Groothandel in snacks
46383	Gespecialiseerde groothandel in overige voedings- en genotmiddelen n.e.g.
46389	Gespecialiseerde groothandel in overige grondstoffen/halfabrikaten voor de voedingsmiddelenind.
4639	Groothandel in voedings- en genotmiddelen algemeen assortiment
4661	Groothandel in landbouwmachines, werktuigen en tractoren
46682	Groothandel in machines voor de voedings- en genotmiddelenindustrie
46752	Groothandel in bestrijdingsmiddelen en kunstmeststoffen
47811	Markthandel in aardappelen, groenten en fruit
47819	Markthandel in overige voedings- en genotmiddelen

Bureau Louter, april 2012

M011.019 Noord-Holland Noord

Regionaal-economische analyse Noord-Holland Noord

Sbi-code	Type activiteiten
	Vrijetijd
55101	Hotel-restaurants
55102	Hotels (geen hotel-restaurants), pensions en conferentie-oorden
55201	Verhuur van vakantiehuisjes en appartementen
55202	Jeugdherbergen en vakantiecampen
5530	Kampeertreinen
5590	Overige logiesverstrekking
56101	Restaurants
56102	Cafetaria's, lunchrooms, snackbars, eetkramen e.d.
56103	IJssalons
5621	Eventcatering
5630	Cafés
7911	Reisbemiddeling
7912	Reisorganisatie
7990	Informatieverstrekking op het gebied van toerisme en reserveringsbureaus
90011	Beoefening van podiumkunst
90013	Circus en variété
9002	Dienstverlening voor uitvoerende kunst
90041	Theaters en schouwburgen
90042	Evenementenhallen
91021	Musea
91022	Kunstgalerieën en -expositieruimten
91041	Dieren- en plantentuinen, kinderboerderijen
	Energie
0610	Winning van aardolie
0620	Winning van aardgas
0910	Dienstverlening voor de winning van aardolie en aardgas
19201	Aardolieraffinage
19202	Aardolieverwerking (geen -raffinage)
2521	Vervaardiging van ketels en radiatoren voor centrale verwarming
2529	Vervaardiging van metalen tanks en reservoirs
2530	Vervaardiging van stoomketels (geen ketels voor centrale verwarming)
2711	Vervaardiging van elektromotoren, elektrische generatoren en transformatoren
2712	Vervaardiging van schakel- en verdeelinrichtingen
2720	Vervaardiging van batterijen en accumulatoren
2731	Vervaardiging van kabels van optische vezels
2732	Vervaardiging van overige elektrische en elektronische kabel
2740	Vervaardiging van elektrische lampen en verlichtingsapparaten
2790	Vervaardiging van overige elektrische apparatuur
2892	Vervaardiging van machines voor de bouw en winning van delfstoffen
2931	Vervaardiging van elektrische en elektronische onderdelen en toebehoren voor auto's
3321	Installatie van ketels en tanks
3324	Installatie van elektrische apparatuur
35111	Productie van elektriciteit door thermische, kern- en warmtekrachtcentrales
35112	Productie van elektriciteit door windenergie
35113	Productie van elektriciteit door zonnecellen, warmtepompen en waterkracht
3512	Beheer en exploitatie van transportnetten voor elektriciteit, aardgas en warm water
3513	Distributie van elektriciteit en gasvormige brandstoffen via leidingen
3514	Handel in elektriciteit en in gas via leidingen
3520	Productie van aardgas
3530	Productie en distributie van stoom en gekoelde lucht
4612	Handelsbemiddeling in brandstoffen, ertsen, metalen en chemische producten
46711	Groothandel in vaste brandstoffen

peter@bureaulouter.nl

tel. 015-2682556

www.bureaulouter.nl

Sbi-code	Type activiteiten
46712	Groothandel in vloeibare en gasvormige brandstoffen
46713	Groothandel in minerale olieproducten (geen brandstoffen)
	Health
1086	Vervaardiging van gehomogeniseerde voedingspreparaten en dieetvoeding
2110	Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen
2120	Vervaardiging van farmaceutische producten (geen grondstoffen)
2660	Vervaardiging van bestralingsapparatuur en van elektromedische en elektrotherapeutische
32501	Tandtechnische bedrijven
32502	Vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen (geen tandtechniek)
46461	Groothandel in farmaceutische producten
46462	Groothandel in medische en tandheelkundige instrumenten, verpleeg- en orthopedische artikelen
72112	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van medische producten
72193	Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van gezondheid en voeding (niet biotechnologisch)
86101	Universitair medische centra
86102	Algemene ziekenhuizen
86103	Categorale ziekenhuizen
86104	Geestelijke gezondheids- en verslavingszorg met overnachting
86221	Praktijken van medisch specialisten en medische dagbehandelcentra (geen tandheekunde)
86923	Preventieve gezondheidszorg (geen arbobegeleiding)
86924	Medische laboratoria, trombosediensten en overig behandelingsondersteunend onderzoek
86929	Samenwerkingsorganen op het gebied van gezondheidszorg en overige
	Maritiem, visserij
0311	Zee- en kustvisserij
0312	Binnenvisserij
0321	Kweken van zeevis en –schaaldieren
0322	Kweken van zoetwatervis en -schaaldieren
1020	Visverwerking
46382	Groothandel in vis, schaal- en weekdieren
	Maritiem, overig
3011	Bouw van schepen en drijvend materieel (geen sport- en recreatievaartuigen)
3012	Bouw van sport- en recreatievaartuigen
3315	Reparatie en onderhoud van schepen
3600	Winning en distributie van water
3700	Afvalwaterinzameling en -behandeling
4291	Natte waterbouw
5010	Zee- en kustvaart (passagiersvaart en veerdiensten)
50201	Zee- en kustvaart (vracht- en tankvaart; geen sleepvaart)
50202	Zee- en kustsleepvaart
5222	Dienstverlening voor vervoer over water
	Afwerken van gebouwen
4331	Stukadoren
4332	Bouwtimmeren
4333	Afwerking van vloeren en wanden
4334	Schilderen en glaszetten
4339	Overige afwerking van gebouwen
	Algemene bouw
4120	Algemene burgerlijke en utiliteitsbouw
	Industriespecialisatie
1711	Vervaardiging van papierpulp
17121	Vervaardiging van grafisch papier en karton
17122	Vervaardiging van papier en karton voor verpakking
17129	Vervaardiging van papier en karton (geen grafisch en niet voor verpakking)
17211	Vervaardiging van verpakkingsmiddelen van papier en karton

Bureau Louter, april 2012

M011.019 Noord-Holland Noord

Regionaal-economische analyse Noord-Holland Noord

Sbi-code	Type activiteiten
17212	Vervaardiging van golfpapier en -karton
1722	Vervaardiging van huishoudelijke en sanitaire papierwaren
1723	Vervaardiging van kantoorbenodigdheden van papier
2211	Vervaardiging van rubberbanden en loopvlakvernieuwing
2219	Vervaardiging van producten van rubber (geen banden)
2221	Vervaardiging van platen, folie, buizen en profielen van kunststof
2222	Vervaardiging van verpakkingsmiddelen van kunststof
2223	Vervaardiging van kunststofproducten voor de bouw
2229	Vervaardiging van overige producten van kunststof
2410	Vervaardiging van ijzer en staal en van ferrolegeringen

Naast deze sbi-codes zijn incidenteel ook individuele bedrijven toegevoegd aan de clusters. Het belangrijkste voorbeeld daarvan is de marine in Den Helder. Verder is per R&D-vestiging beslist bij welk cluster deze het best gevoegd kan worden.